

**Засновник:** Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuv.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

---

## **Україна: події, факти, коментарі**

### **Інформаційно-аналітичний журнал**

**№ 10 2018**

#### **ЗМІСТ**

#### **Коротко про головне**

**Зустріч Президента України П. Порошенка з Президентом Естонської Республіки К. Кальюлайд .....3**

#### **Аналітика**

Політичні акценти

Потіха А.  
**Зустріч трьох лідерів нормандського формату в Аахені: підсумки й перспективи.....3**

Тарасенко Н.  
**Переговори А. Меркель і В. Путіна в Сочі: український контекст.....11**

Дем'яненко М.  
**Вихід США з ядерної угоди з Іраном: причини, коментарі, прогнози...17**

Якименко Ю.  
**Визит спецпредставителя Госдепартаментa США К. Волкера в Україну и перспективи урегулювання конфлікта на Донбассе в оцeнках СМІ.....28**

Рудь І.  
**Суспільно-політична ситуація в Криму: експертні оцінки й заяви політиків.....33**

## Економічний ракурс

Кулицький С.

**Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи**

(Закінчення, початок у № 9).....39

### Наука – суспільству

#### *До 100-річчя НАН України*

**Основні напрями діяльності НАН України.....52**

**Корпоративне співробітництво.....56**

**Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....56**

**Перспективні напрями розвитку української науки.....61**

**Наукові публікації.....63**

**Діяльність науково-дослідних установ.....67**

#### До 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Карашук О.

**Бібліотечні інформаційно-аналітичні центри в забезпеченні**

**ухвалення управлінських рішень (на прикладі СІАЗ НБУВ).....72**

#### До уваги держслужбовця

Колесніченко А., Шумілова А.

**Історія України в мемуарах, щоденниках українських**

**державних, громадських, політичних, релігійних діячів**

**і діячів науки й культури.....79**

## Коротко про головне

### **Зустріч Президента України П. Порошенка з Президентом Естонської Республіки К. Кальюлайд**

На площі перед будинком Адміністрації Президента України відбулася офіційна церемонія зустрічі Президента України П. Порошенка з Президентом Естонської Республіки К. Кальюлайд, яка перебуває в Україні з офіційним візитом.

Перед центральним входом до будинку АПУ й будинку архітектора В. Городецького встановлено державні прапори України та Естонської Республіки, вишикувані воїни роти Почесної варти. Військовий оркестр виконав державні гімни Естонської Республіки та України.

Глави двох держав обійшли стрій воїнів роти Почесної варти. Після цього президенти представили членів офіційних делегацій Естонської Республіки та України.

Воїни роти Почесної варти пройшли урочистим маршем перед главами держав.

Після завершення офіційної церемонії зустрічі розпочалася зустріч Президента України та Президента Естонської Республіки віч-на-віч, після якої відбудуться українсько-естонські переговори під головуванням президентів.

За результатами переговорів заплановано підписання ряду двосторонніх українсько-естонських документів (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2018. – 22.05*).

## Аналітика

### Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

### **Зустріч трьох лідерів нормандського формату в Аахені: підсумки й перспективи**

10 травня відбулася чергова зустріч лідерів України, Франції й Німеччини в м. Аахен (Німеччина). Переговори відбулися під час вручення Міжнародної премії ім. Карла Великого видатним діячам Європи, куди запросили й Президента України П. Порошенка. Е. Макрон, А. Меркель і П. Порошенко обговорювали не лише українське питання, а й безпеку ЄС у контексті взаємовідносин зі Сполученими Штатами Америки.

Премію ім. Карла Великого отримав глава Франції Е. Макрон за зусилля щодо зміцнення європейської інтеграції. Французький лідер закликав ЄС до зміцнення своїх позицій у економіці, фінансах та до поглиблення

інтеграційних процесів. «Я вірю в сильнішу зону євро та глибшу інтеграцію», – наголосив він (URL: <https://ua.news/ua/zustrich-v-aaheni-pro-shho-govoryly-poroshenko-merkel-ta-makron>. 2018. 11.05).

У свою чергу А. Меркель у виступі оцінила внесок Е. Макрона в розвиток нової, більш сильної Європи і «відтворення європейського проекту». Вона підтвердила побоювання, що Євросоюз не може розраховувати на підтримку США в питаннях безпеки, про що свідчить рішення Д. Трампа про вихід з іранської ядерної угоди. «Минули часи, коли США просто захищали нас. Європа повинна взяти свою долю у свої руки, у цьому й полягає наше завдання на майбутнє», – зазначила канцлер Німеччини.

Проте для українського політикуму було важливо дізнатися, яке бачення українських проблем у західних політиків. Як інформують ЗМІ, учасники зустрічі під час переговорів приділили значну увагу питанням деокупації українських територій, продовження санкцій, введення миротворців на Донбас, ситуації навколо заручників і щодо «Північного потоку-2». «Ми говорили про деокупацію і введення санкцій за незаконні “вибори” в Криму. Ми координуємо дії і пакет санкцій щодо імплементації Мінських домовленостей та припинення агресії РФ на Донбасі, що нерозривно пов’язано з пакетом санкцій за незаконну анексію Криму», – повідомив П. Порошенко.

Він вважає, що необхідно запровадити нові персональні санкції проти тих, хто брав участь у організації й проведенні незаконних виборів президента РФ у Криму. При цьому П. Порошенко наголосив, що все ж таки першочерговим є забезпечення припинення вогню на Донбасі. І це можна зробити за допомогою миротворців. «Ми ретельно обговорили можливі наші кроки, “дорожню карту” імплементації Мінських домовленостей з обов’язковим елементом використання миротворців», – зазначив П. Порошенко після зустрічі з канцлером Німеччини й президентом Франції в Аахені (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/504333.html>. 2018. 10.05).

Він наголосив, що, як показує практика, компонент безпеки Мінських домовленостей «неможливо виконати без повноцінної миротворчої місії на окупованому Донбасі». За словами П. Порошенка, А. Меркель і Е. Макрон підтримали позицію, яку раніше зробили США.

Крім того, на думку Президента України, Москва зобов’язана проголосувати за резолюцію ООН щодо введення миротворчої місії на Донбас. «Ми чітко заявляємо, що росіяни повинні підтримати проект резолюції, де була б чітко зафіксована “дорожня карта” з урахуванням Мінських домовленостей і з урахуванням миротворців. І це повинно бути включено до рішення Ради Безпеки ООН. Це для нас абсолютно ключова позиція», – підкреслив П. Порошенко.

Український лідер сподівається, що тему утримання заручників буде додатково порушено на переговорах між Францією та Німеччиною з В. Путіним.

Щодо «Північного потоку-2», то, як зазначив П. Порошенко, держава зробить усе, щоб не дати Росії використовувати цей проект як елемент гібридної війни як проти Києва, так і проти Європи. «Ми будемо робити все для того, щоб донести об'єктивну картину і не дати Росії використовувати "Північний потік" як елемент гібридної війни проти не тільки України, а й проти всієї Європи. Я заявляю про те, що ми будемо робити все, що від нас залежить», – наголосив П. Порошенко (URL: [https://24tv.ua/poroshenko\\_zrobiv\\_tverdu\\_zayavu\\_pro\\_rosiyu\\_i\\_pivnichniy\\_potik\\_2\\_n965637](https://24tv.ua/poroshenko_zrobiv_tverdu_zayavu_pro_rosiyu_i_pivnichniy_potik_2_n965637). 2018. 10.05).

Він також зазначив, що постійно порушує тему будівництва «Північного потоку-2» під час переговорів з представниками Німеччини, Франції і Європейської комісії.

На його переконання, будівництво «Північного потоку-2» становить «надзвичайно велику небезпеку не тільки для України, не тільки фінансово». «Ця небезпека – геостратегічна, ця небезпека в тому числі й оборонна... І неможливо безвідповідально ставитися до цієї надзвичайно важливої функції», – заявив Президент України.

Федеральний канцлер Німеччини А. Меркель укотре висловила занепокоєння у зв'язку з напруженою ситуацією на Сході України й частими порушеннями перемир'я. «Ми занепокоєні ситуацією з Україною. У рамках нормандського формату, що об'єднує ФРН, Францію, Росію та Україну, ми прагнемо домогтися імплементації Мінських домовленостей», – заявила А. Меркель.

При цьому вона наголосила, що Європа в геополітичних питаннях не стоїть на передовій і не задає тону. Особливо в питаннях суперечливих. «Ми знаємо, що для подолання міжнародних конфліктів треба чимало часу. Але попри це ми й надалі докладатимемо всіх зусиль для збереження, зокрема, територіальної цілісності України», – заявила А. Меркель (URL: <https://www.5.ua/polityka/maizhe-normandska-chetvirka-iakoiu-bula-zustrich-poroshenka-makrona-ta-merkel-v-aakheni-169745.html>. 2018. 10.05).

Під час зустрічі з В. Путіним у Сочі канцлер Німеччини А. Меркель також обговорювала з ним ситуацію на Сході України. Про це вона повідомляла під час їхньої спільної прес-конференції в Сочі.

За словами А. Меркель, про Україну вони «говорили багато» й зійшлися на думці, що Мінські домовленості є єдиною основою для досягнення миру на Сході України (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/18/7180689>. 2018. 18.05).

Вона зазначила, що наразі відбувається підготовка до зустрічі «нормандської четвірки», підготовку ведуть міністри закордонних справ і в майбутньому треба виробити спільний мандат миротворчої місії. Конкретної дати такої зустрічі, за її словами, ще немає.

У свою чергу В. Путін заявив, що нормандський формат є важливим інструментом для врегулювання ситуації на Донбасі й Росія «готова працювати в цьому форматі».

На переговорах у Сочі також обговорювалося питання «Північного потоку-2». Як зазначила А. Меркель, ФРН розглядає «Північний потік-2» як комерційний проект, але потрібно подумати про гарантії для України. «Ми переконані з боку Німеччини, ...що й після будівництва “Північного потоку-2” роль України як транзитної країни повинна зберегтися. Це має стратегічне значення, і Німеччина готова зіграти свою активну роль і сприяти», – заявила канцлер (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/18/7180693>. 2018. 18.05).

Щоправда, конкретних гарантій розв’язання проблем у відносинах України з Росією ніхто не давав. Як зазначив український дипломат і екс-міністр закордонних справ В. Огризко, переговори по Україні є «звіркою годинників». «Узагалі такі зустрічі обов’язково проводять перед візитами лідерів західних країн до Москви, щоб пробрифінгувати щодо того, що відбувається в українсько-російських відносинах і яким чином Україна продовжує боротися з російською агресією. Це дуже важливо, коли інформація йде з перших вуст, коли вона не перекручена, а є достовірною», – зазначив В. Огризко (URL: <https://ua.news/ua/zustrich-v-aaheni-pro-shhogovoryly-poroshenko-merkel-ta-makron>. 2018. 11.05).

Він вважає, що під час переговорів в Аахені були озвучені важливі рішення щодо продовження й посилення санкцій, а також узгоджені позиції щодо «Північного потоку-2». «Якщо дуже чітко і ясно озвучені економічні та політичні загрози, у тому числі і для Німеччини, то комбінація тиску на двосторонньому рівні, через Європейську комісію разом з іншими партнерами, може посприяти тому, щоб цей процес як мінімум був би загальмований, а краще зупинений», – вважає дипломат.

Політолог В. Фесенко також позитивно оцінює результати переговорів в Аахені й цю зустріч називає звіркою позицій трьох країн перед повноцінною зустріччю «нормандської четвірки». «Звичайно, це і координація тактики в подальших взаєминах з Путіним, і вирішення проблем з миротворцями. Саме для цього зустріч і була організована», – зазначив експерт (URL: [http://penta.org.ua/expert\\_comments/4372](http://penta.org.ua/expert_comments/4372). 2018. 15.05).

Крім того, на його думку, це активне відновлення переговорів після того, як був завершений коаліційний процес у Німеччині, й А. Меркель на сьогодні продовжує відігравати провідну роль у «нормандській четвірці». «Е. Макрон вніс додаткову динаміку в цей процес, але не зміг замінити її. Зараз переговори відновлюються – це багато в чому ініціатива Меркель, яка повернулася до активної роботи», – наголосив В. Фесенко.

Натомість директор Центру досліджень проблем громадянського суспільства В. Кулик вважає, що Німеччина насамперед розв’язує свої проблеми й намагається побудувати разом з Росією ще одну гілку «Північного потоку-2», тому що це в її економічних інтересах. «Зокрема, у

Німеччині є компанії, залежні від газу, є транспортувальні газові компанії. Є лобістські потужні групи. І лобістські зусилля Росії далися взнаки», – зазначив В. Кулик (URL: [https://gazeta.ua/articles/world-life/\\_nimechchina-nedopustit-viklyuchennya-ukrayini-z-tranzitu-gazu-ekspert/836963](https://gazeta.ua/articles/world-life/_nimechchina-nedopustit-viklyuchennya-ukrayini-z-tranzitu-gazu-ekspert/836963). 2018. 15.05).

За його словами, А. Меркель говорить, що не допустить виключення України з транзиту газу. «Та ми добре розуміємо, що питання газу відверто політизується Росією. А в Німеччині через конфігурацію влади – союз між А. Меркель і соціал-демократами – немає запобіжника, щоб не допустити енергетичного шантажу України з боку РФ. Соціал-демократи нерівно дихають до Росії, особливо до “Північного потоку-2”», – наголосив експерт.

Проте, на його переконання, не можна говорити про поразку України. Німеччина зважає на позицію США, які запровадили санкції стосовно компаній, що беруть участь у будівництві «Північного потоку-2».

За словами експерта, США не мають намірів робити виключення для німецьких компаній. Більше того, у Конгресі й сенаті є велике бажання «закрутити гайки Росії». Тому німцям буде несолодко. І не все, що планували росіяни в питанні будівництва «Північного потоку-2», вдасться реалізувати за допомогою Німеччини. «Німеччина намагатиметься компенсувати свою поступливість Росії в газовому питанні непоступливістю в інших. Зокрема, санкцій у фінансовій, військово-політичній сфері, питанні підтримки зусиль України щодо взаємодії з НАТО, надання Україні фінансової допомоги, модернізації ЗСУ й посилення обороноздатності», – зазначив В. Кулик.

Він вважає, що інтереси США і ЄС інколи збігаються, але з кожним роком відрізняються. Тому Україна повинна балансувати в пошуку оптимальної моделі поведінки. Це завдання нашої дипломатії.

Російський опозиційний політик М. Фейгін наголошує на тому, що західні партнери України лише посилюватимуть тиск на В. Путіна. І його відсутність в Аахені є свідченням того, що лідери України, Франції та Німеччини мали узгодити позиції перед зустріччю з В. Путіним. Щоправда, як зазначає політик, цілком імовірно, що В. Путін сам обрав тактику ігнорування зустрічі найвищого керівництва України, Франції та Німеччини. Беручи участь у цій зустрічі, йому б довелося відповідати на вимоги інших учасників хоча б щодо виконання чинних Мінських домовленостей. «Що стосується саміту учасників нормандського формату без В. Путіна, мені здається, що його проводять для того, аби майбутній візит Е. Макрона в Росію використати як можливість поставити Путіну певні умови від імені трьох інших учасників зустрічі», – вважає М. Фейгін (URL: [https://zik.ua/news/2018/05/08/putin\\_svidomo\\_vidmovyvsya\\_vid\\_zustrichi\\_u\\_normandskomu\\_formati\\_\\_mark\\_feygin\\_1319717](https://zik.ua/news/2018/05/08/putin_svidomo_vidmovyvsya_vid_zustrichi_u_normandskomu_formati__mark_feygin_1319717). 2018. 8.05).

Також він зазначив, що нині зустрічі в будь-якому форматі є не надто ефективними, оскільки Кремль банально «тягне час», намагаючись замучити опонентів безкінечними зустрічами й пустими розмовами. «Немає такого формату, який був би ефективним з точки зору впливу на Кремль. Немає сенсу залучати до таких зустрічей Ефіопію чи Зімбабве, ідеться виключно

про передові країни Європи, якими є Німеччина і Франція. Де ще шукати більш дієвих партнерів для багатостороннього формату за участі Росії? Його просто не існує», – запевнив політик.

Він вважає, що на сьогодні Кремль дивиться на відсутність у цьому форматі Росії з байдужістю. «Ніяких ревнощів вони тут не відчують, адже відносини між Росією і Заходом такі, що нині питання стоїть не про дипломатичні маневри, а про боротьбу з ізоляцією, у якій опинився Кремль», – підкреслив російський опозиціонер.

На його переконання, Кремль дивитиметься на цю зустріч з позиції ворожості, вважаючи, що без Росії все одно нічого не можна вирішити. «Справа в тому, що цей саміт призначався й планувався вже багато-багато місяців. Я знаю про це, оскільки там одним з питань має бути справа мого підзахисного Р. Сущенка. Цю зустріч планували провести ще минулого року, але постійно переносили через передвиборні кампанії в Німеччині та Франції», – наголосив М. Фейгін.

Щодо перспектив для України від майбутньої поїздки Е. Макрона в Росію, то, на думку політика, на значні зрушення в переговорному процесі не варто сподіватися, зокрема, у питанні обміну заручників. «Ітиметься про обмін буквально одним-двома заручниками. На більше розраховувати не варто, оскільки Путін через своїх представників у Мінську вже відповів відмовою на пропозицію про великий обмін», – зазначив російський опозиціонер.

Тож він вважає, що майбутні обміни полоненими проводитимуться індивідуально, натомість обміну за списками в'язнів не буде. «Мені здається, що хороші перспективи лише в декількох політичних в'язнів – у Сущенка і, можливо, ще одного-двох. Я думаю, що питання Р. Сущенка буде одним з питань, які обговорюватимуть Макрон і Путін. Але ми не знаємо реакції Путіна», – зазначив політик.

На думку першого заступника директора Центру «Нова Європа» С. Солодкого, В. Путіна не було в Аахені з двох причин. «По-перше, йому просто там не місце. Фон зустрічі “аахенської трійки” – нагородження Макрона премією Карла Великого за особливий внесок у єднання європейців. Було б дивно, якби в такому заході брав участь і Путін. По-друге, Берлін і Париж могли вирішити, що зустріч учотирьох не принесе жодного результату. Варто спочатку обговорити всі питання з українським лідером, а потім окремо з Путіним. Зрештою тоді можна спробувати вийти і на результат», – вважає експерт (URL: <https://ukr.segodayna.ua/ukraine/putinu-prosto-ne-mesto-v-ahene-na-peregovorah-poroshenko-s-makronom-i-merkel-ekspert-1137123.html>. 2018. 10.05).

За його словами, у ЄС однозначно розуміють, що всі важелі впливу на ситуацію в Кремля, інакше б не було «постаахенського» візиту канцлера в Сочі. Але експерт не прогнозує значних зрушень у переговорному процесі і вважає, що під час цих зустрічей не обов'язково може йтися про конкретні рішення, наприклад узгодження деталей миротворчого мандата.



Натомість військовий експерт О. Жданов досить песимістично оцінив підсумки зустрічі в Аахені, а також і перспективи переговорного процесу з Росією. За його словами, нормандський формат «помер разом з мінським». «Навряд чи “нормандська четвірка” збереться коли-небудь. Зараз утворюється нова конфігурація: США – Велика Британія – Франція – Ізраїль. Вони можуть відреагувати на ескалацію Росією військової напруги на Донбасі», – зазначив експерт (URL: [https://24tv.ua/yaka\\_konfiguratsiya\\_derzhav\\_priyde\\_na\\_zaminu\\_normandskomu\\_formatu\\_dumka\\_eksperta\\_n969925](https://24tv.ua/yaka_konfiguratsiya_derzhav_priyde_na_zaminu_normandskomu_formatu_dumka_eksperta_n969925). 2016. 19.05).

Він визначає окрему роль Ізраїлю і вважає, що прем'єр Ізраїлю Б. Нетаньяху під час нещодавнього візиту в Москву обговорював з В. Путіним питання про невтручання Росії в сирійський конфлікт. Можливо, зазначає він, це було пов'язано з іранським ядерним архівом, який виявила декілька місяців тому назад розвідка Ізраїлю. Зокрема, вважає військовий, у документах можуть бути докази того, що всі ядерні технології й компоненти Ірану надавала Росія. Тому, на думку експерта, якщо впливе, що Росія створила ядерну програму Ірану, то це пряме порушення договору про нерозповсюдження ядерної зброї. «Імовірно, Нетаньяху міг висунути ультиматум Путіну: або президента РФ оголосять військовим злочинцем, або він не робить на Близькому Сході активних дій. Це може сприяти тому, що перспектива появи миротворців в Україні стане більш реальною. Путін потрапив у всі капкани», – наголосив О. Жданов.

За його словами, з В. Путіним почали говорити з позицій сили. І є ймовірність того, що Росія не застосує право вето в Радбезі ООН щодо миротворців. «Утім ми, як і раніше, не визнаємо Росію стороною конфлікту, а це прискорило б процес введення миротворців. І ось зараз, під час загострення на Донбасі, можна було б це зробити. Тоді Росію в Радбезі ООН могли б усунути від голосування як сторону конфлікту», – вважає експерт.

Політичний експерт М. Мельник також мало вірить у перспективи нормандського формату. На його переконання Мінські домовленості виконали свою функцію, вони припинили гарячу фазу конфлікту. «Щодо питань, які обговорюватимуться, тобто прогресу виконання Мінських домовленостей та комплексу заходів щодо виконання Мінських домовленостей, я думаю, так, домовилися зустрітися в Парижі. Але прогресу не буде досягнуто в цьому питанні. Як і у 2016 р. погодяться зустрітися через три місяці для того, щоб сформувати нову “дорожню карту” з виконання Мінських домовленостей», – зазначив експерт (URL: <https://prm.ua/ekspert-pro-peregovori-u-aaheni-na-pevnomu-etapi-minski-ugodi-vikonali-svoyu-funktsiyu-ale-dali-ruhatisya-mi-ne-mozhemo>. 2018. 11.05).

Щодо питання безпекової місії на Сході України, то, на думку М. Мельника, без Росії неможливе досягнення хоч якогось консенсусу. «Тому що насправді ми поки що обговорюємо саму ідею-концепцію, яка ще не виражена навіть на папері», – наголосив експерт.

Народний депутат Д. Тимчук прогнозує загострення ситуації на Донбасі після зустрічі лідерів України, Німеччини та Франції, на якій обговорювалося питання про миротворчу місію. Бойовики можуть значно збільшити кількість обстрілів. На його думку, окупаційні війська демонструватимуть більшу активність, щоб показати, що без участі Росії, без урахування її думки та насамперед без прийняття її формату миротворчої операції, який абсолютно неприйнятний для України, ніякої деескалації на Донбасі не буде.

Більш обнадійливі прогнози в експерта в політичній підгрупі в Мінську О. Айвазовської. За її словами, зустріч лідерів України, Німеччини та Франції в Аахені була необхідною навіть без присутності президента Росії В. Путіна. Вона вважає, що після офіційного вступу на посаду президента у В. Путіна з'явилося поле для маневру в переговорах щодо Донбасу – йому не доведеться озиратися на громадську думку.

Щоправда, О. Айвазовська сумнівається, що після інавгурації там щось принципово зміниться. «І хоча я не бачу передумов припинення Росією агресії на Донбасі, процес переговорів не варто вважати безперспективним», – зазначила О. Айвазовська (URL: <http://gordonua.com/ukr/news/war/ajvazovska-u-putina-z-javilosja-pole-dlja-manevru-v-peregovorah-po-donbasu-jomu-ne-dovedetsja-oziratisja-na-gromadsku-dumku-245732.html>. 2018. 11.05).

За її словами, Москва поки не готова йти на поступки щодо Донбасу. «Активізація переговорів у нормандському форматі – важлива передумова ухвалення будь-яких рішень стосовно Донбасу, зокрема введення миротворчої місії. Навіть у форматі трьох лідерів ця зустріч була необхідною. Щоб вони мали сильну позицію під час комунікації з Путіним. Продуктивність цієї зустрічі залежить від політичної волі та готовності до переговорів і поступок з боку РФ. Але я поки що не бачу підстав для того, щоб Москва пішла на поступки щодо Донбасу. Проте це не означає, що не потрібно докладати зусиль. Зокрема, працюють санкції – усередині РФ відбуваються економічні зміни», – підкреслила О. Айвазовська.

У цілому ж експерти зазначають, що критика переговорного процесу була й буде. Завжди знайдуться люди, які звертатимуть увагу на негатив. Проте учасники переговорного процесу намагаються знайти шляхи вирішення конфлікту. І переговори лідерів України, Франції й Німеччини були складовою цього процесу. Аахенська зустріч – це й спосіб реанімувати нормандський формат, який був припинений з літа 2016 р. через три виборчі кампанії у Франції, Німеччині та Росії. Україна також готується до вступу в передвиборну гонку-2019 – часу на перезапуск формату залишається небагато. На думку експертів, «нормандську четвірку» необхідно розширювати за рахунок нових учасників з тим, щоб посилювати тиск на Кремль. Таким союзником Києва могли б стати Сполучені Штати Америки.

## **Переговори А. Меркель і В. Путіна в Сочі: український контекст**

18 травня канцлер Німеччини А. Меркель здійснила робочий візит до Російської Федерації. Її зустріч з президентом В. Путіним відбулася в Сочинській резиденції російського лідера. Напередодні, спілкуючись із журналістами, А. Меркель зазначила, що це візит з нагоди інавгурації президента Росії на новий термін. «У таких випадках заведено звіряти позиції з найважливіших політичних питань», – пояснила канцлер (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29236199.html>). Подібним чином щодо мети зустрічі очільників двох держав висловився прес-секретар російського президента Д. Песков, за словами якого це лише можливість «звірити годинники з актуальних міжнародних і регіональних проблем» (URL: <http://www.dw.com/uk/меркель-у-путіна-в-сочі-з-квітами-але-без-конкретних-результатів/a-43847696>).

Варто зауважити, що поїздка А. Меркель у Сочі стала третім за останні два тижні візитом офіційних представників Німеччини до Росії. 10 травня міністр закордонних справ Німеччини Г. Маас зустрівся зі своїм російським колегою С. Лавровим. 15 травня міністр економіки ФРН П. Альтмайер здійснив візит до Москви, де провів переговори, зокрема, з прем'єр-міністром Д. Медведевим і міністром енергетики Росії О. Новаком. Таку інтенсивність діалогу в Росії розцінили як позитивний сигнал у відносинах двох держав. Спостерігачі в Москві говорили про «ренесанс» російсько-німецьких відносин, доводили, що приїзд А. Меркель – як і майбутній приїзд президента Франції Е. Макрона – яскравий доказ відсутності ізоляції В. Путіна на міжнародній арені.

Утім німецькі експерти не бачать передумов для потепління між Берліном і Кремлем, поки Кремль не перегляне свою агресію в бік України й ситуацію щодо підтримки Б. Асада. Це незмінна лінія поведінки Німеччини. Водночас певним позитивом є те, що і Німеччина, і Росія пройшли виборчі етапи всередині країн, обидві готові для повноцінної участі в зовнішній політиці. Деякі німецькі спостерігачі не виключають, що Німеччина й Росія зможуть знайти точки взаємодії на тлі ускладнення геополітичної ситуації, що сталося після виходу США з атомної угоди з Іраном. Угоду, відому як Спільний всеосяжний план дій, уклали у 2015 р. за президентства Б. Обами. Крім Ірану та США, її підписали Велика Британія, Франція, Німеччина, ЄС, Росія, Китай. На початку травня під час виступу в Білому домі президент Д. Трамп назвав угоду «гнилою», нездатною запобігти появі ядерної зброї в Ірані в недалекому майбутньому та пообіцяв відновити жорсткі санкції, які впливають на ядерну діяльність Тегерана. «Будь-яка країна, яка допомагає Ірану в його прагненні здобути ядерну зброю, також може потрапити під жорсткі санкції Сполучених Штатів», – додав Д. Трамп (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44044107>).

Натомість лідери Великої Британії, Франції та Німеччини підтримали чинну ядерну угоду з Іраном і заявили, що це найкращий спосіб зупинити нарощування зброї в цій країні. «Іронія того, що відбувається, полягає в тому, що вихід США з угоди з Іраном зближує європейців і росіян. Більш того, погрози Вашингтона на адресу Тегерана призвели до стрімкого зростання цін на нафту: уперше за останні кілька років вартість чорного золота перевищила 80 дол. за 1 барель. А це, у свою чергу, забезпечить додаткові надходження до російського бюджету. Це ще один супутній збиток імпульсивної зовнішньої політики США», – зазначив німецький експерт DW М. Шорич (URL: <https://ua.news/ua/peregovory-merkel-i-putina-v-sochi-zblyzhennya-nimechchynu-z-rosiyeyu>).

Ще одним питанням, щодо якого в Берліна й Москви немає принципових розбіжностей, є будівництво газопроводу «Північний потік-2». Попри гучну критику проекту не лише з боку України та США, а і Єврокомісії та окремих держав ЄС, зокрема Польщі й країн Балтії, Німеччина в березні дала дозвіл на його будівництво. Проект передбачає спорудження й роботу двох ниток газопроводу, загальна потужність яких 55 млрд куб. м газу на рік, від узбережжя Росії через Балтійське море до Німеччини. Побудувати «Північний потік-2» передбачається до кінця 2019 р. Єдиним акціонером проекту є «Газпром», але як партнери виступають Uniper і Wintershall (Німеччина), OMV (Австрія), Royal Dutch Shell (Велика Британія/Нідерланди) та інші європейські компанії.

Свій дозвіл на побудову газопроводу у винятковій економічній зоні 5 квітня надала Фінляндія. Також 5 квітня Верховна Рада України закликала іноземні парламенти, уряди і світову бізнес-громадськість не брати участі в підготовці, фінансуванні або лобюванні будівництва газопроводу «Північний потік-2».

Найвагомішим союзником України в протистоянні будівництву «Північного потоку-2» стали США. За інформацією газети Wall Street Journal, на переговорах з А. Меркель у Вашингтоні наприкінці квітня президент США Д. Трамп намагався переконати главу німецького уряду відмовитися від реалізації проекту з Росією, а 17 травня в Державному департаменті США повідомили про можливість запровадження американських санкцій щодо компаній, які беруть участь у реалізації проекту «Північний потік-2» (URL: <http://www.dw.com/uk/сша-попереджають-про-можливі-санкції-щодо-північного-поток-2/a-43824081>).

Представник Державного департаменту С. Оудкірк заявила, що США виступають проти будівництва газопроводу «Північний потік-2», бо він може посилити «ворожий вплив» Росії у Європі. С. Оудкірк також зазначила, що газопровід постачатиме газ в обхід України, яка залежить від плати за транзит, і надасть Росії можливість встановити обладнання для стеження в Балтійському морі.

Натомість прихильники проекту заявляють, що газопровід лише урізноманітнює шляхи надходження газу європейським споживачам, що, на

їхню думку, тільки піде на користь країнам ЄС. Керівники трьох компаній, що беруть участь у проєкті, стверджують у своїй статті в американському журналі The National Interest, що побоювання з приводу «Північного потоку-2» безпідставні: «Твердження, ніби Росія здатна використовувати газ як політичну зброю, обман» (URL: <http://nationalinterest.org/feature/misplaced-fears-over-nord-stream-2-25661>).

Саме комерційними цілями донедавна пояснювали початок будівництва газопроводу і в Москві, і в Берліні. Хоча насправді газу в Німеччині вистачає навіть без «Північного потоку-2». Є український і білоруський транзит, є постачання з країн Азії, є LNG-термінал, який приймає скраплений газ із Африки та обох Америк. За словами аналітика Німецького товариства закордонної політики (DGAP) Ш. Майстера, економічний розрахунок Берліна в цій ситуації полягає в тому, що новий газопровід зробить Німеччину «європейським хабом газорозподілу» та істотно посилить її позиції як транзитної країни для «блакитного палива» у Євросоюзі. Це може стати одним із засобів підкріплення провідної ролі Німеччини у ЄС, яку вона досі відігравала (URL: <http://www.dw.com/uk/чи-домовляться-путін-і-меркель-щодо-української-газової-труби/a-43807265>).

Водночас директор енергетичних програм Центру ім. О. Разумкова В. Омельченко зазначив, що Німеччина й німецькі компанії бачать свої інтереси в тому, щоб диверсифікувати поставки газу та мати декілька маршрутів транспортування. Причому тут переплітаються і економічні інтереси, і політика. «Я вважаю, що превалюють все ж таки політичні питання над економічними, хоча офіційно говориться про інше: що тут у першу чергу бізнес. З німецької сторони, можливо, це бізнес, а зі сторони Росії – це насамперед політика», – додав В. Омельченко (URL: <http://razumkov.org.ua/komentari/u-perehovorakh-shchodo-pivnichnoho-potoku2-na-pozytsiiu-ukrainy-nikhto-ne-zvazhaie>).

Експерт також висловив думку, що на українську позицію в цій ситуації жодна зі сторін не зважає, тому що на сьогодні Україна має слабку позицію. «Потужні гравці діють у своїх інтересах і максимум, що вони роблять, це ставлять Україну перед фактом. На сьогодні українська влада, на жаль, не може сформулювати чітку енергетичну політику й жорстко відстоювати свої інтереси», – констатував він.

Важливо також зауважити, що суперечка щодо «Північного потоку-2» між США й Німеччиною розгорнулася в момент, коли у європейсько-американських торговельних відносинах може виникнути повномасштабна торговельна війна. Вона викликана рішенням Вашингтона підвищити тарифи на ряд найважливіших імпортованих товарів – перш за все сталь і алюміній. А. Меркель після консультацій з колегами з Франції і Великої Британії заявила, що Європа «готова захищати свої інтереси в рамках багатосторонніх торговельних відносин». Д. Трамп поки поступився, продовживши на місяць, до кінця травня, для країн ЄС, а також Канади й Мексики відстрочку запровадження нових тарифів.

Сама А. Меркель поки не поспішає вступати в гостру полеміку на рахунок політики США і відкрито висловлюватися щодо пошуків спільних позицій з Росією стосовно цього. На прес-конференції за підсумками переговорів з В. Путіним вона ухильно прокоментувала питання журналістів про кризу у відносинах з Америкою. «У нас тверда трансатлантична дружба, яка в історії витримувала різні думки й різні позиції», – зазначила канцлер Німеччини.

Під час зустрічі в Сочі лідери двох країн прогнозовано обмінялися позиціями щодо ядерної угоди з Іраном і виходу з неї США, «Північного потоку-2», конфлікту на Сході України.

Те, що тема «Північного потоку-2» стане головною під час переговорів А. Меркель і В. Путіна в Сочі, стало чітко зрозуміло, коли з візитом до Києва та Москви на початку травня поїхав міністр економіки ФРН П. Альтмайер. У своїх коментарях між зустрічами з українським і російським прем'єрами В. Гройсманом та Д. Медведевим він не приховував, що Німеччина взялася відігравати роль посередника між Києвом і Москвою в газовій суперечці. На зворотному шляху поза планово П. Альтмайер знову полетів до Києва, де зустрівся вже з Президентом П. Порошенком. Цей факт свідчить про те, що домовленість усе ж була досягнута й німецький міністр хотів обговорити її з українським лідером.

Після візитів до Києва й Москви німецький міністр економіки заявив, що «істотний» транзит газу через Україну можливий і в майбутньому, що він з «великим оптимізмом» дивиться на майбутню співпрацю з двома країнами тією мірою, у якій її не було в останні роки. Водночас він пообіцяв Києву підтримку Берліна в пошуку нового рішення ([URL: http://www.dw.com/uk/чидомовляться-путін-і-меркель-щодо-української-газової-труби/a-43807265](http://www.dw.com/uk/чидомовляться-путін-і-меркель-щодо-української-газової-труби/a-43807265)).

До переговорів між А. Меркель і В. Путіним П. Альтмайер 18 травня зробив важливу заяву, що відображає позицію німецького уряду. «Німеччина нічого не робить проти інтересів України. Ми якраз хочемо досягти того, щоб транзит газу через Україну був гарантований і забезпечений не тільки власне Україною та Росією, а і Європейським Союзом».

У день саміту в Сочі в німецькому виданні Frankfurter Allgemeine Zeitung була надрукована стаття Президента України П. Порошенка «“Північний потік-2” годує монстра», де він ще раз засудив будівництво трубопроводу. Цитуючи першого канцлера ФРН К. Аденауера, П. Порошенко назвав «Північний потік-2» «помилкою історичного масштабу з наслідками, які неможливо собі уявити». На його думку, втілення в життя проекту газопроводу являє собою «умиротворення агресора», яке не продемонструє йому сили Європи, а натомість «розв'яже Москві руки для вчинення ще жорсткішого наступу» на європейські цінності. За словами П. Порошенка, Росія зрозуміє будівництво «Північного потоку-2» як запрошення повернутися до попереднього стану речей ([URL: http://www.dw.com/uk/порошенко-північний-потік-2-годує-монстра/a-43834516](http://www.dw.com/uk/порошенко-північний-потік-2-годує-монстра/a-43834516)).

У статті український Президент кілька разів висловив сумнів у тому, що Європа потребує додаткового газопроводу. Проект «Північний потік-2» П. Порошенко назвав «суто геополітичним проектом Кремля, який не має нічого спільного з економікою чи з приватними бізнесовими інтересами, а має на меті підірвати єдність Європи і зрештою її знищити». «Інвестиція в “Північний потік-2” – це інвестиція в знищення Європи», – підкреслив у своєму тексті П. Порошенко.

Німецькі ЗМІ вважають, що саме П. Порошенко під час свого останнього візиту до Берліна у квітні 2018 р. переконав А. Меркель у політичному підґрунті газпромівської труби і важливості захисту транзитних інтересів України. У результаті 10 квітня канцлер Німеччини заявила, що проект «Північний потік-2» не може бути реалізований без збереження України як країни-транзитера.

На підсумковій прес-конференції канцлер підкреслила, що за Києвом «стратегічно важливо» зберегти істотну роль у транзиті російського газу до Європи. А. Меркель згадала про гарантії, які ЄС може дати Україні у зв'язку з північним трубопроводом. «Ми розглядаємо його як економічний проект, але в ньому є й інші складові. Треба опрацювати гарантії для України».

В. Путін у свою чергу запевнив у тому, що «після запуску “Північного потоку-2” не передбачається припинення транзиту російського газу через Україну». Транзит, за словами президента, триватиме, але тільки якщо такі поставки «виявляться економічно обґрунтованими й доцільними для учасників економічної діяльності».

Раніше з такими ж тезами виступали і високопоставлені представники «Газпрому», тому в запевненнях В. Путіна немає нічого нового, крім рівня, на якому їх було озвучено. Проблема полягає в деталях майбутньої російсько-української транзитної угоди, обсягах поставок і гарантіях. Занадто малі обсяги зроблять транзитний газ надмірно дорогим, а гарантіям, якщо їх надасть лише «Газпром», в Україні тепер не вірять.

Говорячи про ситуацію на Близькому Сході, А. Меркель під час прес-конференції вказала на погіршення стану справ, до якого призвів вихід США з ядерної угоди з Іраном. За її словами, хоча угода й не є досконалою, але це краще, ніж нічого. На тлі цього А. Меркель нагадала, що Німеччина, Велика Британія та Франція разом з усіма колегами по ЄС підтримують угоду з Тегераном і мають намір робити це і в майбутньому. Вона також запевнила в необхідності подальшого діалогу з Іраном щодо програми з виготовлення балістичних ракет з метою переконання керівництва країни не реагувати на дії США кардинально, а зберегти прихильність до умов договору про нерозповсюдження ядерної зброї.

В. Путін заявив, що вони обмінялися з А. Меркель «думками про ситуацію, що склалася навколо Спільного всеосяжного плану дій щодо врегулювання іранської ядерної програми після виходу з нього США». При цьому ані президент, ані канцлер не сказали, чи домовилися вони діяти

спільно, щоб зберегти в силі міжнародну угоду з Тегераном. З погляду Берліна, Росія могла би для цього скористатися своїм впливом в Ірані.

За результатами переговорів політики не змогли також запропонувати жодної нової перспективи політичного врегулювання конфлікту в Сирії або на Сході України. А. Меркель звернулася до В. Путіна з проханням вплинути на Б. Асада щодо захисту сирійських біженців. Від недавнього часу в країні діє правило, згідно з яким біженці втрачають свої права на володіння майном, якщо у визначений термін не заявлять про це владі. Канцлер вважає такий порядок перешкодою для повернення цих людей на батьківщину.

Говорячи про ситуацію в Україні, обидва політики заявили, що вважають Мінські домовленості єдиною основою, на якій треба шукати рішення конфлікту в Донбасі, обіцяють продовжувати зустрічі на вищому рівні в так званому нормандському форматі. Але назвати дату наступного такого саміту вони не змогли.

За словами А. Меркель, зустріч у цьому форматі на вищому рівні треба підготувати так, щоб та могла дати конкретні результати. Наприклад, примирити позиції Москви й Києва в питанні про мандат «блакитних шоломів» ООН. Але уявлення А. Меркель і В. Путіна з цього приводу поки залишаються різними. Канцлер ФРН вважає, що миротворці повинні забезпечувати режим припинення вогню на всій території конфлікту і створювати тим самим можливість для політичного процесу. Президент РФ бачить у них лише охорону для спостерігачів ОБСЄ.

А. Меркель визнала необхідність проводити діалог з РФ і надалі. На її думку, нинішні кризи можна подолати лише тоді, якщо активно їх обговорювати, особливо в тих питаннях, де сторони мають різні погляди.

Російський президент також запевнив, що РФ і ФРН й надалі працюватимуть у рамках так званого нормандського формату для пошуку мирного вирішення конфлікту, у тому числі й у питанні відправки в конфліктний регіон миротворців ООН. Щодо останнього пункту, то МЗС РФ і ФРН отримали вказівки опрацювати цю тему, повідомив В. Путін.

А. Меркель назвала хороші відносини з Росією «стратегічним інтересом Німеччини». При цьому вона підкреслила, що громадянські суспільства в обох країнах підтримують контакти один з одним.

В. Путін у свою чергу назвав переговори в Сочі відкритими та змістовними й зазначив, що навіть у найскладніші часи Росія та Німеччина «ніколи не втрачали контакти один з одним». «Розв'язувати застарілі проблеми неможливо без діалогу», – додав В. Путін (URL: <http://fakty.ua/268754-что-putin-i-merkel-poltora-chasa-obsuzhdali-v-sochi>).

Підсумки переговорів очільників Німеччини й Росії лаконічно сформулював український журналіст і політичний коментатор В. Портников, з яким важко не погодитися (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29236891.html>). За його словами, «...результат зустрічі А. Меркель і В. Путіна не новий: ніяких домовленостей по жодному з питань. Немає ніякого розуміння, чи будуть загальними дії щодо Ірану.



Немає ніяких нових пропозицій по Сирії. Немає ніяких точок дотику з Україною. Навіть ситуацію з миротворцями ООН Меркель і Путін зараз бачать зовсім по-різному – хоча ще недавно російський президент вдавав, що готовий до поступок. Про зустріч у нормандському форматі, як і раніше, говорять, але дати її проведення не називають. Меркель стверджує, що така зустріч повинна принести конкретні результати. Але поки таких результатів не проглядається. Нічого нового ми не почули і з приводу “Північного потоку-2”. В. Путін стверджує, що транзит через українську територію і після запуску нового газопроводу буде збережений – але тільки в разі, якщо для цього будуть економічні обґрунтування. Меркель закликає зберегти за Україною важливу роль у транзиті й не допустити збитків для її економіки. Це не одна і та ж позиція, це – різні позиції. І нічого дивного в цьому немає. Сьогодні російський президент усе ще не готовий визнати, що тиск Заходу матиме руйнівні наслідки для економіки його країни і збереження влади. Саме тому їздити до Путіна можна. А домовлятися з ним – не можна».

Отже, за оприлюдненими результатами зустрічі лідерів Федеративної Республіки Німеччина та Російської Федерації й оцінками аналітиків пошук узгодження економічних і політичних інтересів провідних гравців світової політики триває. Разом з тим експерти відзначають зростання напруження з окремих питань, що може зіграти на користь економічним інтересам Росії та укріпленню її позицій на ринку енергоносіїв.

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

## **Вихід США з ядерної угоди з Іраном: причини, коментарі, прогнози**

Президент США Д. Трамп 8 травня в Білому домі оголосив про вихід США з ядерної угоди з Іраном (Спільного всеосяжного плану дій щодо іранської ядерної програми) та оголосив про готовність ввести потужні санкції проти Тегерана. Лідер Ірану гостро відреагував на рішення президента США, не виключивши можливість поновлення своєї ядерної діяльності, заявивши, що має намір вимагати від європейських учасників гарантій збереження ядерної угоди після виходу США з неї. У ЄС і ООН також незадоволені таким кроком лідера Сполучених Штатів Америки.

Нагадаємо, що у 2015 р. Іран уклав угоду із США та провідними країнами (Франція, Велика Британія, Німеччина, Росія, Китай,) про відмову від розроблення ядерної зброї в обмін на зняття деяких економічних санкцій, у тому числі заборони на міжнародну торгівлю нафтою. Попри заклики Європи, американський президент пішов усупереч зовнішньополітичному курсу попередника Б. Обами та зробив ситуацію на Близькому Сході ще більш заплутаною.

Такий його крок навряд чи можна назвати несподіваним, оскільки він неодноразово погрожував вийти з ядерної угоди, пояснюючи це тим, що вона не розв'язує проблеми іранської програми розроблення балістичних ракет і

ролі Ірану у війнах у Сирії і Ємені. Суперечки ж щодо угоди тривали вже давно. Так, у грудні 2016 р. Іран заявив, що продовження санкцій з боку США порушує ядерну угоду. Пізніше Іран знову відмовив вимогам президента США Д. Трампа про внесення змін в угоду про атомну програму Тегерана. Пізніше, у лютому 2018 р., Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) заявило, що Іран дотримується норм ядерної угоди 2015 р.

Пояснюючи вихід США з ядерної угоди, Д. Трамп зауважив, що «це жахлива одностороння угода, яку ніколи не треба було укладати». «Угода з Іраном щодо ядерної програми ніколи не принесе миру», – сказав Д. Трамп. На його думку, навіть якщо Іран на сьогодні й дотримується положення угоди щодо ядерної програми, то в короткі терміни може створити ядерну зброю. «Дані Ізраїлю показують, що угода з боку Ірану базувалася на брехні», – зазначив він (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/05/9/7081445>).

Також Д. Трамп наголосив, що Іран є головним у світі спонсором тероризму, акцентуюючи увагу на тому, що «це небезпечний режим» (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/iranska-yaderna-uhoda/4384841.html>).

Він також заявив, що США готуються до відновлення всіх санкцій, які було знято в рамках угоди, і запровадять додаткові економічні обмеження. І якщо Іран продовжить розробляти ядерну зброю, то зіткнеться з проблемами, яких у нього ніколи не було. Разом з тим Д. Трамп запропонував Ірану укласти нову ядерну угоду.

«Дані Ізраїлю», на які посилався Д. Трамп, базуються, зокрема, на заяві прем'єр-міністра Ізраїлю Б. Нетаньяху, яку він озвучив наприкінці квітня цього року, про розкриття «таємних документів», згідно з якими Іран порушив ядерну угоду та продовжував розробляти зброю. За словами Б. Нетаньяху, Ізраїль отримав 55 тис. сторінок матеріалу, які свідчать про порушення Іраном ядерної угоди, підписаної у 2015 р. і спрямованої на обмеження ядерної програми. «Іран збрехав і почав після підписання угоди ще активніше розвивати військову складову своєї ядерної програми», – заявив Б. Нетаньяху (URL: <https://hromadske.ua/posts/iran-taiemno-rozrobliacie-iadernu-zbroiu-porugu-uhodu-premier-izrailiu>). Тому Ізраїль, залишається на боці США в питанні виходу останніх з ядерної угоди з Іраном, що на фоні зближення двох країн, яке ми спостерігаємо останнім часом, виглядає цілком логічно.

Таку агресивну стратегію американської адміністрації окремі аналітики пов'язують з новою командою «яструбів» на чолі з держсекретарем М. Помпео й радником з питань національної безпеки Д. Болтоном, оскільки Д. Трамп відчув зменшення внутрішнього опору порівняно з тим, що був раніше в його адміністрації. «Будь-яка нація залишає за собою право виправляти минулу помилку», – заявив Д. Болтон, якого на батьківщині вважають одним з головних прихильників агресивної політики інтервенцій США задля розв'язання світових проблем. Через це призначення Д. Болтона

зустріло схвалення серед країн, зацікавлених у активному залученні США до проблем Старого світу, у тому числі в Україні.

Президент Д. Трамп, крім Ізраїлю, отримав підтримку з боку Саудівської Аравії. Останні вже протягом десятиріч зустрічали погрози щодо «повного знищення» та пряму опозицію з боку Ірану на «власних» геополітичних аренах – у Леванті та на Аравійському півострові. Проксі-війни Саудівської Аравії та Ірану у Ємені та боротьба Ізраїлю з організацією «Хезболла» (яку відкрито підтримують Іран і Російська Федерація) змусили обидві країни шукати підтримки США у розв'язанні власних проблем. Будь-яке рішення, яке залишає США зосередженими на проблемах Близького Сходу й послаблює неформальний союз шіїтських сил (створення якого напівлегально підтримує Іран) отримає ізраїльську та саудівську підтримку (URL: <https://rubryka.com/article/vijna-krov-i-nafta-naslidky-vyhodu-ssha-z-yadernoyi-ugody-z-iranom>).

Тоді як уряди провідних європейських країн вважають ядерну угоду з Іраном важливою умовою для міжнародної безпеки, європейські лідери стверджують, що за допомогою договору з Іраном вдалося знизити ядерні амбіції Тегерана. Вони також вважають, що вихід США з угоди зведе нанівець роки роботи, завдяки якій ядерна зброя не потрапляла до рук Ірану.

Ключові гравці угоди, зокрема Т. Мей та Е. Макрон, занепокоєні заявою Д. Трампа й закликали президента США не виходити з договору. Німецький экс-міністр закордонних справ З. Габріель навіть пригрозив Сполученим Штатам Америки істотним погіршенням відносин: «Ми повинні сказати американцям, що їхня поведінка в іранському питанні приведе нас, європейців, до спільної позиції разом з Росією та Китаєм проти США».

Євросоюз, Велика Британія, Франція та Німеччина погоджують спільні дії щодо збереження ядерної угоди. Про це заявила представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Ф. Могеріні за підсумками переговорів з міністром закордонних справ Ірану Д. Заріфом (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/evrope-soglasovali-obshchie-deystviya-sohraneniyu-1526432808.html>).

Д. Заріф і Ф. Могеріні висловили надію, що їм вдасться зберегти ядерну угоду, незважаючи на вихід з неї США. «Ми на правильному шляху і рухаємося у вірному напрямі», – заявив Д. Заріф після закінчення переговорів у Брюсселі. У свою чергу глава європейської дипломатії назвала цю зустріч «продуктивною» та заявила, що Брюссель упевнений у необхідності збереження угоди, надзвичайно важливої для «безпеки Євросоюзу і глобальної системи нерозповсюдження ядерної зброї». До них приєдналися міністри закордонних справ ФРН Х. Мас, Франції Ж.-І. Ле Дріан і Великої Британії Б. Джонсон (URL: <http://www.dw.com/ru/a-43798434>).

За словами Ф. Могеріні, на зустрічі не узгоджувалися юридичні гарантії збереження Спільного всеосяжного плану дій щодо іранської ядерної програми. Вона пояснила, що сторони обговорили тільки практичні

економічні заходи щодо підтримки угоди, але є домовленість розпочати роботу з цього питання на рівні експертів для напрацювання практичних рішень. «Я не можу говорити про правові або економічні гарантії, але можу говорити про серйозну, рішучу, безпосередню роботу з європейської сторони», – сказала Ф. Могеріні. На її думку, головна мета на сьогодні – врятувати іранську ядерну угоду і «всі її аспекти». Ф. Могеріні пояснила, що йдеться про пошук рішення щодо збереження експорту нафти Ірану й співпраці в банківському секторі. Вона підкреслила, що європейські країни-учасниці дотримуються єдиної позиції щодо ядерної угоди з Тегераном.

А. Меркель також підтримала збереження ядерної угоди з Іраном. Виступаючи в німецькому парламенті, канцлер ФРН заявила, що діалог з Іраном краще проходитиме в рамках ядерної угоди, яка, на її переконання, не є ідеальною, але з неї не можна виходити, як це зробили в США. «Угоду з Іраном щодо ядерної програми можна назвати як завгодно, але тільки не ідеальною, проте, за даними чиновників з МАГАТЕ, Іран дотримується пунктів, прописаних у цій угоді. Ця угода одногolosно підтримана Радою Безпеки ООН. І тому ми, Велика Британія, Франція, Німеччина, поряд з Євросоюзом, вважаємо, що в цій ситуації неправильно виходити з цієї угоди», – повідомила вона (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/merkel-vystupila-sohranenie-derного-soglasheniya-1526463793.html>).

У такій позиції урядів європейських країн, крім політичних і безпекових інтересів, прослідковується, зокрема, економічна складова. Існуюча ситуація із веденням бізнесу з Іраном повністю влаштовувала європейські корпорації (які мали змогу користуватися великим ринком збуту товарів і елементів інфраструктури, необхідних Ірану для ядерної програми, мирної чи військової) та європейський політичний бомонд (який, отримавши «завдання» зменшити обсяги торгівлі з агресором, Росією, звернувся до союзника Москви, Ірану, задля збереження потоку ресурсів у власні країни). Тоді як Д. Трамп, який уже не вперше звинувачує країни Європи, особливо Німеччину, у спробах «сховатися» від союзницьких зобов'язань, вимагає від європейських союзників «виправити жахливі недоліки» ядерної угоди. Інакше «вищі форми економічних санкцій» очікують Іран і всі компанії, що ведуть бізнес у країні.

Зауважимо, що Росія та Китай теж повідомили, що залишаються вірними ядерній угоді. Причому РФ вирішила не робити гучних заяв, а почекати й обдумати, як використати ситуацію з максимальною користю для себе, оскільки вихід США з іранської ядерної угоди безумовно вплине на питання санкцій, цін на нафту, ситуацію на Близькому Сході, які є досить важливими для Росії. Тому в МЗС Росії наполягли на зустрічі Д. Трампа і В. Путіна. Заступник глави російського МЗС С. Рябков заявив, що після заяви глави Білого дому про вихід США з іранської ядерної угоди «вкрай важливо» організувати зустріч між президентами. «Завдяки зустрічі на вищому рівні можна було б обмежити негативні наслідки (виходу США з ядерної), а дипломатія отримала б ще один шанс... Це необхідно в будь-якому

випадку, особливо після того, як під час телефонної розмови президенти наголосили на необхідності розв'язати проблеми, що накопичилися у сфері стратегічної стабільності», – заявив російський чиновник (URL: [https://24tv.ua/vihid\\_ssha\\_z\\_iranskoji\\_yadernoi\\_ugodi\\_v\\_mzs\\_rosiyi\\_napolyagli\\_na\\_zustrichi\\_trampa\\_i\\_putina\\_n966118](https://24tv.ua/vihid_ssha_z_iranskoji_yadernoi_ugodi_v_mzs_rosiyi_napolyagli_na_zustrichi_trampa_i_putina_n966118)).

У цілому Росія усвідомлює небезпеку виходу США з угоди з Іраном, оскільки запровадження раніше скасованих санкцій може призвести до скасування безпосередньо договору, що, у свою чергу, призведе до нового протистояння на Близькому Сході, а також до розширення санкцій щодо російських компаній.

Одночасно з оголошенням про вихід з угоди США також заявили про новий «санкційний пакет». Крім відомого вже «блоку на Рособоронекспорт», під санкції також потрапили Науково-виробничий концерн «Барлі» (який активно допомагав військово-промисловим комплексам Ірану та КНДР), Головне управління Генерального штабу (колишнє ГРУ), а також велика кількість оборонних структур Ірану, Північної Кореї, Китаю, Сирії, підозрюваних у озброєнні угруповання «Хезболла» компаній, а також деяких фірм з Туреччини та ОАЕ, що продовжували контакти з російським та іранським ВПК (усього 28 осіб і структур). Відповідно до заяв США, санкції були введені за порушення американського законодавства щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, у будівництві та використанні яких американці підозрювали правлячі режими Іраку, Ірану та Сирії. Крім того, очікуючи можливих сутичок з росіянами в гібридних війнах, у Конгресі США занепокоїлися проблемою нестачі в армії російськомовних фахівців і звернулися з пропозиціями до секретаря оборони США Д. Меттіса, який представив у Конгресі нову стратегію оборони, що закликає до агресивних кроків проти насамперед Росії та Китаю після майже двох десятиріч зосередження уваги збройних сил насамперед на ісламістських бойовиках і «країнах-ізгоях». Комітет з питань збройних сил Конгресу США також представив проект закону про бюджет США на 2019 р., де врахована грошова допомога Україні у 250 млн дол. на озброєння. Таким чином, можна побачити, що антиіранська політика Д. Трампа не є тимчасовою «забаганкою» імпрезидента, а є частиною стратегії світового протистояння з «віссю» Росія – КНР і КНДР – шіїтські країни на чолі з Іраном (URL: <https://rubryka.com/article/vijna-krov-i-nafta-naslidky-vyhodu-ssha-z-yadernoi-ugody-z-iranom>).

Натомість країни Євросоюзу розроблятимуть відповідні заходи щодо захисту компаній ЄС від можливих санкцій США за співпрацю з Іраном. Про це заявив посол ЄС у США Д. О'Салліван, виступаючи в експертному центрі Atlantic Council. «Ми повинні будемо розглянути, як впоратися з негативним ефектом первинних або вторинних санкцій, які можуть бути відновлені США і які здатні торкнутися європейських компаній», – заявив Д. О'Салліван. Він заявив, що Брюссель веде переговори з Вашингтоном щодо того, які заходи вживатиме Білий дім стосовно європейських компаній. У ЄС готуватимуть

відповідні заходи. «Ми будемо обговорювати в Брюсселі, як ми можемо відповісти на це. Ідеться не тільки про можливість європейських компаній вести бізнес з Іраном. Там є й інші – Китай, Індія, Росія», – сказав Д. О'Салліван. Нагадаємо, раніше радник президента США з національної безпеки Д. Болтон заявив, що США допускають введення санкцій щодо компаній з Європейського Союзу, які після виходу Вашингтона «з угоди по атому» продовжать співпрацювати і вести бізнес з іранськими структурами (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/es-podgotovuyat-otvetnye-mery-ssha-irana-1526345140.html>).

Незважаючи на це США відновлять економічні санкції проти Ірану, які послабили згідно з умовами угоди, а також введуть нові обмеження. Про це йдеться на сайті Міністерства фінансів США.

Вони набудуть чинності за 90 і 180 днів. Цей період, за словами радника з національної безпеки Д. Болтона, «дасть бізнесу час вийти». Під санкції підпадають іранський нафтовий сектор, літакобудування, також блокуватимуть спроби Тегерана купувати доларові банкноти США. Після введення санкцій контракти з такими компаніями не продовжуватимуть.

У питанні відновлення санкцій щодо Ірану й запровадження нових деякі експерти вбачають загрозу подальшого відчуження між Сполученими Штатами Америки і Європою. Причому, на думку деяких політологів, свій внесок у загострення відносин між західними союзниками намагатиметься внести Іран. Він може спробувати якщо й не вбити клин між США і Європою, то принаймні використати різні інтереси Сполучених Штатів Америки та європейців. У цьому переконаний голова військово-політичного штабу при Міністерстві оборони Ізраїлю А. Гілад. В інтерв'ю газеті Haaretz він припустив, що розбіжності в західному таборі будуть на руку Ірану, що ускладнить єдину міжнародну позицію щодо ядерної програми Тегерана. «Якщо американці відмовляться від угоди, їм необхідно буде запропонувати якусь альтернативу. Але жодного другого варіанта я поки не бачу», – констатував А. Гілад (URL: <http://www.dw.com/uk/a-43700531>).

У контексті українського питання такий розвиток може нести певні загрози для нашої держави, оскільки може негативно вплинути на єдину позицію США і ЄС щодо антиросійських санкцій за агресію на території України.

Реальні ж економічні наслідки від виходу США з ядерної угоди з Іраном у вигляді росту цін на нафту вже встигли відчутти в усьому світі. Причиною зростання цін на нафту експерти називають заяву президента США Д. Трампа про вихід Сполучених Штатів Америки з ядерної угоди з Іраном і повторне введення санкцій проти Ірану.

Стабільний підйом ціни на нафту марки BRENT відбувався ще з моменту вибуху «інформаційної бомби», пов'язаної з бомбардуваннями Думи (місто в Сирії) силами сирійського режиму і його російських та іранських союзників. Сирійська війна, яку дуже люблять у політичній конспірології пов'язувати з «конфліктом проектів катарського газопроводу»,

так чи інакше активно впливає на світові очікування щодо продовження видобутку й продажу нафти в країнах Близького Сходу, як впливають на це і погрози та заяви президента США.

Ціни на BRENT, вийшовши на показники 70 дол. за 1 барель, разом з посиленням конфліктів у Сирії та між Саудівською Аравією та проксі-силами Ірану на Аравійському півострові, не зупинялися й реагували на кожний крок з боку США та Ізраїлю щодо війн на Близькому Сході. Не забуваємо про розгалужені контакти Д. Трампа у світі бізнесу: імовірно, про вихід США з ядерної угоди провідні компанії були попереджені ще за тиждень до власне оголошення намірів Д. Трампа, через що ми бачимо, що підйом цін на нафту почався вже 2 травня (до 75 дол. за 1 барель), тривав 6 травня 2018 р. (коли президент Ірану заявив про готовність відповісти на будь-яке рішення Д. Трампа щодо ядерної угоди), а 9 травня 2018 р., через день після оголошення про вихід з ядерної угоди, долучилася решта бізнесу та підняла ціни до 77,53 дол. за 1 барель. Станом на 12 травня 2018 р. ціна становила 77,16 дол. і протягом останніх днів залишалася в діапазоні 76–77 дол. за 1 барель (URL: <https://rubryka.com/article/vijna-krov-i-nafta-naslidky-vyhodu-ssha-z-yadernoyi-ugody-z-iranom>).

Така реакція ринку нафти, зокрема зростання цін на марку нафти BRENT, на заяви Д.Трампа та активні дії США на Близькому Сході пов'язана з очікуванням можливих масштабніших бойових дій і бомбардувань території Сирії та Ірану, що, звичайно, може завадити видобутку нафти, знищити інфраструктуру та, таким чином, вибити Іран з ринку експортерів. Попит на нафту залишається без змін, а кількість її постачальників під загрозою зменшення: крім власне бойових дій, іранській торгівлі також погрожують американські санкції, які США, звичайно, у типовій манері намагатимуться поширити на всі компанії, у тому числі європейські, що співпрацюють з підсанкційним «порушником». Через це ціни на нафту зростають уже в очікуванні нової політико-економічної ситуації у світі.

За прогнозами аналітиків, запровадження санкцій проти Ірану може призвести до скорочення запасів нафти у світі. На Іран припадає близько 4 % пропозицій на світовому ринку нафти. Фахівці одного з найбільших у світі інвестиційних банків Goldman Sachs вважають, що вже влітку вартість нафти марки BRENT може становити 82,5 дол. за 1 барель (URL: [https://espresso.tv/news/2018/05/10/na\\_tli\\_vykhodu\\_ssha\\_z\\_yadernoyi\\_ugody\\_z\\_iranom\\_rizko\\_zrosly\\_ciny\\_na\\_naftu](https://espresso.tv/news/2018/05/10/na_tli_vykhodu_ssha_z_yadernoyi_ugody_z_iranom_rizko_zrosly_ciny_na_naftu)).

Крім економічних наслідків, вихід США з угоди може посилити напруження на Близькому Сході. Напередодні оприлюднення «документів Нетаньяху», які нібито розкривали нові відомості про порушення Іраном умов угоди, іранські авіабази в Сирії атакували ймовірно ізраїльські сили. Отже, тепер конфронтація може посилитися. Крім того, якщо Іран відновить ядерну програму, то це може підштовхнути й інші держави розробляти

власну ядерну зброю (URL: <https://hromadske.ua/posts/vykhid-ssha-z-iadernoi-uhody>).

У цьому контексті хотілося б звернути увагу на безпекові наслідки. Думки експертів щодо того, якими будуть наслідки дій адміністрації США, різняться. Дехто стверджує, що такими заявами Д. Трамп штовхає світ до нового ядерного конфлікту; інші запевняють, що це матиме здебільшого політичні наслідки для відносин між країнами, які є членами угоди. Що, у свою чергу, може вплинути на розподіл важелів впливу у світі й поставити глобальну стабільність під загрозу. Крім того, може змінитися зовнішньополітичний вектор Ірану в бік Росії або Китаю, які виступили за збереження ядерної угоди.

Директор центру військово-політичного аналізу Інституту Гудзона в США Р. Вайтц переконаний, що не варто чекати нової ядерної загрози від Ірану: «Іран уже давно женеться за ядерним арсеналом, але непокоїтися потрібно все-таки через Північну Корею. Заяви Д. Трампа щодо ядерної війни стосуються лише цієї країни. Конфлікт також можливий між США та Росією, адже Штати захищають Україну та Грузію. Він може статися між Індією та Пакистаном. Або між Іраном та Ізраїлем. Усі ці варіанти є можливими, але я вважаю, що основне занепокоєння має викликати саме корейський сценарій» (URL: <https://hromadske.ua/posts/yaderni-superechky-shcho-treba-znaty-pro-uhody-z-iranom>).

Разом з тим учасник вищезгаданої зустрічі міністрів закордонних справ у Брюсселі, очільник МЗС Великої Британії Б. Джонсон вважає, що вихід США з ядерної угоди з Іраном може спровокувати гонку озброєнь атомною зброєю на Близькому Сході. «Якщо Іран отримає ядерну зброю, то ми отримаємо гонку ядерних озброєнь на Близькому Сході. У нас буде Саудівська Аравія, яка хоче атомну зброю, єгиптяни та ОАЕ. Ситуація дуже небезпечна, і ми не хочемо йти цим шляхом», – заявив Б. Джонсон. Також очільник МЗС Великої Британії погодився з думкою Д. Трампа, що чинна ядерна угода з Іраном має певні недоліки (URL: <https://hromadske.ua/posts/vykhid-ssha-z-iadernoi-uhody-z-iranom-pryzvede-dohonky-atomnoho-ozbroiennia-dzhonson>).

На думку українського дипломата, керівника Фонду «Майдан закордонних справ» Б. Яременка, таке необачне рішення може спровокувати ескалацію. За його словами, ядерна угода з Іраном завжди була об'єктом бурхливих дискусій у США – як під час президентства Б. Обами, так і при нинішньому лідері Д. Трампі. «Проблема договору полягає в тому, що закладені в ньому механізми контролю над Іраном теоретично і практично можна обійти. Прихильники цього договору відзначають, що краще недосконала система контролю, ніж ніяка... Вихід США з угоди, як багато хто прогнозує, може закінчитися серйозною ескалацією, навіть до завдання ракетно-бомбових ударів по Ірану. Логіка проста: вихід з угоди означає недовіру Ірану, а відсутність системи контролю за ядерною програмою Ірану посилює недовіру. Пустити ситуацію напризволяще не можуть собі



дозволити ні США, ні їхній стратегічний союзник в регіоні Ізраїль. Ізраїль веде себе дуже активно, тому що ядерна програма Ірану була, існує й існуватиме», – зазначив дипломат (URL: <https://www.unian.ua/world/10110161-ekspert-poyasniv-naslidki-vihodu-ssha-z-yadernoji-ugodi-z-iranom.html>).

Питання виходу США з ядерної угоди може вплинути й на переговори з КНДР, що стосуються ядерної зброї. США виходить з угоди напередодні зустрічі Д. Трампа й лідера КНДР Кім Чен Ина, яка попередньо була запланована на травень або на початок червня.

За словами журналіста Д. Патрикаракоса, політика Білого дому щодо ядерного питання в Ірані різниться через різний рівень загроз. «КНДР – ядерна держава, вона має ракети, що можуть досягнути США. Тож ця угода необхідна. Іран не має ядерної зброї. Одна країна становить значну загрозу, інша – ні», – пояснив Д. Патрикаракос.

Проте Д. Трамп усе ж сподівається, що вихід США з ядерної угоди з Іраном не вплине на переговори з КНДР, зокрема про це може свідчити й той факт, що Д. Трамп одразу після оголошення свого рішення заявив, що держсекретар М. Помпео вирушив до Північної Кореї, щоб підготувати зустріч із Кім Чен Ином. «Сподіваюся, угода буде укладена», – сказав американський президент (URL: <https://hromadske.ua/posts/vykhid-ssha-z-iadernoju-uhodu>).

Тому поки що не зрозуміло, як розвиватимуться «ядерні» відносини США та КНДР, особливо враховуючи непередбачувану поведінку лідера Північної Кореї.

Іран уже постає перед непростим вибором: чи й собі повністю вийти з угоди 2015 р. зі світовими державами, чи продовжити дотримуватися її і зберегти її чинність у відносинах з іншими державами-учасниками, чи вступити в переговори із США й іншими державами про нову угоду.

У самому Ірані та за його межами є багато чинників, які потенційно можуть впливати на подальший розвиток подій. Серед них наявність табору твердих консерваторів в Ірані, якому ніколи не подобалася ядерна угода й позиції якого тепер посилюються, можливість ескалації ряду конфліктів на Близькому Сході, у які залучений Іран, а також нове протистояння, що починає поставати між США і їхніми європейськими союзниками, які далі підтримують угоду.

Президент Ірану Х. Роугані заявив, що Тегеран буде й надалі відданий угоді 2015 р., якщо інші учасники – Росія, Китай, Франція, Велика Британія, Німеччина і ЄС – теж продовжать дотримуватися її. Верховний керівник Ірану А. Хаменеї, який реально володіє найвищою владою в цій країні, заявив, що Іран і надалі дотримуватиметься угоди тільки в разі «серйозних» європейських гарантій.

Спікер іранського парламенту А. Ларіджані заявляв, що раніше Європа поступалася тиском США, але додав, що угоду варто зберегти ще хоча б на кілька тижнів, «щоб світові стало ясно, що Іран випробував усі можливості

для мирного політичного розв'язання» проблеми (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29219872.html>).

Судячи із заяв лідерів країн і керівництва ЄС, вони також дотримуватимуться угоди та гарантують незастосування санкцій щодо Ірану, доки Тегеран виконуватиме свої зобов'язання. Тобто існує висока імовірність того, що Іран усе ж таки не вийде з ядерної угоди.

Таку думку розділяє також фахівець із іранських питань у Бірмінгемському університеті у Великій Британії С. Лукас. Він вважає, що Іран залишиться учасником угоди принаймні на найближчий час, щоб зберегти її політичні й економічні вигоди. «Іран думає собі: якщо європейські держави продовжать торгувати з нами, інвестувати, допомагати нам з економічним відродженням, то й ми будемо дотримуватися угоди... Якщо ж європейці самі розірвуть економічні контакти, то угода провалиться», – каже С. Лукас.

Разом з тим у експертному середовищі не до кінця розуміють, як європейські союзники виконуватимуть угоду, зважаючи на економічні санкції, які Д. Трамп пообіцяв запровадити проти Ірану. У будь-якому випадку американські санкції стануть важким ударом для Ірану: Тегерану стане нелегко продавати свою нафту за кордоном і користуватися міжнародною банківською системою.

Існує також імовірність того, що Іран може вирішити поновити свою ядерну програму. Іранські посадовці постійно заявляли, що ядерна програма країни має тільки суто мирні цілі, але кажуть, що Тегеран може поновити збагачення урану, якщо економічні переваги «ядерної угоди» будуть зведені нанівець.

С. Дегган, іранський кореспондент британського щоденника The Guardian, написав у редакційній статті, що рішення Д. Трампа матиме «жахливі наслідки». «Воно знищить поміркованих і реформістів в Ірані на передбачуване майбутнє. Провал угоди тільки далі посилить консерваторів», – написав він.

У найгіршому випадку Тегеран ще може піти на відкрите військове протистояння із США. Зокрема, про це застеріг президент Франції Е. Макрон в інтерв'ю журналу Der Spiegel, зазначивши, що, вийшовши з ядерної угоди з Іраном, США мимоволі «можуть відчинити скриньку Пандори й спровокувати нову війну». «Але я не думаю, що Д. Трамп хоче війни», – додав Е. Макрон.

Тоді як компромісний варіант, запропонований США, щодо укладання «нової угоди», на думку окремих спостерігачів, малоімовірний, оскільки рішення Д. Трампа буквально спалює всі мости у відносинах з Тегераном. «Ніяка нова угода не можлива, бо американці, по суті, обрали конфронтацію», – вважає С. Лукас. Він попереджає, що, якщо ядерна угода розвалиться, «нестабільність настане скрізь»: це посилить загрозу того, що Іран може помститися Ізраїлю чи США, що регіональні конфлікти в Сирії і Ємені посиляться чи настане внутрішня політична боротьба в самому Ірані.

У Тегерані також рішуче відкидають будь-які спроби провести нові переговори щодо Спільного всеосяжного плану дій, завив президент Ісламської Республіки Х. Роухані під час телефонної розмови з французьким лідером Е. Макроном. «Ядерна угода чи будь-який інший аспект, що має стосунок до неї, жодним чином не підлягає обговоренню... Тегеран не прийме жодних обмежень, що виходять за межі раніше взятих на себе зобов'язань», – підкреслив він (URL: <http://www.dw.com/uk/a-43700531>).

Незважаючи на це Д. Трамп усе ж розраховує змусити Іран піти на поступки й посилення програми в цілому або спровокувати невдоволення всередині країни під тиском економічних санкцій, що стане загрозою правлячому режиму. Як пишуть оглядачі Foreign Policy, свого часу ризики від західних санкцій змусили Тегеран сісти за стіл переговорів. «Трамп сподівається, що повторні санкції змусять Іран підписати більш суворі обмеження його ядерної програми. Однак вплив санкцій не зможе зрівнятися з 2012 р., принаймні не одразу. Згідно із законодавством США, санкції почнуть діяти тільки через півроку. Варто також відзначити, що деякі країни, у тому числі Китай та Індія, можуть знехтувати рішенням США й продовжити закуповувати іранську нафту» (URL: <https://ua.news/ru/yaderna-zagroza-naslidky-rozirvannya-ssha-ugody-z-iranom>). Обіцянка Д. Трампа піддавати санкціям прихильників Ірану може розколоти єдність прозахідних країн у підтримці США. До того ж спровокувати конфлікт між Європою, яка залишається на боці іранської ядерної угоди, й Америкою.

Окремі аналітики вважають, що ситуація, на яку розраховує Д. Трамп, може мати зворотний ефект, якщо Іран піде шляхом відновлення ядерної програми, а не дипломатії та спокійної реакції, до чого закликає Європейський Союз. У тому випадку, якщо програма буде відновлена, Саудівська Аравія та, можливо, інші країни можуть захотіти вийти з глобальної угоди про нерозповсюдження ядерної зброї й піти шляхом створення власних арсеналів цього озброєння.

Отже, рішення президента Д. Трампа про вихід із Спільного всеосяжного плану дій щодо іранської ядерної програми, для підписання якої було докладено багато зусиль його попередником і лідерами провідних країн є досить неоднозначним. Ухвалюючи його, президент США сподівався, що йому вдасться змусити лідерів Ірану, союзників США та навіть лідера Північної Кореї реагувати відповідно до його очікувань. Утім, якщо його сподівання не виправдаються або ж іншим учасникам угоди не вдасться зберегти ядерну угоду з Іраном, то ризики можуть бути досить серйозними.

## **Визит спецпредставителя Госдепартамента США К. Волкера в Украину и перспективы урегулирования конфликта на Донбассе в оценках СМИ**

Специальный представитель Госдепартамента США К. Волкер 15 мая посетил Украину, где провел встречи с руководством страны и ознакомился с ситуацией на Донбассе.

Этот визит стал его первой поездкой в зону боевых действий после смены формата АТО на операцию объединенных сил (ООС).

Накануне своей поездки на Донбасс К. Волкер сообщил, что едет «увидеть ситуацию на местах и узнать о гуманитарном кризисе» в регионе. Наблюдатели отмечают, что визит проходил на фоне очередной эскалации конфликта.

Обычно такого рода визиты проходили накануне важных встреч с представителями России или участников «нормандской четверки». Очередное посещение одним из ключевых участников переговоров по урегулированию ситуации на Донбассе Украины Президент П. Порошенко анонсировал после своей встречи в Германии с канцлером А. Меркель и президентом Франции Э. Макроном. При этом глава государства дал понять, что с визитом К. Волкера связаны ожидания решения вопроса введения на Донбасс миротворческой миссии ООН. «Россия должна поддержать проект резолюции, где была бы четко имплементирована “дорожная карта” с учетом Минских договоренностей и миротворцев. Это должно быть включено в решение Совбеза ООН. Это для нас абсолютно ключевая позиция», – заявил П. Порошенко (URL: <https://kp.ua/politics/608046-vyzyt-volkera-v-ukraynu-vmesto-myrotvortsev-denhy>).

Визит К. Волкера также рассматривают как один из этапов подготовки к встрече лидеров «нормандской четверки», которая, как ожидается, вскоре может состояться в Париже.

Незадолго до визита в СМИ появилась информация о расширении Госдепартаментом США полномочий К. Волкера, которые теперь будут распространяться не только на Донбасс, но и Украину в целом. Об этом, в частности, сообщала руководитель украинской службы «Голоса Америки» М. Гонгадзе. Но позже американская сторона опровергла эти заявления. «Мы видели эти сообщения в СМИ. Они неверны. Посол Волкер продолжает выполнять функции специального представителя по переговорам с Украиной, и его мандат остается неизменным», – заявили в Госдепартаменте США (URL: <https://korrespondent.net/ukraine/3970816-k-nam-edet-revyzoz-zachem-v-ukraynu-pryekhal-volker>).

В ходе своей пресс-конференции в Славянске К. Волкер сделал несколько заявлений в поддержку позиции украинских властей. «Речь не идет об этническом или гражданском конфликте, – отметил он. – Это конфликт, спровоцированный российской интервенцией на Восток Украины.

РФ осуществляет прямой контроль над вооруженными группировками. Также она имеет решающее влияние на политическое управление оккупированными территориями» (URL: <https://strana.ua/articles/analysis/141422-chto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html>).

По мнению К. Волкера, предоставление Украине оружия и усиление ее оборонного потенциала направлено не на то, чтобы атаковать или провоцировать Россию, о чем говорят противники этой идеи, а на то, чтобы сдерживать РФ от расширения агрессии. «Что касается Украины, соотношение сил здесь очень четкое. Россия сосредоточила гораздо большие силы на Востоке Украины и вокруг, чем Украина имеет или будет иметь когда-нибудь», – заявил он, подчеркнув, что «здесь не стоит вопрос о том, надо ли укреплять Украину с целью наступления на Россию или провоцировать Россию». «Ни один из этих подходов не является рациональным взглядом на ситуацию», – констатировал К. Волкер (URL: <https://korrespondent.net/ukraine/3970816-k-nam-edet-revyzor-zachem-v-ukraynu-pryekhal-volker>).

Говоря об эффективности санкций против России из-за агрессии на Донбассе, К. Волкер отметил, что за четыре года санкций Россия так и не покинула Украину, однако она не продвинулась дальше и «не получает никаких новых дивидендов из сложившейся ситуации». «Именно поэтому необходимо определить условия, которые устроят все стороны, будут учитывать интересы и России, и Украины, и Запада. Давайте уже решим этот вопрос, который ничего хорошего никому не приносит и никуда не движется. Надо просто все закончить», – заявил он (URL: <https://korrespondent.net/ukraine/3970816-k-nam-edet-revyzor-zachem-v-ukraynu-pryekhal-volker>).

Некоторые наблюдатели обратили особое внимание на заявление К. Волкера о том, что Украине не удастся вернуть контроль над оккупированными территориями силовым путем. Такое заявление дало повод некоторым из них утверждать, что США готовы признать контроль РФ над этими территориями.

Комментируя эти заявления, большинство экспертов подчеркивают, что такая трактовка слов К. Волкера не соответствует действительности. «Я не понимаю, почему в нашем информационном пространстве поднялась такая измена по поводу того, что сказал Волкер в этом контексте. Его позиция – это трансляция позиции украинского политического руководства, которое говорит устами Президента, Премьер-министра о том, что мы делаем ставку на политико-дипломатический путь сейчас оккупированных территорий. Волкер побывал на Донбассе и увидел воочию, как АТО превратилось в операцию Объединенных сил. Кстати, он сказал, что Россия не знает, что делать с оккупированным Донбассом. То есть по интенсивности визитов Волкера можно судить о том, что США хотят держать руку на пульсе событий. Если они еще не вошли в Минский процесс, то может

только потому, что этому абсолютно убедительно противоречит Россия», – подчеркивает директор Института мировой политики Е. Магда ([URL: https://prm.ua/ru/vizit-volkera-svidetelstvuet-o-reshimosti-ssha-v-voprose-deokkupatsii-donbassa-ekspertyi](https://prm.ua/ru/vizit-volkera-svidetelstvuet-o-reshimosti-ssha-v-voprose-deokkupatsii-donbassa-ekspertyi)).

Что касается вопроса миротворческой миссии, то, как подчеркнул К. Волкер, его решение сегодня осложнено неготовностью к компромиссам со стороны РФ. «Я думаю, что механизм ООН будет полезным, если Россия действительно хочет решения этого конфликта. Это означает, что она должна принять решение выйти из этого конфликта, вывести свои войска из Донбасса и дать местным жителям возможность возобновить там нормальную жизнь. Если Россия примет для себя такое решение, это будет свидетельствовать, что она заинтересована в завершении конфликта, а если она наложит вето на решение Совбеза ООН, это будет означать, что она заинтересована в продолжении этой войны», – заявил К. Волкер ([URL: https://strana.ua/articles/analysis/141422-chto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html](https://strana.ua/articles/analysis/141422-chto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html)).

«Если мы договоримся по резолюции, особенно в отношении мандата миротворческой миссии ООН, которая обеспечит зоны безопасности, мы действительно получим возможность положить конец конфликту. Такая возможность есть, но она требует желанья России действовать подобным образом», – считает спецпредставитель США ([URL: https://korrespondent.net/ukraine/3970816-k-nam-edet-revyzor-zachem-v-ukraynu-pryekhal-volker](https://korrespondent.net/ukraine/3970816-k-nam-edet-revyzor-zachem-v-ukraynu-pryekhal-volker)).

Наблюдатели указывают, что такая позиция могла бы затруднить дальнейшие переговоры с российским руководством, но сегодня в СМИ все чаще звучат заявления, что эти переговоры «поставлены на паузу», что может означать, что они попросту зашли в тупик.

Напомним, заместитель главы российского МИД Г. Карасин сообщил недавно, что Россия и США пока не ведут дискуссии по урегулированию ситуации на Донбассе. «Сейчас у нас взята определенная пауза. Однако Россия рассчитывает на то, что эта пауза будет непродолжительной» ([URL: https://kp.ua/politics/608046-vyzyt-volkera-v-ukraynu-vmesto-myrotvortsev-denhy](https://kp.ua/politics/608046-vyzyt-volkera-v-ukraynu-vmesto-myrotvortsev-denhy)).

Общее ухудшение американско-российских отношений и сообщения о готовящемся уходе В. Суркова с поста помощника президента РФ В. Путина делает затруднительным выработку компромиссных решений по урегулированию конфликта.

Как известно, руководство РФ по-прежнему настаивает на первичности реализации политической части Минских соглашений и только после этого готово обсуждать вопрос о реинтеграции самопровозглашенных «республик» в Украину и о передаче контроля над границей. США и украинская власть настаивают на передаче контроля над всеми неподконтрольными территориями Донбасса миротворцам ООН, затем на восстановлении контроля над границей.

«Проблема в том, что после встречи в январе Волкера и Суркова, когда было сказано, что Америка передала предложения России, нет продолжения. Дело не в Суркове или в том человеке, кто его заменил бы. Разговоры о миротворческой миссии ООН, которые ведутся с сентября прошлого года, пришли в то же состояние, что и переговоры о воплощении Минских договоренностей. Хотя переход к этой идее, несомненно, был новым дыханием, ведь до этого противоречия между сторонами казались фундаментальными. Стороны не хотят идти на уступки. При этом американская позиция почти полностью совпадает с украинской, и ее более-менее поддерживают европейцы. Российская сторона не проявляет желания менять свою позицию. Поэтому было вопросом времени, чтобы с идеей миротворцев ООН вышли на ту же тупиковую позицию, что и с Минскими договоренностями», – отмечает заместитель директора Института мировой политики Н. Белесков (URL: <https://strana.ua/articles/analysis/141422-hto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html>).

«Важная и риторика, которую мы слышим от К. Волкера о том, что миротворческая миссия, которая, скорее всего, будет запущена, ...к сожалению, это не произойдет в ближайшем будущем. Минимальные сроки, о которых говорят, – это 2019 г. Она должна работать на всей территории временно оккупированной, на линии разграничения и, что наиболее важно, на государственной границе между Россией и Украиной. Потому что если не будет закрыт этот кусок границы, через который сегодня успешно работает российский “Военторг”, то война на востоке нашего государства будет продолжаться еще много лет.

Ожидать каких-то серьезных прорывов и заявления действительно не стоит. Единственное, что меня смущает, так это то, что в последнее время двойка Волкер – Сурков фактически перестала работать. И это является проблемой», – комментирует проблему директор Украинской политконсалтинговой группы Д. Разумков (URL: <https://prm.ua/ru/vizit-volkera-svidetelstvuet-o-reshimosti-ssha-v-voprose-deokkupatsii-donbassa-ekspertyi>). По его мнению, отставка В. Суркова и изменение переговорщика по Украине не изменит ситуацию, поскольку все представители России не являются самостоятельными фигурами, а лишь выполняют указания высшего руководства РФ.

По мнению американского политического обозревателя Д. Питтерса, от очередного визита К. Волкера в Украину не следует ожидать принятия каких-либо кардинальных решений относительно урегулирования ситуации на Донбассе. Этот визит носит рабочий характер, и в ходе своего пребывания в Киеве, а также Донецкой и Луганской областях К. Волкер будет заниматься исключительно сбором информации о реализации Минских договоренностей. «Свое мнение специальный представитель озвучит в докладе Государственному департаменту Соединенных Штатов, – отметил, в частности, он. – Только тогда, на основе этого доклада официальный Вашингтон будет принимать новые решения по украинскому вопросу. Само

по себе пребывание Волкера в Украине чуда не сотворит» ([URL: https://golos.ua/i/612309](https://golos.ua/i/612309)).

В то же время, отмечает эксперт, посещение спецпредставителем Госдепартамента США Донбасса является наглядной демонстрацией того, что Запад по-прежнему заинтересован в скорейшей нормализации обстановки в регионе.

В то же время многие наблюдатели, комментируя очередной визит К. Волкера в Украину, высказывают мнение, что сегодняшняя ситуация вокруг урегулирования конфликта может свидетельствовать о подготовке его «заморозки».

По мнению политолога К. Бондаренко, «усталость» от войны испытывают и Запад, и Россия, поэтому они могут согласиться на замораживание конфликта несмотря на то, что это не принесет выгоды российской стороне, поскольку Донбасс останется зоной нестабильности у ее границ, а вопрос содержания неподконтрольных Украине территорий продолжит сказываться на ее бюджете. Кроме того, продолжение конфликта препятствует возможности нормализации отношений России и ЕС. «Запад уже готовится к тому, что этот конфликт будет заморожен, возможно, на десятилетия. Когда-то он, возможно, разрешится, но не сейчас. Скорее всего, это была последняя встреча Волкера и Суркова. Нынешней власти выгодно даже отсутствие избирателей с Донбасса. А значит, конфликт будет находиться в замороженном состоянии до момента смены власти в Украине», – прогнозирует политолог ([URL: https://strana.ua/articles/analysis/141422-hto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html](https://strana.ua/articles/analysis/141422-hto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html)).

«На самом деле и сам Волкер находится в незавидном положении. С одной стороны, Штаты выступают за сохранение стабильности в Украине. Любые неожиданности, будь то внешние или внутренние, рассматриваются как фактор дестабилизации, который не нужен Штатам. И, конечно же, избиратели Донбасса США не нужны. Вторая составляющая – если все признают, что конфликт на Донбассе заморожен надолго, то роль самого Волкера отпадает. По сути, он идет дорогой Суркова, которого могут снять с роли переговорщика, и это связано с отсутствием перспектив договоренностей. По итогам всех этих встреч оказалось, что США и Россия водили друг друга за нос... Ситуация накалена до такой степени, что если предшественнице Волкера, Нуланд, было что предложить Суркову, например ослабление санкций, то сейчас санкции будут усиливаться, “Минск” в глубоком тупике, а это значит, что говорить России и США просто не о чем», – говорит политолог Р. Бортник ([URL: https://strana.ua/articles/analysis/141422-hto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html](https://strana.ua/articles/analysis/141422-hto-oznachaet-poslednij-vizit-kurta-volkera-v-ukrainu-.html)).

Как полагает эксперт, для переговоров по урегулированию конфликта сейчас не самое подходящее время: «В Украине – выборы, а кроме этого, В. Сурков сейчас уходит со своего поста. И кто будет следующим переговорщиком, неизвестно. Все это значит, что переговорный процесс опять провиснет на неопределенное время».



По его мнению, заморозка конфликта на Донбассе устроила бы Европу и украинскую власть, которая «не хочет реинтеграции региона и получения 2 млн нелояльных избирателей». «Но заморозка не устраивает Россию, потому что это значит сохранение негативного статус кво и издержки на поддержание конфликта. России нужно сохранить свое влияние на Донбассе, а через выборы в нем – и влияние на всю украинскую политику», – заключает эксперт (URL: <https://kp.ua/politics/608046-vyzyt-volkera-v-ukraynu-vmestomyrotvortsev-denhy>).

Таким образом, сегодняшняя ситуация вокруг решения проблемы Донбасса определяется несколькими важными факторами, среди которых «пауза» в переговорах по этому вопросу между РФ и США, ожидающаяся смена представителя от РФ в этих переговорах, а также фактическое начало избирательной кампании в Украине. Противоречия по поводу видения сторонами формата миротворческой миссии ООН и условий выполнения Минских договоренностей также пока остаются нерешенными, что дает повод некоторым наблюдателям делать прогнозы о возможной «заморозке» конфликта.

І. Рудь, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

## **Суспільно-політична ситуація в Криму: експертні оцінки й заяви політиків**

Верховна Рада офіційно оголосила датою початку тимчасової окупації Криму й Севастополя Росією 20 лютого 2014 р. Міжнародні організації визнали окупацію та анексію Криму незаконними й засудили дії Росії. Країни Заходу ввели ряд економічних санкцій. Натомість Росія заперечує окупацію півострова й називає це «відновленням історичної справедливості» (URL: <https://www.unian.ua/politics/10117709-vidkrittya-krimskogo-mostu-ekspertnazvav-nepriyemni-naslidki-dlya-ukrajini.html>. 2018. 15.05).

Проте, попри майже одностайне засудження з боку світового співтовариства, російська влада з перших днів виявила тверді наміри щодо економічної та інфраструктурної інтеграції Криму. Зокрема, про «необхідність» побудувати перехід через Керченську протоку президент Російської Федерації В. Путін заявив одразу після анексії Криму – у березні 2014 р.. Побудувати міст обіцяли до 2018 р., здати в експлуатацію влітку 2019 р.

Російський президент В. Путін 15 травня відкрив міст через Керченську протоку, який сполучив окупований півострів з Кубанню. На думку експертів, ця подія матиме істотний вплив на ситуацію на окупованому півострові.

Реакція України була миттєвою. У Міністерстві закордонних справ України вкотре наголосили, що Крим – це українська територія, а міст був побудований у супереччю волі України. Відповідне звернення опублікувала в

Facebook заступник міністра закордонних справ України з питань європейської інтеграції О. Зеркаль. «Керченський міст веде з країни окупанта на окуповані українські території. Жодна рекламна картинка не змінює факту протиправної окупації півострова. Острів Тузла, Керченська протока, Керч-Єнікальський канал, Крим – це наша територія, і міст всупереч нашій волі побудований на нашій території», – підкреслила вона (URL: [https://www.unian.ua/politics/10117556-u-mzs-ukrajini-vidreaguvali-na-vidkrittja-krimskogo-mostu.html?utm\\_source=unian&utm\\_medium=related\\_news&utm\\_campaign=related\\_news\\_in\\_post](https://www.unian.ua/politics/10117556-u-mzs-ukrajini-vidreaguvali-na-vidkrittja-krimskogo-mostu.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post). 2018. 15.05).

Будівництво Керченського моста є свідченням «нехтування міжнародним правом» з боку Росії, яка анексувала Крим, заявив Президент України П. Порошенко. «Дуже прикро, що російська влада намагається втягнути у свої інфраструктурні авантюри й окремих представників європейського бізнесу, прагнучи тим самим відкупитися від міжнародно-правової відповідальності. Упевнений, агресору це не вдасться, він нестиме відповідальність сповна», – написав П. Порошенко у Facebook (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29228116.html>).

Цілком очікуваною була й реакція Москви. Зокрема, офіційний представник МЗС Російської Федерації М. Захарова зазначила: «Так, втратили територію, так, люди зробили такий вибір, але ніхто не збирався палити мости, усі збиралися тільки їх будувати, тому навіть їм було робити такі коментарі, абсолютно незрозуміло». Дипломат додала, що заяви української сторони робляться «від відчаю та повної безнадії», назвала їх «жахливими у своїй дурості» й попросила не звертати на них уваги (URL: <http://www.ntv.ru/novosti/2018363>).

У свою чергу одностайну підтримку позиції української сторони висловили закордонні партнери України. Зокрема, зовнішньополітичне відомство США наголосило, що Крим є частиною України, а будівництво мосту є нагадуванням про готовність Росії продовжувати порушувати міжнародне право. «Міст не тільки є спробою Росії зміцнити незаконне захоплення та окупацію Криму, а й перешкоджає судноплавству, обмежуючи розміри кораблів, які можуть пройти через Керченську протоку – єдиний шлях до територіальних вод України в Азовському морі», – сказано в заяві речниці Держдепартаменту Г. Науерт (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29229350.html>).

Засудила побудову РФ мосту через Керченську протоку до Криму й офіційна Оттава. Зокрема, міністр закордонних справ Канади Х. Фріланд наголосила: «Канада засуджує побудову та часткове відкриття мосту через Керченську протоку. Цей міст, що сполучає Росію з незаконно окупованим Кримом, є черговим порушенням суверенітету й територіальної цілісності України Російською Федерацією» (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/05/17/7180516>). 3 аналогічними

оцінками події виступили представники НАТО, Великої Британії та інших країн Європи.

Неоднозначні оцінки щодо наслідків початку експлуатації мосту висловили спостерігачі. Так, у своєму коментарі экс-міністр економіки України В. Суслов зазначив, що Крим став зоною, яка дуже активно милітаризується Росією. «Факт введення в експлуатацію Кримського моста говорить про те, що різко спрощується процедура при необхідності підвозу військ, матеріально-технічного постачання армії тощо. Це – стратегічний чинник, який, говорячи про економічну сторону питання, теж треба мати на увазі», – сказав экс-міністр. Крім того, В. Суслов додав, що введення в експлуатацію Кримського мосту різко посилить позиції Росії в Криму. «І те, що український уряд зі своєї сторони, крім розповідей про неможливість здійснення цього проекту, не вдавався до жодних кроків для блокування будівництва, буде визнано великою помилкою», – резюмував він.

Говорячи про наслідки для України, В. Суслов зазначив, що це будуть насамперед політичні втрати. «Крим тепер більш щільно прив'язаний до Росії. І населення в Криму стане тепер ще більш проросійським», – сказав экс-міністр. Економічні втрати України, на думку В. Суслова, також пов'язані з тим, що іноземні туристи, які їдуть до Криму, уже не будуть їхати через українську територію і в'їжджати через Кримський перешийок. Таким чином, ще один напрямок транзиту через Україну, транзиту туристів, із запуском Кримського моста втрачається.

Натомість глава Міністерства інфраструктури України В. Омелян наголосив: «Ми орієнтовно оцінюємо збитки в півмільярда гривень на рік – це прямі збитки від того, що було скорочено тоннаж судів по заходу в наші два порти на Азовському морі». Він зазначив, що суми непрямих збитків України від будівництва Кримського моста обчислюються мільярдами гривень. «Ми розуміємо, що кожен секунду Керченська протока перебуває під загрозою закриття з тих чи інших причин» (URL: <https://newsone.ua/news/politics/otkrytie-krymskoho-mosta-omeljan-zajavil-omnohomillionnykh-ubytkakh-dlja-ukrainy-.html>).

У свою чергу экс-міністр економіки України В. Суслов поставив під сумнів інформацію про те, що міст заблокує проходження суден в українські порти. «Уже кілька років полотно мосту існує над протокою, чому воно досі не перешкоджало судам, кораблі проходили, і чому ж надалі воно буде перешкоджати?» – запитав експерт. В. Суслов зазначив, що в будь-якому випадку неправильно ставити акцент на боротьбі України з цим мостом. «Потрібно постійно пам'ятати про те, що головне питання – не міст, а приналежність Криму. І основні зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб вирішити питання Криму. Якщо воно буде вирішено, то й питання з мостом вирішиться». Разом з тим экс-міністр підкреслив, що відкриття моста на анексованому півострові матиме для Росії важливе економічне й політичне значення. «Після відкриття мосту десятки й сотні тисяч автомобілів підуть з відпочивальниками з Росії в Крим. А це, у свою чергу, різко покращить

економічний баланс самого Криму й знизить навантаження на російський бюджет щодо фінансування Криму», – заявив В. Суслов.

Проте, на думку фахівців, швидких змін економічної ситуації в Криму з частковим відкриттям мосту не відбудеться. Зокрема, «міністр палива та енергетики Криму» В. Белик уточнив, що «в майбутньому існує реальна перспектива того, що відкриття мосту вплине на зниження логістичних витрат з доставки пального, а як наслідок на зниження роздрібних цін». Однак він зазначив, що «відбудеться це після відкриття залізничного проїзду по мосту приблизно в кінці грудня 2019 р., бо поставка пального в Крим в основному здійснюється залізничним транспортом» (URL: <https://ua.krymr.com/a/news/29238574.html>). Зазначене повною мірою стосується й постачання інших товарів, оскільки вантажний автомобільний рух мостом ще не відкрито. Отже, головний вантажопотік і надалі залежатиме від роботи поромної переправи, але політико-пропагандистське значення події російська влада намагатиметься використати сповна.

Так, за вже звичною прихильністю російського президента до символізму церемонія відкриття мосту була проведена напередодні чергової річниці депортації кримськотатарського народу.

18 травня в Україні вшанували 74 роковини депортації кримських татар. Запланований мітинг пройшов на адмінмежі з Кримом. У столиці пам'ятні заходи розпочалися від ранку 18 травня, зокрема поблизу Червоного корпусу Нацуніверситету ім. Т. Шевченка молодь створить інсталяцію у вигляді кримськотатарського прапора. Увечері на майдані Незалежності розпочався Всеукраїнський скорботний мітинг. Треба нагадати, що позаторік 18 травня офіційно оголосили Днем боротьби за права кримськотатарського народу.

Як відомо, 18 травня 1944 р. за наказом радянського очільника Й. Сталіна сотні тисяч кримських татар було депортовано з Кримського півострова України в різні регіони Радянського Союзу, майже половина з яких загинула або під час переселення, або протягом першого року перебування в засланні.

У листопаді 2015 р. Верховна Рада України визнала депортацію з Криму кримських татар у 1944 р. геноцидом кримськотатарського народу та встановила 18 травня Днем пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу.

Сьогодні кримські татари знову зазнають переслідувань, а їхні основні свободи й людські права порушуються. Зокрема, 26 квітня 2016 р. російські владні структури заборонили меджліс кримськотатарського народу, назвавши це представницьке зібрання екстремістською організацією.

Міжнародне співтовариство засудило нелегальну російську окупацію Криму й рішуче відмовляється визнавати це порушення українських кордонів (URL: <https://www.5.ua/suspilstvo/sohodni-v-ukraini-vshanovuiut-72-rokovyny-deportatsii-krymskykh-tatar-114388.html>. 18.05).

Не залишив поза увагою 74 річницю депортації кримських татар і Президент України П. Порошенко. «Сьогодні весь світ згадує жахливі події 1944 р. Біль кримськотатарського народу – наш спільний біль, – написав він у Twitter. – Ми ніколи не забудемо злочину радянського режиму. Впевнений, що й сучасні злочинці понесуть покарання за окупацію Кримського півострова, і український Крим знову стане вільним».

Після анексії Криму в 2014 р. Росія почала переслідування й репресії проти багатьох кримських татар, які виступили проти дій російської влади. Деякі з них уже засуджені за свою проукраїнську позицію, а деякі перебувають під слідством (URL: <https://glavcom.ua/news/richnicya-deportaciji-krimskih-tatar-poroshenko-prigroziv-pokarati-suchasnih-zlochinciv-498336.html>. 2018. 18.05).

Серед посадовців, які публічно згадали про трагедію, був і Прем'єр-міністр України В. Гройсман. «Тільки замисліться, життя 191 тис. людей зруйнувала жорстока радянська система. Пам'ятаємо трагедію кримськотатарського народу», – написав він у своєму мікроблозі (URL: <http://www.dw.com/uk/a-43835840>. 2018. 18.05).

Річницю депортації кримських татар 18 травня вшанували і в регіонах. Так, траурний мітинг на проспекті Свободи на площі перед пам'ятником Т. Шевченку відбувся у Львові. У межах заходу до присутніх звернувся перший заступник голови Львівської облдержадміністрації Р. Замлинський. «Дозвольте сьогодні звернутися зі словами шани, пам'яті за тими, яких депортували 74 роки тому, і за тими, над якими сьогодні триває наруга. Такі злочини не мають терміну давності. Я переконаний, що будуть покарані ті, хто це здійснює. Усі ми, разом, є єдиними і не боїмося сьогодні заявляти, хто є нашим ворогом. Багато кримських татар сьогодні зі зброєю у руках відстоює цілісність і незалежність нашої країни. Дуже важливо тут робити реальні речі – у культурі, аграрній сфері, економіці, промисловості, просвітницькій діяльності. Багато представників Криму це роблять і є успішними, а успіх – це наша найголовніша зброя в боротьбі з агресором. Цей успіх наблизить нашу перемогу, й український прапор замайоріє над Севастополем, Сімферополем, а гімн України та кримсько-татарського народу голосно лунатиме. А кримські татари вільно розвиватимуть свою культуру в кожному куточку нашої держави. Серце кримчан б'ється в унісон разом з нами, українцями», – зазначив Р. Замлинський.

Присутні вшанували жертв депортації хвилиною мовчання. Також імам зачитав молитву.

«Трагедія, яка почалася 18 травня 1944 р., на жаль, тривала дуже довгі роки. Наслідки цієї трагедії ми відчуваємо і зараз – багато пластів кримсько-татарської культури зникли безслідно. І зараз трагедія триває. Триває новий вид депортації – це гібридна депортація, унаслідок якої руйнуються національно-культурні цінності кримсько-татарського народу. І сьогодні, як ніколи, важливо, щоб нас почули у всьому світі», – наголосив співзасновник

Кримського дому у Львові Х. Халілов (URL: <https://varta1.com.ua/u-lvovi-vshanuvaly-74-richnytsyu-deportatsiyi-krymskyh-tatar-foto>. 2018. 18.05).

Попри заборону проведення в Криму меморіальних заходів кримські татари вшанували пам'ять загиблих і на окупованому півострові. 18 травня в Сімферополі російські силовики затримали учасників акції з нагоди річниці депортації кримськотатарського народу. Як інформує рух «Кримська солідарність», окупанти перекрили центральну вулицю й почали затримувати кримських татар за «несанкціонований мітинг». За даними руху, затриманих від 10 до 15. Портал «Крим. Реалії» повідомляє про близько 20 затриманих.

«Малі хлопці вирішили вшанувати пам'ять, багато неповнолітніх. Спочатку маленький захід пройшов на 9-й вулиці, приблизно 15 осіб. Більшість залишалася на 5-й вулиці – Амет Хана Султана, хлопці від 13 до 25. Спочатку приїхав один екіпаж ППС і один в цивільному. Знімали номери машин і обличчя людей. Людям це не сподобалося, словесна перепалка виникла з дорослими. Вони поговорили, уже почали розходитися. Захід закінчився. Ми відійшли кави випити, повертаємося – уже п'ять екіпажів поліції й автозак», – наводить видання розповідь одного зі свідків. У Залізничний відділ окупаційної поліції окупанти доставили п'ять осіб, пише «Кримська солідарність». Один із затриманих – неповнолітній. Пізніше всіх відпустили. У Центральному відділі залишається один або двоє учасників акції. Трьох затриманих відпустили (URL: <https://hromadskeradio.org/news/2018/05/18/okupanty-v-richnytsyu-deportatsiyi-zatrymaly-krymskyh-tatar-u-simferopoli>).

Провокації та затримання активістів кримськотатарського народу тривали й у наступні дні. Так, 21 травня організація «Кримська солідарність» повідомила про обшуки, які російські силовики в цей же день здійснюють у будинках кримських татар на окупованому півострові. За даними правозахисників, представники Росії приїхали до будинків Е. Смаїлова та С. Мустафаєва. «До будинку С. Мустафаєва підігнали автозак, у двір заїхав автомобіль Volkswagen із затонованими номерами», – вказують у «Кримській солідарності».

«У будинку Е. Смаїлова силовиками заблоковані троє дітей. Його дружина не може пройти у своє обійстя, її не пропускають», – додають правозахисники.

С. Мустафаєв є відомим громадським активістом. Улітку 2016 р. він разом зі ще кількома співвітчизниками заснував громадське об'єднання «Кримська солідарність», є одним з його координаторів. Найчастіше С. Мустафаєва можна побачити під судами, на черговому обшуку або в банку – з відрами, наповненими монетами, які люди приносять для родин затриманих російськими силовиками (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29239544.html>. 2018. 21.05).

Отже, травневі події вкотре нагадали світові про непросту ситуацію на окупованому півострові. Влада Російської Федерації напередодні 74 роковин депортації кримських татар влаштувала церемонію введення в експлуатацію

мосту через Керченську протоку, що поєднав півострів з материковою територією Росії. Зазначена подія в перспективі матиме істотні суспільні й політичні наслідки для жителів півострова. Паралельно триває боротьба з інакомисленням у Криму. Після анексії Криму на півострові ФСБ проводить регулярні затримання, обшуки й допити незалежних журналістів, кримськотатарських активістів, опозиційних і проукраїнських громадських діячів, представників релігійних меншин. Правозахисники називають ці дії російських силовиків політично мотивованими та спрямованими на укріплення позиції проросійських сил на півострові.

## Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

## Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи

### 3. Проблеми й перспективи розвитку української зовнішньої торгівлі

Отже, розглянуті вище зрушення в міжнародній торгівлі можуть справляти вплив на розвиток української зовнішньої торгівлі за кількома напрямками. Насамперед це – безпосередній вплив протекціоністських заходів тих чи тих держав щодо українських товарів через розгортання глобальної війни (якщо таке станеться) у сфері міжнародної торгівлі. По-друге, це – зміни кон'юнктури міжнародних ринків самі по собі, тобто зміни попиту, пропозиції та цін на товари, що мають свою власну логіку розвитку. Причому в цьому випадку ситуація може істотно різнитися залежно від конкретних товарних і географічних ринків. По-третє, поширення обмежувальних заходів у міжнародній торгівлі, до яких може вдаватися дедалі більше держав, у свою чергу, може викликати певні зміни у функціонуванні механізмів Світової організації торгівлі. Зміна ж цих механізмів безпосередньо впливатиме на умови й динаміку української зовнішньої торгівлі.

І, нарешті, найближчими роками на розвиток української зовнішньої торгівлі впливатимуть механізми гібридної війни з боку Росії. Причому не лише ті механізми, що не підпадають під оскарження й заборону в рамках СОТ, як, наприклад, будівництво газопроводів «Турецький потік» і «Північний потік-2», а й деякі заходи, неприйнятні в рамках СОТ. Принаймні протягом найближчих п'яти-шести років (тобто на період нинішнього президентства В. Путіна) Росія, шантажуючи світ своєю ядерною зброєю, і надалі зможе порушувати якісь правила міжнародних відносин або ж конкретні угоди. Це, у свою чергу, певним чином впливатиме на розвиток української зовнішньої торгівлі. На практиці ж дія перелічених вище факторів впливу на розвиток української зовнішньої торгівлі може відбутися як кожного окремо, так і в різних комбінаціях по різних групах

товарів експортно-імпортних операцій та на різних географічних ринках. Тому в контексті зробленого вище аналізу коротко зупинимося на можливих перспективах розвитку української зовнішньої торгівлі.

Зокрема, деякі ЗМІ звертають увагу, що у квітневому консенсус-прогнозі Міністерства економічного розвитку й торгівлі (МЕРТ) серед ключових зовнішніх ризиків для української економіки на 2018–2021 рр. експерти відзначають посилення гібридних загроз національній безпеці, дефіцит зовнішнього фінансування та звуження можливостей доступу України до міжнародних ринків капіталу, повільне відновлення світової економіки, збереження низьких цін на світових сировинних ринках і, особливо, звуження зовнішніх ринків збуту через високу конкуренцію. Причому загроза звуження зовнішніх ринків збуту для вітчизняних підприємств через високу конкуренцію у 2019 р., порівняно з 2018 р., істотно зростає, тоді як загроза інших зовнішніх ризиків до 2021 р. поступово зменшується або ж у випадку повільного відновлення світової економіки та збереження низьких цін на світових сировинних ринках до 2021 р. залишається незмінною.

Обмежувальні заходи найпотужніших держав – суб'єктів світової економіки, і з цим погоджується основна маса експертів, спричинять ланцюгову реакцію в міжнародній торгівлі, що різнитиметься за своєю потужністю на конкретних товарних та географічних ринках. Причому для розвитку українського експорту найбільше значення матиме ситуація на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, чорних металів, залізно-марганцевих руд та продукції деяких галузей машинобудування, на які у 2017 р. припадало понад 80 % від загального обсягу експорту українських товарів.

Міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцією та багатьма видами продовольства, на відміну від міжнародної торгівлі суто промисловими товарами, багато в чому залежить від коливання погодних умов. Це відповідним чином впливає на ефективність застосування тарифних (митних) і нетарифних (квотних) обмежень у цій торгівлі. До того ж географія міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією та багатьма видами продовольства вельми інерційна та значною мірою залежить від географії сільськогосподарських угідь і населення. Хоча при цьому на світовому ринку панує доволі сильна конкуренція між постачальниками багатьох видів сільськогосподарської продукції.

Тому в світі виділяють групи країн нето-експортерів і країн нето-імпортерів сільськогосподарської продукції (продовольства). Україна належить до першої категорії держав. Найбільшими нето-імпортерами сільськогосподарської продукції є Європейський Союз, Японія, Китай, Росія, Південна Корея, Саудівська Аравія, Алжир, Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) та Венесуела. Водночас унаслідок міжнародного поділу праці ряд великих експортерів одних видів сільськогосподарської продукції водночас є



великими імпортерами інших видів сільськогосподарської продукції. До таких держав належать, наприклад, Індонезія, Малайзія, Мексика.

Зазначена специфіка міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством у цілому доволі сприятлива для української зовнішньої торгівлі. У результаті Україна останніми роками, наприклад, збільшує обсяги експорту своєї сільськогосподарської продукції та продовольства до ЄС. Так, за інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, експорт української аграрної продукції до країн Євросоюзу за січень – грудень 2017 р. становив 5,8 млрд дол. і збільшився на 37,1 % порівняно з аналогічним періодом 2016 р. Зростання українського експорту в країни ЄС у міністерстві пояснили збільшенням поставок нішевих перероблених і готових харчових продуктів. Зокрема, експорт м'яса птиці у 2017 р., порівняно з 2016 р., зріс на 64,9 млн дол. – до 133,7 млн дол.; продуктів з борошна й крупи – на 32,4 млн дол., до 96,1 млн дол.; соків – на 28,3 млн дол., до 70,7 млн дол.; меду – на 25,5 млн дол., до 98,8 млн дол.; кондитерських виробів – на 15,4 млн дол., до 38,2 млн дол. Що ж стосується національних ринків країн, які є членами ЄС, то великими торговими партнерами України у ЄС є Нідерланди з часткою 18 % від українського аграрного експорту до ЄС, Іспанія – 14,3 %, Польща – 13,2 %, Італія – 12 % і Німеччина – 10,5 %. При цьому варто пам'ятати, що, за словами заступника міністра аграрної політики і продовольства з питань європейської інтеграції О. Трофімцевої, застосування тимчасових додаткових торговельних преференцій ЄС для деяких видів української аграрної продукції здійснюватиметься, починаючи з 2018 р., протягом трьох років.

ЗМІ повідомляли також, що уряд Туреччини, наприклад, восени минулого року ухвалив рішення про збільшення квот і зменшення ввізного мита для аграрної продукції з України, повідомила прес-служба Міністерства аграрної політики та продовольства України. Серед них рішення щодо імпорту в рамках тарифної квоти продукції тваринництва у відповідних обсягах із застосуванням нульових ставок. Так, уряд Туреччини знизив митні ставки на окремі імпортовані з України товари агропромислового комплексу. Зокрема, до 26 % зменшено мито на імпорт худоби, до 40 % – на імпорт туш великої рогатої худоби. Крім того, встановлено зниження митних ставок для деяких видів імпорту пшениці та ячменю з країн ЄС й інших країн до 35–45%, а мито на імпорт кукурудзи зменшилося із 130 до 25 %. Обсяги експорту українських товарів до Туреччини продовжували зростати і цього року. Між Україною й Туреччиною тривають переговори щодо укладення угоди про вільну торгівлю. Її укладання сприятиме подальшому зростанню обсягів українського експорту, у тому числі й продовольчого, до цієї держави.

Водночас не виключено, що саме у сфері експорту сільськогосподарської продукції, а можливо й деяких видів продовольства українські підприємства навіть зможуть безпосередньо отримати певний зиск від американсько-китайського торговельного конфлікту, зокрема від

заборони Китаю на імпорт агропромислової продукції із США. Так, ще минулого року деякі ЗМІ звертали увагу на надзвичайно високі темпи зростання експорту української аграрної продукції до Китаю, які істотно випереджали аналогічні показники по інших товарних групах. Зокрема, обсяги цього експорту збільшилися з 87 млн дол. США у 2012 р. до більше ніж 1 млрд дол. у 2016 р. Але навіть за такого значного зростання частка України в аграрному імпорті Китаю залишалася мізерною – трохи більше 1 %. Причому Китай купує в Україні головним чином сировину, а не готові продукти харчування.

Щоправда, останнім часом ситуація з асортиментом українського експорту, схоже, покращується. Так, 24 січня цього року працівники Посольства України в Китаї провели зустріч з керівником департаменту імпорту китайської мережі супермаркетів Wumart Stores, Inc. М. Джуліаном. Ця мережа є однією з найбільших ритейлингових компаній у Китаї. У її власності близько 430 продуктових магазинів, з яких половину становлять супермаркети, 100 – гіпермаркети. Під час зустрічі представники Wumart Stores, inc. заявили про її високу зацікавленість у ввезенні екологічно чистої і якісної продукції з України, зокрема кукурудзяної та соняшникової олій, зернових, кондитерських виробів, молока (тривалого зберігання Tetra Pak), алкоголю тощо. При досягненні домовленості з українськими виробниками на постачання продукції представники китайської мережі не виключають можливості здійснення ознайомчих візитів до України (відвідування потужностей для виробництва відповідної продукції).

Тому на підставі зазначеного цілком логічно припустити, що навіть у разі розгортання міжнародної торгової війни, спровокованої запровадженнями США обмеженнями в міжнародній торгівлі, такі події не надто сильно вплинуть на сукупні обсяги експорту саме сільськогосподарської продукції та продовольства з України. Навіть у випадку такого песимістичного сценарію розвитку міжнародної торгівлі на найближчу перспективу українські підприємства загалом зможуть зберегти свої позиції в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією та продовольством завдяки перерозподілу своїх товарних потоків між різними географічними (національними) ринками світу.

Протекціоністські заходи з боку США впливатимуть на експорт продукції української металургії як у цю країну, так і на інші географічні ринки світу. Як зазначав у березні нинішнього року старший аналітик компанії «Альпарі» В. Іосуб, «експорт української сталі в США торік оцінюється в 166 млн дол. США. Він складався з листового прокату (35 млн дол.), сортового прокату (55 млн дол.) і труб (76 млн дол.). Основні українські експортери сталі, чії інтереси можуть постраждати, – “АрселорМіттал Кривий Ріг”, “Метінвест” та “Інтерпайп”. Якщо плани Трампа втіляться в життя, це означатиме скорочення глобального експорту сталі в США. Недопоставлені за океан обсяги мають перерозподілитися по решті світу, пропозиція зростатиме, а попит скорочуватиметься. Це, у свою

чергу, може призвести до зниження світових цін на металургійну продукцію, за нашими оцінками, на 10 % і до відповідного зниження виручки українських експортерів металопродукції, які є також найбільшими платниками податків. Факт малоприємний, але для економіки країни й валютного ринку не смертельний, оскільки нові американські мита не поширюються на чавун, якого торік Україна поставила в США на понад 400 млн дол.

Однак запровадження цих мит рано вважати невідворотним фактом. Уже заявлено про початок переговорів США з питань мит принаймні з тими, кого вони вважають союзниками, – Євросоюзом і Японією. Результатом таких переговорів цілком може стати відмова США від протекціоністської політики в обмін на зниження мит на американські товари в інших країнах. Іншими словами, згадані мита можуть виявитися не інструментом захисту американського ринку, а лише переговорною позицією для агресивного просування інших американських товарів на світові ринки. На наш погляд, з підписанням Трампом рішення про мита крапку в питанні ще не поставлено» (Дзеркало тижня. 2018. № 10. С. 8).

При цьому варто згадати, що міністр торгівлі США У. Росс у середині березня пропонував запровадити широкомасштабні протекціоністські мита на поставки алюмінію та сталі з 14 країн, щоб захистити «національну безпеку США». У. Росс запропонував три різні варіанти: збільшити ввізне мито в розмірі не менше 24 % для всіх країн; підвищити тариф щонайменше до 53 % на імпорт з 12 країн – РФ, Китаю, Бразилії, Коста-Ріки, Єгипту, Індії, Малайзії, Південної Кореї, ПАР, Таїланду, Туреччини та В'єтнаму. Як третій варіант пропонувалося запровадження «квоти на всі продукти з усіх країн, що дорівнює 63 % їх експорту в 2017 р.». Таким чином, в Україні є певні шанси для уникнення або ж хоча б істотного послаблення впливу на вітчизняну металургію американських протекціоністських мит. І тому перспективи експорту українського металу до США багато в чому залежать від належної координації дій української влади та українського бізнесу, спрямованих на досягнення зазначеної мети.

Водночас цілком імовірно, що обмежувальні заходи США з доступу іноземних металургійних компаній на свій національний ринок опосередковано певним чином вплинуть на перспективи експорту продукції української металургії на інші географічні ринки світу через загострення конкуренції між постачальниками металургійної продукції на ці ринки. Тому головна небезпека для України в тому, що через збільшення конкуренції вона може втратити позиції на ринках ЄС і Туреччини, куди постачає майже половину металургійної продукції, вважає президент об'єднання підприємств «Укрметалургпром» О. Каленков. На його думку, від нових мит і ситуації на ринку постраждають такі компанії, як ArcelorMittal та «Метінвест» – через зменшення постачання прокату на американський ринок; «Інтерпайп» – через скорочення експорту труб. «ArcelorMittal, звичайно, може більше виробляти

на своїх підприємствах у країнах, які не підпадуть під дію нових мит. Це означає, що менше продукції вироблятиметься в Україні», – додає він.

При цьому, однак, варто враховувати, що, згідно з квітневим (2018 р.) прогнозом міжнародної асоціації Worldsteel, світове споживання сталі у 2018 р. Зросте, порівняно з 2017 р., на 1,8 % – до 1,616 млрд т, а в 2019 р. – ще на 0,7 %, до 1,627 млрд т. Щоправда, темпи цього зростання різнитимуться за географічними ринками світу (URL: <https://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2018/worldsteel-short-range-outlook-april-2018.html>).

«Найближчі декілька років глобальна економічна кон'юнктура, як очікується, залишатиметься сприятливою на тлі відновлення інвестування в розвинуті країни. Завдяки цьому сталевий попит у розвинутих країнах покаже стійке зростання з відносно низьким рівнем ризику, – наводяться в огляді слова Т. Нарендрана, голови економічного комітету Worldsteel. – Проте можливий негативний вплив від збільшення торговельних суперечок і жорсткість монетарної політики в США і ЄС можуть нівелювати це зростання».

Як свідчать дані української державної статистики, основні експортні потоки продукції української металургії спрямовуються до країн Європи, Азії та меншою мірою Африки. За прогнозом Worldsteel, у 2018–2019 рр. темпи зростання споживання сталевих продукції на двох останніх географічних ринках (за виключенням Китаю) будуть вищими, ніж у світі загалом. Та й у ЄС темпи зростання споживання сталевих продукції будуть на загальносвітовому рівні. Щоправда, аналітик «Укрпромзовнішекспертизи» О. Гнітецький очікує на зниження цін на металургійну продукцію внаслідок перерозподілу світових ринків і зазначає, що пом'якшувальним фактором для українських підприємств може бути ситуація на ринку чавуну в США.

До того ж останнім часом заяви та дії президента США і його адміністрації свідчать, що американська сторона готова, а можливо й прагне певних компромісів у питанні запровадження імпорتنих мит на сталь і алюміній. Це послаблює загрозу торгової війни на цих міжнародних ринках. Крім того, як повідомило BBC News Ukrainian, посиляючись на слова заступника міністра економічного розвитку і торгівлі, торгового представника України Н. Микольської, до керівництва США уряд направив лист прем'єр-міністра В. Гройсмана, а до торгового представника США Р. Лайтхайзера – лист від віце-прем'єра С. Кубіва щодо виключення України з-під дії нових мит. Тому є доволі вагомими підстави вважати, що у 2018–2019 рр. умови експорту продукції української металургії навряд чи відчутно погіршуватимуться. Не виключено, що загалом можливості експорту цієї продукції будуть приблизно такі, як і у 2017 р. Хіба що може відбутися деякий перерозподіл потоків експорту продукції української металургії між різними географічними ринками світу.

Як зазначалося на початку цієї праці, третє місце серед великих груп товарів українського експорту, за даними державної статистики, посідає продукція машинобудування. Утім, гібридна агресія Росії проти України

призвела до дуже сильного абсолютного і відносного скорочення показників вітчизняного машинобудівного експорту. Адже одна частина українських машинобудівних підприємств, опинившись на окупованих Росією українських територіях у Криму і на Донбасі, фактично є поза українською юрисдикцією. У результаті експорт навіть так чи інакше працюючих українських машинобудівних підприємств у цих регіонах не обліковується українською державною статистикою. Що ж стосується вагової частини інших українських машинобудівних підприємств, то вони або припинили експорт своєї продукції до Росії через необхідність дотримуватися вимог національної безпеки, наприклад у сфері оборонно-промислового комплексу, або ж російська сторона створила неприйнятні умови для експорту їхньої продукції, причому не лише до Росії, а й до інших держав ЄврАзЕС, як, наприклад, у сфері залізничного машинобудування.

За таких обставин перед відповідними українськими машинобудівними підприємствами постала проблема або ж принаймні часткової зміни номенклатури експорту своєї продукції, або ж переорієнтації свого експорту на інші національні (географічні) ринки. При цьому треба брати до уваги, що навіть часткове перепрофілювання номенклатури експорту таких підприємств та/чи їх переорієнтація на інші національні (географічні) ринки пов'язана з певними додатковими витратами. Адже для цього необхідно провести відповідні маркетингові дослідження, науково-дослідні та/чи дослідно-конструкторські роботи. І на цій основі вже відкоригувати номенклатуру експорту своїх товарів, що може передбачати як модернізацію вже експортованих товарів, так і освоєння виробництва нових товарів. Усе це потребує наявності в українських машинобудівників відповідних кадрових, інформаційних, матеріальних і фінансових ресурсів, а також певного періоду часу для реалізації зазначених змін у своїй зовнішньоторговельній діяльності. Разом з тим треба брати до уваги, що деякі вітчизняні машинобудівні підприємства, які традиційно орієнтувалися на російський ринок, можуть прагнути зберегти ці ділові зв'язки, іноді навіть порушуючи чинне українське законодавство. Як приклад такої діяльності можуть розглядатися повідомлення ЗМІ про ймовірні спроби українського виробника авіадвигунів компанії «Мотор-Січ» постачати свою продукцію до Росії через Китай, що й призвело до проведення СБУ обшуків у цій компанії у квітні цього року (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/publications/u-poshukakh-diversantiv-sbu-rozpovila-u-chomu-pidozrjuje-kompaniju-motor-sich-2466166.html>).

Водночас гібридна війна Росії проти України не лише негативно позначилася на обсягах експорту вітчизняного машинобудування, а й дала поштовх для розвитку українського експорту деяких видів озброєнь і продукції подвійного призначення (Детальніше див.: «Україна: події, факти, коментарі». 2018. № 5. С. 41–51). Хоча і в цьому сегменті світового ринку вітчизняні експортери стикаються з вельми гострою конкуренцією. Щоправда, тепер потенційні покупці українських озброєнь і продукції подвійного призначення ставляться до них як до відповідних товарів, що

пройшли випробування реальними бойовими діями. І це є однією з вагомих конкурентних переваг цього сегмента українського машинобудівного експорту. Причому, як цілком обґрунтовано вважають вітчизняні фахівці, розвитку виробництва та експорту високотехнологічної продукції в Україні, включаючи продукцію подвійного призначення, могло б вагомо посприяти формування відповідного державного замовлення.

Треба також згадати й про нарощування обсягів машинобудівного експорту підприємств-резидентів України завдяки залученню відповідних іноземних інвестицій. Ідеться про створення західними компаніями в Україні своїх філій для випуску відповідних комплектуючих, які експортуються до їхніх закордонних партнерів. Так, певні українські підприємства інтегруються до виробничо-комерційних ланцюжків західних транснаціональних компаній. Наприклад, можна згадати про створення останніми роками в Україні своїх підприємств такими західними компаніями, як Bader та Leoni (Німеччина), Fujikura (Японія) і Nexans (Франція). Враховуючи наявність в Україні відносно дешевої за світовими мірками робочої сили, можна розраховувати на поступове нарощування обсягів експорту машинобудівної продукції з нашої держави за цим каналом збуту вже в найближчому майбутньому.

Наведені вище міркування дають доволі вагомі підстави припустити ймовірність розвитку експорту продукції вітчизняного машинобудування за кількома різними сценаріями (варіантами), які різнитимуться, так би мовити, за ступенем песимізму/оптимізму. Такі відмінності обумовлені ймовірністю різної швидкості адаптації українських машинобудівних підприємств до зміни умов експорту їхньої продукції, що відбуваються останніми роками. Загалом, проведений вище аналіз дає підстави очікувати на поступове зростання обсягів експорту продукції українського машинобудування. Чи призведе це до відповідного збільшення частки продукції машинобудування в сукупній вартості експорту українських товарів, поки достеменно оцінити неможливо. Адже конкуренція на міжнародних ринках продукції машинобудування вища, а перепони для виходу на ці ринки складніші, ніж у випадку з міжнародними ринками продовольства, сільськогосподарської та металургійної продукції. Це, у свою чергу, позначається і на динаміці українського експорту.

Водночас проблема скорочення обсягів експорту продукції українського машинобудування певною мірою може розв'язуватися за рахунок трансформації цього експорту у виробництво продукції для українського ринку з метою заміщення імпорту відповідних товарів. Як приклад такої схеми можна розглядати спробу налагоджування в Україні власного виробництва легких гелікоптерів «Надія» на базі запорізького підприємства «Мотор-Січ». Цей гелікоптер призначений для патрулювання доріг, моніторингу трубопроводів і газопроводів, для використання підрозділами Державної служби з надзвичайних ситуацій, санітарної авіації, Держприкордонслужби та для оборонних цілей. Він здатний підніматися на

висоту 5 тис. м, дальність польоту – 720 км. Щоправда, сертифікація цього повітряного транспорту триватиме цілий рік у національному сертифікаційному центрі Державної авіаційної служби України та Міжнародному сертифікаційному комітеті.

У цьому контексті критика в ЗМІ меморандуму про співробітництво, підписаного 23 березня цього року міністром внутрішніх справ України А. Аваковим і міністром у справах Європи і закордонних справ Франції Ж.-І. Ле Дріаном, у рамках якого МВС України передбачає закупити впродовж п'яти наступних років (для поповнення вертолітного парку прикордонників, поліції та Держслужби з надзвичайних ситуацій) 55 вертольотів виробництва компанії Airbus Helicopters, виглядає дещо суперечливою. З одного боку, вітчизняна авіаційна промисловість, поза сумнівом, потребує державної підтримки для збуту своєї продукції і свого розвитку загалом. Реалізація ж усіх положень зазначеного меморандуму в повному обсязі не на користь розвитку української авіаційної промисловості. З іншого боку, потреби національної безпеки можуть потребувати поставки певної кількості сучасних гелікоптерів уже найближчим часом. Вітчизняна ж авіаційна промисловість повною мірою ці потреби найближчим часом задовольнити навряд чи зможе. Тому цілком імовірно, що реальну кількість потрібних Україні гелікоптерів, виробництва компанії Airbus Helicopters, було б доцільно визначати саме з урахуванням реальних перспектив поставки для згаданих цілей гелікоптерів вітчизняного виробництва.

Загалом, актуальність проведення в Україні ефективного імпортозаміщення на сьогодні, цілком імовірно, значно більша, ніж раніше. Тим більше що останнім часом, як це бувало й раніше, проблема оптимізації імпорту товарів і послуг в Україну як за кількісними, так і за якісними параметрами, мабуть, загострюється. Як було зазначено на початку цієї праці, поки зберігаються випереджаючі темпи зростання імпорту товарів Україною порівняно з експортом товарів. Відповідно й зростає абсолютна величина від'ємного сальдо торговельного балансу України.

Причому структура вітчизняної економіки, як передумова зміни структури та обсягу імпорту товарів в Україну, трансформується доволі повільно. До того ж збільшення доходів українців, що спостерігається останнім часом, підвищує попит саме на імпортні товари, вагома частка яких в Україні не виробляється. Усе це, у свою чергу, сприяє підтриманню згадуваних вище тенденцій у динаміці імпорту товарів і послуг Україною, що сформувалися останнім часом. Більше того, нинішнє зростання світових цін на нафту може вже в найближчому майбутньому потягнути зростання витрат України на імпорт нафти, нафтопродуктів і природного газу. Якщо до цього додати очікуване скорочення доходів від транспортування російського природного газу територією України у зв'язку із введенням в експлуатацію магістральних газопроводів «Турецький потік» і, цілком імовірно, «Північний потік-2», то вже в недалекому майбутньому загроза значного

зростання абсолютної величини від'ємного сальдо торговельного балансу України істотно зросте.

При цьому треба нагадати, що Україна задля забезпечення своєї економічної безпеки вживає заходи з диверсифікації імпорту енергоносіїв. І це стосується не лише поставок природного газу. Зокрема, як зазначив директор Державного науково-технічного центру з ядерної та радіаційної безпеки І. Шевченко, поступово знижується ризик політичного впливу Росії через зберігання відпрацьованого ядерного палива. НАЕК «Енергоатом» значною мірою просунулася в реалізації проекту з будівництва централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива, де після введення його в експлуатацію зберігатиметься відпрацьоване ядерне паливо з трьох АЕС – Хмельницької, Рівненської, Південно-Української. На Запорізькій АЕС із 2001 р. діє власне сховище. Будівництво такого сховища зекономить до 200 млн дол. щороку й повністю усуне можливий маніпулятивний важіль на нашу країну. Також активно відбувається переорієнтація на національного й західного постачальника запчастин для об'єктів АЕС, інжинірингової підтримки. Тому, за його словами, критичної залежності від Росії не залишиться в принципі.

Зокрема, паливо Westinghouse у змішаних зонах експлуатується на шести енергоблоках українських АЕС. Триває процес поступового переходу від змішаних завантажень ядерного палива різних постачальників в одну активну зону реактора на паливо одного виробника. Найближчими роками на семи з 15 енергоблоків АЕС повністю експлуатуватиметься ядерне паливо компанії Westinghouse. Відповідно до нещодавно підписаного контракту між НАЕК «Енергоатом» і компанією Westinghouse сьомим буде третій енергоблок Рівненської АЕС. У реактор паливо почнуть завантажувати у 2021 р. (Дзеркало тижня. 2018. № 10. С. 10).

Важливим індикатором розвитку української зовнішньої торгівлі є очікування керівників підприємств щодо перспектив реалізації продукції (послуг) цих підприємств на зовнішньому ринку, результати опитування яких регулярно публікуються НБУ. Згідно з останніми опублікованими опитуваннями, проведеними у I кварталі 2018 р., на збільшення обсягів реалізації продукції (послуг) своїх підприємств на зовнішньому ринку протягом наступних 12 місяців очікувало 37,9 % респондентів, на зменшення – 10,4 %. Баланс позитивних і негативних очікувань становив 27,5 %, оскільки 51,7 % респондентів не очікували зміни обсягів реалізації продукції (послуг) своїх підприємств на зовнішньому ринку. Причому в I кварталі 2018 р. очікування щодо збільшення обсягів реалізації продукції (послуг) були лише трохи менш оптимістичними, ніж у IV кварталі 2017 р. (баланс позитивних і негативних очікувань 28,9 %), але більш оптимістичними, ніж у 2017 р. у цілому.

Загалом ми бачимо певне зростання оптимістичних настроїв керівників українських підприємств щодо збільшення обсягів їхнього експорту в найближчому майбутньому. Причому дуже важливо, що очікування щодо



збільшення обсягів експорту поліпшилися в переробній промисловості, сільському господарстві та оптовій торгівлі. Щоправда, деяке зниження рівня оптимізму керівників середніх за розміром підприємств може сигналізувати про певне ускладнення експорту вітчизняних товарів з відносно більшою часткою доданої вартості в ціні їх продажу (тобто товарів з вищим ступенем переробки). Також треба визнати, що такі очікування суб'єктів підприємництва можуть бути певною мірою помилковими. Але, оскільки результати опитувань базуються на практичному досвіді конкретних експортерів, є доволі вагомими підстави вважати, що зазначені очікування в основному відображають тенденції розвитку української зовнішньої торгівлі на найближчу перспективу.

Окремо треба зупинитися на загрозах для розвитку української зовнішньої торгівлі, пов'язаних з функціонуванням Світової організації торгівлі як такої. Деякі оглядачі ЗМІ цілком обґрунтовано наголошують, що «досі СОТ вважалася ледь не єдиним інструментом, завдяки якому малі країни могли захистити свої торговельні інтереси в суперечці з гігантами». Тим більше що в суді СОТ розглядається ряд справ, що стосуються України (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/10/10/7072066>). При цьому треба враховувати, що підготовка подання скарг і їх розгляд у СОТ доволі часто сягає двох-трьох років і більше. Причому країни, що програли, мають право на апеляцію і, зазвичай, користуються цим. Відповідно до правил СОТ, на апеляцію відводиться 60–90 днів. Тому вирішення торгових суперечностей між державами з використанням механізмів СОТ є відносно повільним.

Утім, для України основні спори, що розглядаються нині в рамках СОТ, пов'язані з торговельною агресією РФ, яка є важливою складовою російської гібридної війни проти нашої держави. Як підкреслила в інтерв'ю «Дзеркалу тижня» заступник міністра економічного розвитку та торгівлі, торговий представник України Н. Микольська, «торговельна агресія – це апіорі не пов'язане з економікою явище. Це не якісь бар'єри в торгівлі чи перепони, які можна усунути, це реальна торговельна війна. А це означає, що як тільки ти впорався з одним бар'єром чи перепорою, для тебе одразу створюють інший. У цьому ми переконуємо всіх наших виробників і партнерів у СОТ». На її думку, у результаті цієї торгової агресії Росія прагне досягти таких цілей. «Перша – обмежити надходження валютної виручки до України, зробивши нас фінансово слабшими. Друга мета – витіснити український продукт з ринків цих країн, замінивши їх російською продукцією. У більшості випадків це дійсно взаємозамінні товари. Третя – дати зрозуміти транснаціональним корпораціям, які мають виробництва як на території України, так і в Росії, що їм варто залишати українську землю та розвивати виробництво на тій території, яка може забезпечити їм безпроблемний доступ на ринки» (Дзеркало тижня. 2017. № 8. С. 6).

Минулого року торговий представник України Н. Микольська повідомляла, що в СОТ розглядається ряд справ, що стосуються України, дві з

яких на фінішній прямій. Це справи про закриття російського ринку для залізничного обладнання українського виробництва та про блокування РФ транзиту українських товарів у країни Південного Кавказу та Середньої Азії. В обох цих справах, на її думку, Україна має гарні шанси на успіх. Причому вона наголошувала, «що всі справи, суперечки між Україною та Росією мають системний інтерес для всіх членів СОТ. Бо питання, яких ми у цих суперечках торкаємося, – це не питання обмежень з боку РФ чи України, це не питання ординарної торгівлі, це питання агресії і протидії їй. Тому вони однозначно викликають системний інтерес. Зі свого боку, ми в постійному діалозі з нашими іноземними партнерами, щоб пояснювати їм нашу позицію, якщо вони чогось не розуміють, надавати аргументи» (Дзеркало тижня. 2017. № 33. С. 6).

Оглядач «Дзеркала тижня» В. Кравченко, вважає, що спори України та Росії в СОТ потребують нестандартних рішень, «оскільки від того, яке вирішення проблеми вибере Київ, значною мірою залежить і подальша санкційна політика міжнародної спільноти проти Росії, а також відносини України зі США та ЄС і стійкість системи міжнародного торгового права. Непередбачені ж ускладнення виникли внаслідок двох спорів між Києвом та Москвою, які розглядаються в СОТ, – справи DS512 “Росія – заходи щодо транзитного руху” і справи DS525 “Україна – заходи щодо торгівлі товарами та послугами”. У першому випадку, який стосується обмежень РФ транзиту українських товарів через російську територію в Казахстан і Киргизстан, Київ виступає позивачем. У другому – відповідачем: торік Москва, оскаржуючи понад десяток українських законодавчих і нормативних актів, подала до СОТ комплексний позов проти України стосовно всіх санкцій, впроваджених Києвом щодо Росії, починаючи з 2014 р. по травень 2017 р.

...Ставки при розгляді цих позовів значно вищі, ніж у трьох інших спорах між Києвом і Москвою, що розглядаються в рамках СОТ: DS493 (про українські антидемпінгові заходи щодо аміачної селітри з Росії), DS499 (про заборону РФ імпорту українських вагонів та залізничного обладнання) і DS532 (про впровадження РФ обмеження імпорту продуктів харчування й промислових товарів українського походження). Та у справах DS512 і DS525 ідеться не про антидемпінгові заходи. Річ у тому, що в цих двох випадках захист базується на ст. XXI “Винятки з міркувань безпеки” Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ). Аргументуючи свою позицію, у справі DS512 на цю статтю посилається Росія, а у справі DS525 – Україна...

До травня минулого року, коли Москва подала позов проти України, питання санкцій взагалі ніколи не було предметом звернення в СОТ. Тому й ст. XXI ГАТТ жодного разу не піддавалася офіційному тлумаченню суддями. Упродовж останніх двох десятиліть існувала джентльменська домовленість: санкції – політична проблема, а не питання політики протекціонізму, коли влада захищає місцевого товаровиробника... Прикметно, що РФ не подала позовів проти США і ЄС, хоча вони запровадили проти неї персональні й секторальні санкції. І ці обмеження за своїм змістом вагоміші, а за

наслідками більш значні, ніж заходи, впроваджені Україною. Очевидно, у Москві не випадково спочатку хочуть протестувати позов на прикладі України...

Оскільки з моменту російської агресії Київ виступав за жорсткішу політику міжнародної спільноти стосовно Москви, нашій країні важливо зберегти політику обмежувальних заходів проти Росії. І мета Києва, як у справі DS512, так і в справі DS525, – завершити процеси так, щоб Україна залишилася в нормальних відносинах і зі США, і з ЄС, а Москва не розбила загальний фронт санкцій проти РФ» (Дзеркало тижня. 2018. № 8–9. С. 6).

Як бачимо, нинішня ситуація із захистом інтересів України в рамках СОТ доволі складна. У ЗМІ висловлювалися припущення, що у справах DS493, DS499 і DS532 Україна може розраховувати на загально позитивні для себе результати, які хоча б і повільно, але поліпшуватимуть умови української зовнішньої торгівлі. Однак нещодавно ЗМІ повідомили, що арбітраж СОТ визнав порушення, допущені Україною при проведенні антидемпінгового розслідування стосовно аміачної селітри, походженням з Росії. «СОТ вимагає прибрати порушення. Це означає, що ми маємо провести нове антидемпінгове розслідування, причому на час його проведення не зупиняючи дії захисних мит. Дуже можливий варіант, що й після нового розслідування, проведеного з урахуванням зауважень СОТ, вдасться довести факт демпінгу з боку РФ», – розповів співрозмовник «Європейської правди» (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/05/15/7081716>). Хоча не можна виключати того, що і висновки СОТ за результатами нового антидемпінгового розслідування можуть виявитися не на користь України.

Водночас також треба визнати, що ситуація зі справами DS512 і DS525 дійсно не проста. Мабуть, головним критерієм успіху для України в цих справах дійсно було б збереження загального фронту санкцій проти Росії із США, ЄС та іншими державами, що підтримують Україну в цьому важливому для нас питанні. Зміна ж обсягів експорту товарів з України та імпорту товарів до України, яка може відбутися в результаті вирішення спорів у СОТ за справами DS512 і DS525 буде, мабуть, другорядним питанням порівняно зі збереженням загального фронту міжнародних економічних санкцій проти Росії.

Як короткий підсумок проведеного вище аналізу зазначимо таке. Російська гібридна агресія проти України вплинула на зміни обсягів, товарної й, особливо, географічної структури української зовнішньої торгівлі. Причому частина цих структурних трансформацій, насамперед тих, що стосуються торгових відносин з Росією, мабуть, мають незворотний характер, якщо оцінювати їхню перспективу принаймні на 10–15 наступних років. Однак нині на порядку денному української зовнішньої торгівлі, поряд з відбиттям російської торговельної агресії, стоїть проблема адекватної і своєчасної реакції на велику міжнародну торговельну війну, якщо така все-таки розпочнеться. За таких обставин особливо актуальним видається:

- прискорене нарощування обсягів експорту українських товарів і послуг, особливо тих, що мають відносно вищу частку доданої вартості в ціні їх продажу;
- проведення ефективної політики імпортозаміщення з метою поліпшення торговельного балансу й забезпечення національної безпеки України;
- державне сприяння оптимізації структури та обсягів імпорту товарів і послуг для покращення збалансованості української зовнішньої торгівлі;
- формувати державні фінансові резерви для підтримки українського експорту, насамперед високотехнологічного (*При підготовці цієї праці було використано інформацію з таких джерел: Державна служба статистики (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (<http://www.me.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Дзеркало тижня. – 2017. – № 8, 26, 29, 33; 2018. – № 8–9, 10, 13, 16; Дзеркало тижня ([http:// dt.ua](http://dt.ua)). – 2018. – 2–5, 13, 15, 19, 20, 26.04; Європейська правда (<https://www.eurointegration.com.ua>). – 2017. – 21.07; 1.08; 10.10; 2018. – 13.03; 18.05; Новое время страны. – 2017. – № 38; Новое время (<http://nv.ua>). – 2018. – 16.01; 6.02; 2, 3, 16, 17, 20.04; 1, 18, 20.05; Польське radio (<http://www.polradio.pl>). – 2018. – 13.04; РБК Україна (<https://www.rbc.ua>). – 2017. – 8.09; 2018. – 3.04; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2018. – 8.03; AgroPolit.com (<https://agropolit.com>). – 2017. – 9.10; 2018. – 3.05; BBC News Ukrainian (<http://www.bbc.com>). – 2018. – 5.04; Deutsche Welle (<http://dw.com>). – 2018. – 20.02; 23.03; 4, 25, 27, 29.04; World Steel Organization (<https://www.worldsteel.org/media-centre/press-releases/2018/worldsteel-short-range-outlook-april-2018.html>).*

## **Наука – суспільству**

### *До 100-річчя НАН України*

#### **Основні напрями діяльності НАН України**

***Президент України П. Порошенко привітав науковців з професійним святом:***

«Шановні друзі!

Щиро вітаю Вас із професійним святом – Днем науки.

Для Української держави наука, без сумніву, є надзвичайно важливою, адже нові знання і їх практичне застосування стають визначальними чинниками обороноздатності країни, її незалежності та територіальної цілісності в умовах російської агресії, економічного успіху й соціокультурного поступу.

І якщо ми справді прагнемо бути частиною європейської спільноти та розвинутого світу в цілому – маємо повсякчас підтримувати вітчизняних учених, їхнє устремління до оновлення наукової сфери на демократичних засадах, ширше залучення молодих талантів. У цьому напрямі вже зроблено конкретні кроки: почала діяти Національна рада України з питань розвитку науки і технологій, створюється Національний фонд досліджень України. Вагомим внеском у реформування наукової сфери стане якнайшвидша імплементація нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Вірю, що ваша подвижницька праця, високий професіоналізм і наполегливість стануть основою для прогресивних змін та трансформацій, якісно нового рівня ефективності фундаментальних і прикладних досліджень та приведення української науки у відповідність до викликів часу й очікувань суспільства.

Зичу кожному, хто присвятив себе шляхетній справі наукового пошуку, міцного здоров'я, миру та нових звершень в ім'я України» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4008>). – 2018. – 18.05).

\*\*\*

***Президент Національної академії наук України Б. Патон привітав науковців з Днем науки:***

«Дорогі колеги, вчені та всі, чиє життя пов'язане з наукою!

Сердечно вітаю вас із професійним святом – Днем науки!

“Дайте мені точку опору – і я зрушу Землю” – так нібито говорив давньогрецький дослідник і винахідник Архімед. Перефразовуючи його, можна сказати: дайте мені досягнення сучасної науки – і я зміню світ. Нові знання й нові технології, створені на основі цих знань, справді дають змогу суттєво впливати на наше безпосереднє буття і водночас зазирати у віддалені куточки Всесвіту.

Науковий пошук – процес невпинний і захопливий. Той, кого розумні книги, експерименти й розрахунки привабили в дослідницький фах, погодиться зі мною. У того, хто знайомий з наукою лише опосередковано, цей майже дитячий захват від відкриття невідомого й, здається, неосяжного й недосяжного ще попереду. Але нікого вона не залишає байдужим. І це зрозуміло, адже тим, ким ми нині є, і тим, що ми маємо і як ми живемо, ми завдячуємо науці та науковцям.

Серед українців чимало блискучих учених, зусиллями яких свого часу було вибруковано та вибруковується зараз шлях до нашого добробуту й комфорту. Результати їхньої напруженої щоденної праці часто непомітні і, на жаль, нецікаві суспільству та владі. Проте не полишаю сподівань, що такий стан справ є минулим і науковці неодмінно дочекаються шанобливого ставлення до себе та справи свого життя. Адже інтелектуальний потенціал

нашої держави все ще досить високий. І – заради розвитку України, прогресу цивілізації, заради прийдешніх поколінь – ми не маємо права його втратити.

Всій українській науковій громаді, всім, хто марить наукою і не уявляє себе без неї, широко зичу міцного здоров'я, щастя, творчого натхнення для нових звершень та успішної професійної самореалізації! Майбутнє – у ваших руках» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4007) . – 2018. – 18.05).*

\*\*\*

*18 травня 2018 р. у Києві розпочався XII Всеукраїнський фестиваль науки.*

Відкриття наукового свята відбулося за традицією в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України. Фестиваль відкрив перший віце-президент Національної академії наук України, голова Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академік А. Наумовець.

Привітання від Голови Верховної Ради України А. Парубія оголосив учасникам відкриття фестивалю головний учений секретар НАН України академік В. Богданов, а привітання від президента Національної академії наук України академіка Б. Патона – академік А. Наумовець.

Присутні переглянули літературно-музичну концертну програму, підготовлену учнями спеціалізованої школи № 49 з поглибленим вивченням французької мови.

На продовження заходу вітальне слово виголосила Надзвичайний і Повноважний Посол Французької Республіки в Україні І. Дюмон. Вона висловила своє захоплення виступами юних учасників фестивалю, які завдяки педагогам і власному натхненню успішно опановують французьку мову. Посол також зазначила, що велика честь для цього зібрання – приймати високого гостя: видатного французького фізика, фахівця з квантової фізики, лауреата Нобелівської премії в галузі фізики 2012 р. професора С. Ароша.

І. Дюмон коротко розповіла про двостороннє наукове співробітництво між Францією та Україною, зокрема за програмами Erasmus+ і Horizon 2020. За її словами, ця співпраця розвивається з кожним роком. Наостанок посол підкреслила, що Франція, яку широкий загал знає передусім завдяки її культурі, гастрономії, парфумерії, моді тощо, вважає науку пріоритетною сферою. «Наша присутність тут доводить, наскільки важливо для нас підтримувати наукові напрями», – сказала вона.

Академік А. Наумовець вручив французьким гостям відзнаки НАН України: І. Дюмон – подяку Президії НАН України («за вагомий особистий внесок у розвиток міжнародного наукового співробітництва»), професорові С. Арошу – диплом про присвоєння йому звання «Почесний доктор Національної академії наук України» («за вагомий внесок у розвиток науки, суспільний прогрес, забезпечення миру, взаєморозуміння й співробітництва між народами»).

На завершення урочистостей було нагороджено найкращі академічні наукові видання і вручено дипломи учасникам фестивалю.

У межах фестивалю в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України діяла також виставка-презентація наукових досягнень установ НАН України, під час якої вчені 50 академічних інститутів представили близько 400 своїх розробок.

Нагадаємо, що цей фестиваль проводиться щороку з метою популяризації досягнень науки в Україні, залучення молоді до наукових досліджень, піднесення авторитету й престижу науки в українському суспільстві. Загалом у рамках XII Всеукраїнського фестивалю науки, який тривав із 16 по 18 травня 2018 р., відбулася понад 1 тис. заходів по всій Україні – дні відчинених дверей в академічних наукових установах і вищих навчальних закладах, виступи провідних вітчизняних та іноземних учених з популярними лекціями, виставки, екскурсії до лабораторій і музеїв, засідання круглих столів, квести, презентації інноваційних розробок, стендові доповіді, зелені лабораторії, наукові кафе, демонстрації науково-популярних фільмів тощо.

Організаторами XII Всеукраїнського фестивалю науки цього року були: Національна академія наук України, Міністерство освіти й науки України, Міністерство молоді та спорту України, Національний центр «Мала академія наук України», Національна академія медичних наук України, Національна академія аграрних наук України, Національна академія правових наук України, Національна академія мистецтв України, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського».

Партнерами фестивалю стали Посольство Французької Республіки в Україні й Інститут Франції (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4009>) . – 2018. – 18.05).

\*\*\*

*16 травня 2018 р. під головуванням першого віце-президента Національної академії наук України, голови Секції фізико-технічних і математичних наук НАН України академіка А. Наумовця відбулося чергове засідання Президії НАН України.*

Присутні заслухали й обговорили дві наукові доповіді.

З теми «Про стратегічні напрями діяльності з перетворення об'єкта “Укриття” на екологічно безпечну систему» виступив директор Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України член-кореспондент НАН України А. Носовський.

Завідувач кафедри радіобіології та радіоекології Національного університету біоресурсів і природокористування України член-кореспондент Національної академії аграрних наук України І. Гудков виголосив

доповідь «Академік Д. М. Гродзинський – видатний радіобіолог, педагог, громадський діяч».

Учасники засідання розглянули також ряд кадрових і поточних питань (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4000>). – 2018. – 17.05).

### **Корпоративне співробітництво**

*Національний номінаційний комітет України з премії Нобелівського фонду стало розвинути оголошує конкурс на здобуття премії за 2018 р.*

Премія Нобелівського фонду стало розвинути присуджується науковцям або установам, які запропонували до участі в конкурсі важливі проекти, зробили відкриття і винаходи, потенційно значущі для покращення якості життя на планеті за такими напрямками:

– зміни клімату з акцентом на розв’язання проблем, пов’язаних із глобальним потеплінням;

– підтримка досягнень у галузі чистих і відновлювальних технологій та відповідних стратегій;

– створення екологічно чистого середовища як гарантії життєзабезпечення для всіх.

Відповідно до Положення про Національний номінаційний комітет України з премії Нобелівського фонду стало розвинути висунення проектів, винаходів або відкриттів на конкурс на право стати кандидатом від України на здобуття премії Нобелівського фонду стало розвинути здійснюють учені, науково-технічні ради наукових установ, вищих навчальних закладів, промислових підприємств, громадські організації, громадські об’єднання.

Роботи на конкурс подаються англійською мовою (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4005>). – 2018. – 18.05).

### **Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти**

*21–22 травня 2018 р. у Великому конференц-залі НАН України в рамках проекту EaP PLUS програми «Горизонт-2020», що фінансується ЄС, відбудеться семінар на тему: «Технологічні платформи як інструмент науково-технічної та інноваційної політики в країнах «Східного партнерства»».*

Захід розрахований на учасників з країн «Східного партнерства», більшість із яких наразі є асоційованими учасниками програми «Горизонт-2020». Він збере разом представників європейських і українських технологічних платформ або подібних до них структур, а також



представників країн «Східного партнерства» – Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови.

Програма семінару передбачає поширення інформації про позитивний досвід країн ЄС в організації та практичній реалізації відповідно коротко- й довгострокових пріоритетів європейських технологічних платформ, можливих форм взаємодії між представниками дослідницького та промислового секторів для пошуку найкоротших ефективних шляхів інноваційного розвитку.

Також очікується поширення досвіду створення технологічних платформ і обмін точками зору між представниками країн «Східного партнерства» щодо переваг технологічних платформ для полегшення взаємодії між дослідниками й бізнесом, включно з МСП, а також щодо співпраці з європейськими технологічними платформами.

Мова семінару – англійська, переклад не передбачено (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3992>). – 2018. – 16.05).

\*\*\*

*18 травня 2018 р. в Інституті політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН відбулася Міжнародна наукова конференція «Шлях до Європи: польський та український досвід».*

Співорганізатори – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інститут політичних досліджень Польської академії наук, Польський інститут у Києві, представництво Польської академії наук у Києві.

Конференція мала на меті виробити науковий, позбавлений кон'юнктурних політичних акцентів і підходів, неупереджений, усебічний і реалістичний аналіз польського й українського досвіду реалізації євроінтеграційного курсу.

У 1990 роках у Польщі, попри глибокий політичний поділ, існував понадпартійний консенсус, метою якого було приєднання цієї держави до НАТО і Європейського Союзу. Що впливало на формування такого консенсусу? Наскільки придатний (і чим неприйнятний) польський досвід для визначення подібної мети як державного інтересу в Україні?

Серед учасників конференції є відомі українські та польські дослідники: директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України член-кореспондент НАН України О. Рафальський; директор Інституту політичних досліджень Польської академії наук Г. Мотика; директор представництва Польської академії наук у Києві Г. Собчук; професор Польської академії наук Ю. Фішер; член-кореспондент НАН України О. Майборода; професор Польської академії наук А. Камінський та ін. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3997>). – 2018. – 16.05).

\*\*\*

**17–21 вересня 2018 р. у м. Варшава (Польща) за підтримки Європейського матеріалознавчого товариства відбудеться традиційний найбільш відомий матеріалознавчий форум, який щорічно збирає понад тисячу учасників з різних країн Європи, Азії та Америки.** Організаційний комітет симпозіуму D «Багатофункціональні перспективні композиційні матеріали: від ідеї до ринку», що відбудеться в межах цього форуму, запрошує взяти участь у роботі зазначеного симпозіуму.

Організатори симпозіуму – Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича (ІПМ) НАН України (Україна), Варшавська політехніка (Польща), Лондонський університет Брунеля (Велика Британія).

Напрями роботи симпозіуму:

- фундаментальні дослідження, моделювання технологічних процесів, структури і властивостей композиційних матеріалів;
- технології виготовлення сучасних порошків композитів і їхні властивості;
- технології виробництва композиційних покриттів та їхні властивості;
- комплексні керамічні й композитні конструкції для екстремальних умов застосування;
- нанокераміка та нанокомпозити: особливості їхньої структури і властивостей;
- новітні сфери застосування сучасних керамічних та композиційних матеріалів;
- технології переробки, оцінки життєвого циклу для сировини й кінцевих продуктів;
- виготовлення вторинних композитів для різних застосувань.

Робоча мова симпозіуму: англійська (**Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3994>). – 2018. – 14.05).

\*\*\*

**10–14 червня 2018 р. у м. Ларнака (Республіка Кіпр) відбудеться ІХ семінар «Груповий аналіз диференціальних рівнянь та інтегровні системи».**

Організатори:

- відділ математики і статистики Університету Кіпру;
- відділ математичної фізики Інституту математики НАН України.

Тематика семінару: від теорії групового аналізу диференціальних рівнянь та інтегровності до їх різноманітних застосувань (**Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3993>). – 2018. – 14.05).

\*\*\*

*10–14 вересня 2018 р. в Інституті проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України триватиме I Міжнародна науково-технічна конференція «Динаміка, міцність та моделювання в машинобудуванні» (ДММ-2018), присвячена 100-річчю заснування Національної академії наук України.*

Організатори заходу – Національна академія наук України, Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України, Інститут проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Державне підприємство «Конструкторське бюро “Південне” ім. М. К. Янгеля».

Мета конференції – узагальнення досягнень і досвіду з розв’язання проблем динаміки й міцності елементів машинобудівних конструкцій для подальшого вдосконалення методів моделювання, аналізу та прогнозування поведінки механічних систем відповідно до об’єктів нової техніки, обмін ідеями й останніми науковими досягненнями, встановлення нових і підтримка наявних наукових контактів.

У рамках конференції заплановано проведення тематичних засідань, присвячених 90-річчю від дня народження відомого вченого в галузі енергетичного машинобудування, доктора технічних наук, професора Б. Кантора.

Тематика конференції (секції).

1. Динаміка, міцність і ресурс енергетичних машин, елементів авіаційно-космічної техніки та інших машинобудівних об’єктів.
2. Використання сучасних систем діагностування, продовження термінів експлуатації технічних об’єктів.
3. Математичне та комп’ютерне моделювання в машинобудуванні.
4. Нелінійна динаміка машин і технологічних процесів.
5. Механіка композитних та наноконструкцій (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3983>). – 2018. – 10.05).

\*\*\*

*25 вересня 2018 р. у Києві відбудеться XII Міжнародна наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність».*

Організатори заходу – Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, Інститут Конфуція Київського національного лінгвістичного університету, Київський національний університет ім. Т. Шевченка.

Секції:

1. Дослідження китайської цивілізації: історія, філософія, культура.
2. Китай у сучасному світі: міжнародно-політичний аспект.
3. Сучасна модель соціально-економічного розвитку Китаю.

4. Китайська мова та література (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3986>). – 2018. – 10.05).

\*\*\*

*Делегація Київського університету права (КУП) НАН України відвідала угорське місто Дебрецен, де взяла участь у спільній IX Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні питання європейської цивілістики: досвід Угорщини та України», що відбувалася 25–26 квітня 2018 р. на базі Дебреценського університету.*

У рамках конференції професор Ю. Бошицький презентував нові видання, зокрема останню спільну українсько-угорську збірку наукових праць за матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми цивілістики (на прикладі України та Угорщини)», присвячену проблемам цивільного права. Користуючись нагодою, він подарував угорським колегам картини видатних українських майстрів і запросив відвідати КУП НАН України у зручний для них час. Зі свого боку, декан юридичного факультету Дебреценського університету професор В. Сікора передала для університетської бібліотеки книгу з унікальними ілюстраціями, присвячену знаковим сторінкам історії угорського університету.

У рамках святкового зібрання відбувся круглий стіл, під час якого українські гості мали можливість подискутувати з провідними фахівцями юридичного факультету Дебреценського університету й отримати ґрунтовні відповіді на запитання, що їх цікавили. Кульмінацією заходу стала презентація двох нових томів книги професора Г. Чечі, яку він люб'язно передав до університетської бібліотеки КУП НАН України.

Під час перебування в Угорщині професор Ю. Бошицький зустрівся із ще одним давнім партнером університету головою Національного департаменту із захисту даних та свободи інформації, омбудсменом угорського парламенту з питань захисту даних та свободи інформації (1996–2008 рр.), почесним доктором Київського університету права НАН України А. Петерфалві.

Метою зустрічі було обговорення питань проведення жовтневої школи для студентів КУП НАН України, що працюватиме в Будапешті. У рамках цього проекту передбачається англomовна презентація студентських наукових робіт з питань захисту персональних даних.

Тож уже восени цього року п'ять найкращих студентів на чолі з викладачем, яких буде відібрано на конкурсній основі, зможуть безкоштовно відвідати столицю Угорщини та представити свою альма-матер (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3989>). – 2018. – 10.05).

\*\*\*

*Університет з Іспанії (University of Jaén, UJA) пропонує виступити приймаючою установою за напрямом «Індивідуальні стипендії» Програми ім. М. Склодовської-Кюрі для дослідників з науковим ступенем кандидата наук.*

Сторінка конкурсу: MARIE SKŁODOWSKA-CURIE INDIVIDUAL FELLOWSHIPS Call for Applications 2018.

Перелік потенційних кураторів з UJA: [https://eshorizonte2020.es/expressions-of-interests?SearchText=UNIVERSIDAD+DE+JAEN&province=0&research\\_area=0&AddButton=Search](https://eshorizonte2020.es/expressions-of-interests?SearchText=UNIVERSIDAD+DE+JAEN&province=0&research_area=0&AddButton=Search) (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3981>)). – 2018. – 8.05).

### **Перспективні напрями розвитку української науки**

*Про те, чим наука важлива для суспільства й держави, як призупинити вплив талановитих дослідників, чому треба протидіяти псевдонауці та академічній недоброчесності, а також про те, навіщо популяризувати наукові здобутки та хто цим має займатися, в інтерв'ю інформаційно-розважальному проєктові Styler українського інформаційного порталу «РБК-Україна» розповів учений і відомий блогер, старший науковий співробітник відділу фізичної електроніки Інституту фізик НАН України кандидат фізико-математичних наук А. Сененко.*

Кількість учених у нашій країні постійно скорочується: через непродуману державну політику наука постійно значно недофінансовується, тому люди, які в ній працюють, змушені або шукати підробітки, або взагалі змінювати сферу діяльності чи емігрувати, говорить А. Сененко й додає, що базове фінансування наукових досліджень обов'язково повинно залишатися, оскільки, наприклад, фундаментальні результати не дають практичної, економічної вигоди «тут і тепер» – їхню користь неможливо обрахувати (а отже, на гроші від приватного сектору в цьому разі годі очікувати). За конкурсне ж фінансування потрібно поборотися, але для цього треба самому вже бути конкурентоспроможним: «...Не зовсім компетентні люди кажуть, що можна повністю перейти на самозабезпечення і жити тільки з грантів, але це не так. <...> Ми воюємо за європейські гранти, а обладнання та матеріально-технічна база у нас застаріла. У Європі гранти надаються на дослідження, реактиви і прилади, але своя база у вигляді приміщень, води, електрики, тепла і основного набору обладнання має бути. Інакше грант просто не дадуть. Тобто вже на стартовій лінії необхідно бути дуже конкурентоспроможним. Це нормально. Але українські чиновники собі уявляють, що нашому вченому досить начитатися книжок, прийти на європейський ринок і сказати приблизно так: “Я розумний, дайте мені

грошей”. І, звичайно, йому всі ці гроші нібито дають. Це так не працює! <...> Необхідна модернізація і якісна підтримка вітчизняної наукової інфраструктури, яка не фінансувалася належним чином практично ніколи з часів здобуття незалежності. <...> Якщо нічого не робити, через два-три роки ми можемо зіткнутися з повною втратою науки, цінних кадрів, експертів. Це деградація в тому числі освіти, природознавчих наук, вищої освіти. Це деградація технологій, спеціальних сфер. Наприклад, атомної енергетики. Неможливість виробництва засобів оборони. Біда ще й у тому, що чим менше в країні реальних учених, тим більше псевдовчених. Через брак у країні вчених, надбавки та посади будуть все більше давати тим, хто займається псевдонаукою. Але позитив є. Незважаючи на те, що в нас четвертий рік іде війна, а наука переживає складний час, у нас все ще залишаються фахівці, а реформа науки, хоч і повільно, але рухається. Це радує і вселяє надію».

Сумнів суспільства і влади щодо того, чи потрібно фінансувати науку й навіщо це робити, часто виникає саме через недостатню поінформованість про досягнення українських учених. Запит на таку інформацію існує, тому його треба задовольняти, зокрема за допомогою науково-популярних заходів і тематичного контенту в медіа-просторі, переконаний А. Сененко. «Звичайно, у науку йдуть не для того, щоб про неї розповідати. У науку йдуть, щоб її створювати, просувати. Це цікаво, це круто, це захоплює. Кожен повинен займатися своєю справою, – говорить він. – З одного боку, дійсно, у багатьох [учених] просто немає на це [популяризацію] часу. По-друге, за опитуваннями, 70 % молодих українських учених – на підробітках. Фінансування науки в Україні настільки низьке, що базової зарплати не вистачає, і весь свій вільний час учені витрачають на те, щоб заробити додатково. На заході з цим трохи простіше. У Британії BBC робить класні науково-популярні передачі, які відомі на весь світ. Цим займаються й інші телеканали, й університети. Їм надають всіляке сприяння – як держава, так і фонди, меценати. Навіть у лабораторіях є піар-відділи, а у великому університеті піар-відділ – це обов’язково.

<...> Чи має цим займатися держава? Зобов’язана! Це питання національної безпеки. Тут точно так само, як і з освітою. У нас саме розуміння питання важливості науки дуже низьке. Чиновники не розуміють, що наука – це єдиний важіль, який допоможе зробити економіку дійсно інноваційною і різко вивести її на лідируючі позиції світових рейтингів. Без науки цього просто не може відбутися. Звичайно, повинен бути бюджет. Але треба пам’ятати: це не буде окуповуватися. У нас телебачення мислить саме окупністю програм, повинен бути трафік, повинні бути рекламодавці. Але тут має бути як з культурою. Ми можемо перевести всі театри на самозабезпечення, але завтра вони закриються. Але чи правильно це? Напевно, ні. З популяризацією науки – те саме». Зараз ситуація з популяризацією науки в Україні значно краща, ніж, скажімо, чотири роки

тому, вважає А. Сененко. Люди призвичаїлися відвідувати науково-популярні заходи й роблять це щоразу охочіше. Однак простір для розвитку цього напрямку є. І це, безумовно, потрібно суспільству.

Більше читайте за посиланнями: [https://styler.rbc.ua/ukr/nauka\\_i\\_tehnika/vopros-natsionalnoy-bezopasnosti-anton-senenko-1523616715.html](https://styler.rbc.ua/ukr/nauka_i_tehnika/vopros-natsionalnoy-bezopasnosti-anton-senenko-1523616715.html) (перша частина), [https://styler.rbc.ua/ukr/nauka\\_i\\_tehnika/anton-senenko-cherez-dva-tri-goda-mozhem-1523949147.html](https://styler.rbc.ua/ukr/nauka_i_tehnika/anton-senenko-cherez-dva-tri-goda-mozhem-1523949147.html) (друга частина) (**Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=3988>). – 2018. – 10.05).

## Наукові публікації

*Багатьох фахівців наукових установ і вищих навчальних закладів України вразило те, що Міністерством економічного розвитку й торгівлі України підготовлено та внесено на розгляд Кабінету Міністрів України проект постанови, який передбачає для бюджетних наукових установ і вищих навчальних закладів (неприбуткових установ) збільшення розміру зборів для отримання охоронних документів на винаходи та підтримання їх у чинності у чотири рази й для корисних моделей у 12 разів. Щодо підприємств і організацій збільшення зборів передбачається у два рази для винаходів та в три рази для корисних моделей (проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 і від 23 грудня 2004 р. № 1716»).*

У зв'язку з негативним впливом збільшення зборів на науково-технічну діяльність в Україні, а також відсутністю розрахунків збільшення зборів до Прем'єр-міністра України В. Гройсмана звернувся президент Національної академії наук України академік НАН України Б. Патон (лист від 19.03.2018 р. № 58/434-1); до першого віце-прем'єр-міністра, міністра економічного розвитку й торгівлі України С. Кубіва – міністр освіти і науки України Л. Гриневич (лист від 3.01.2018 р. № 1/12-62).

Зокрема, у листі НАН України вказувалося, що з 2007 р., коли були прийняті чинні ставки зборів, по 2017 р. фінансування досліджень і розробок із загального фонду Державного бюджету України в цілому в Україні, а також фінансування НАН України збільшилися лише у 1,7 раза. Введення нових ставок зборів для бюджетних установ призведе до втрати винаходів, права на які належать державі і які підтримуються в силі бюджетними установами, а також призупинення подання заявок на винаходи.

З урахуванням впливу збільшення зборів на науково-технічну діяльність в Україні Науковий комітет Національної ради України з питань розвитку науки й технологій розглянув проект постанови та надіслав рекомендації щодо її прийняття департаменту фінансово-економічного розвитку та департаменту гуманітарної й соціальної політики Кабінету Міністрів

України, Мінекономрозвитку України, МОН України (листи від 23.04.2018 р.) та НАН України (лист від 4.05.2018 р.).

У рекомендаціях, зокрема, зазначалося, що пояснювальна записка та аналіз регуляторного впливу до проекту постанови не містять належного обґрунтування підвищення ставок зборів. Вказується, зокрема, що підставами для підвищення ставок зборів є зростання середньої заробітної плати за останні 10 років і необхідність вирішення питань розвитку державної системи інтелектуальної власності. Водночас у пояснювальній записці та аналізі регуляторного впливу не наводяться:

- інформація щодо фактичних щорічних витрат, що здійснюються ДП «Український інститут інтелектуальної власності» (ДП УІВ), і щорічних сум надходжень від сплати зборів на рахунки інституту та їх різниці;

- дані щодо собівартості послуг ДП УІВ з проведення експертизи заявок та інших послуг, що здійснюються за рахунок зборів;

- фінансові розрахунки щодо щорічного обсягу зборів, що передбачається отримувати ДП УІВ після підвищення зборів;

- фінансові розрахунки щодо витрат, що передбачається здійснювати ДП УІВ за рахунок зборів після їх підвищення.

Вказується, що значна кількість питань, що наводиться в пояснювальній записці та аналізі регуляторного впливу щодо застарілих нормативно-правових актів, недоліків системи охорони інтелектуальної власності, має вирішуватися через удосконалення законодавства й покращення організаційної діяльності, а не через підвищення зборів.

Також зазначається, що пояснювальна записка й аналіз регуляторного впливу не містять аналізу впливу нових ставок зборів на діяльність зі створення об'єктів права інтелектуальної власності в наукових установах і вищих навчальних закладах бюджетної сфери України.

Науковим комітетом надані рекомендації:

1. Не приймати проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 і від 23 грудня 2004 р. № 1716», внесений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, у зв'язку з негативним впливом передбаченого в проекті підвищення ставок зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, на науково-технічний розвиток, винахідницьку діяльність у бюджетних наукових установах та вищих навчальних закладах в Україні, а також відсутністю належного обґрунтування підвищення ставок зборів.

2. Для вироблення обґрунтованих ставок зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності:

- 2.1. Створити комісію з представників контролюючих органів, міністерств, національних академій наук щодо аналізу витрат на розвиток та функціонування системи охорони інтелектуальної власності, що здійснюються за рахунок зборів та вироблення обґрунтованих ставок зборів.



2.2. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України надати до Кабінету Міністрів України інформацію щодо:

- фактичних щорічних витрат, що здійснюються ДП «Український інститут інтелектуальної власності», і щорічних сум надходжень від сплати зборів на рахунки інституту та їх різниці;

- дані щодо собівартості послуг ДП УПВ з проведення експертизи заявок та інших послуг, що здійснюються за рахунок зборів;

- фінансові розрахунки щодо щорічного обсягу зборів, що передбачається отримувати ДП УПВ після підвищення зборів;

- фінансові розрахунки щодо витрат, що передбачається здійснювати ДП УПВ за рахунок зборів після їх підвищення;

- аналізу ставок заробітної плати й річного доходу відповідних категорій керівних та інших працівників ДП «Український інститут інтелектуальної власності» порівняно зі ставками заробітної плати та річним доходом працівників бюджетних наукових установ і вищих навчальних закладів, підприємств промисловості;

- відповідно до § 34 Регламенту Кабінету Міністрів України – фінансово-економічні розрахунки фінансування з Державного бюджету України на сплату зборів бюджетними науковими установами та вищими навчальними закладами України за методикою Міністерства фінансів України;

- розрахунки регуляторного впливу прийняття постанови на діяльність бюджетних наукових установ і вищих навчальних закладів України щодо подання заявок та отримання охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності.

2.3. Комісії здійснити аналіз:

- ефективності діяльності ДП «Український інститут інтелектуальної власності», зокрема співвідношення кількості заявок, що розглядається вказаним інститутом, і кількості працюючих порівняно з патентними відомствами держав, які є членами ЄС;

- відсотку, що становлять збори за подання заявок, отримання охоронних документів, підтримання їх у силі на винаходи (інші ОІВ) у національних патентних відомствах держав, які є членами ЄС, і в Україні, від середньої заробітної плати в державах, які є членами ЄС, та Україні.

3. Враховуючи важливість забезпечення ефективної діяльності державної системи інтелектуальної власності, її роль у науково-технічному розвитку країни, визначення обґрунтованих ставок зборів, забезпечення прозорості й контролю за витрачанням зборів вважаємо за доцільне:

3.1. Направлення проекту постанови, пояснювальної записки та аналізу регуляторного впливу для здійснення громадської антикорупційної експертизи, оскільки прийняття постанови може містити ризики вчинення корупційних правопорушень.

3.2. Внесення зміни до законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; «Про охорону прав на промислові зразки»; «Про охорону

прав на топографії інтегральних мікросхем»; «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; «Про охорону прав на зазначення походження товарів», постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716 «Про затвердження Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності» щодо опублікування уповноваженою установою (на цей час Міністерством економіки й економічного розвитку України) звітних даних стосовно:

- обсягу зборів, що отримано за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, за видами зборів, категоріями заявників, у тому числі національних та іноземних;

- собівартості надання послуг за рахунок зборів ДП «Український інститут інтелектуальної власності»;

- інших витрат, що здійснюються за рахунок зборів.

3.3. Внесення змін до законів України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»; «Про охорону прав на промислові зразки»; «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем»; «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»; «Про охорону прав на зазначення походження товарів» щодо зарахування зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, до Державного бюджету України із забезпеченням відповідного контролю за їх витрачанням.

З урахованням наведеного актуальним є запровадження в Україні ставок зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, із забезпеченням прозорості їх надходження та витрачання і їх обґрунтуванням. Актуальним є утворення аналогічно існуючої в державах, які є членами ЄС, Білорусі, інших країнах системи фінансових, податкових і кредитних механізмів провадження інноваційної діяльності й комерціалізації результатів досліджень, що значною мірою на цей час відсутнє в Україні.

Довідково. Треба відзначити, що у 2007 р. у зв'язку зі вступом України до СОТ були внесені зміни до постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2004 р. № 1716 щодо сплати зборів та замінено дві різні шкали сплати зборів для іноземних і національних заявників однією шкалою.

Ставки зборів для винаходів при цьому було збільшено у 18–27 разів. З трьох варіантів створення єдиної шкали: зменшити загальний рівень зборів до існуючого для національних заявників, збільшити для національних заявників ставки зборів до рівня іноземних заявників і вибрати поміркований варіант – було вибрано варіант значного підвищення ставок для українських заявників. Нові ставки зборів у 2007 р. у 7,7 раза перевищували середню заробітну плату в Україні. Відповідні збори в Німеччині, Франції, Великій Британії, Іспанії становили лише 15–39 %, у США – 60 % середньої заробітної плати.

Запропоновані ставки зборів за патентування винаходів в Україні були в 3,7 раза більші, ніж у Вірменії (член СОТ з 2003 р.); у 2,1 раза більші, ніж у Киргизстані (член СОТ з 1998 р.); у 1,5 раза більші, ніж у Молдові (член СОТ з 2001 р.). Сума зборів на отримання патентів на винаходи становила в

Україні 9 тис. 100 грн, або 1 тис. 300 євро; у ФРН – 691; Іспанії – 692; Франції – 761; у Великій Британії 368 євро.

Проект постанови, підготовлений Державним департаментом інтелектуальної власності, мав знищити таким чином винахідницьку діяльність у бюджетній сфері, оскільки для бюджетних наукових установ і вищих навчальних закладів, установ Міністерства оборони України тощо компенсація витрат щодо здійснення винахідницької роботи не передбачалася.

Проте внаслідок листів та активної позиції НАН України, УААН, АМН України, ректорів провідних ВНЗ України, зокрема Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», для бюджетних установ (неприбуткових організацій) у постанові від 19 вересня 2007 р. № 1148 (Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1148 «Про внесення змін до Порядку сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності») було введено пільгову сплату зборів для неприбуткових установ у розмірі 10 %. Проте навіть при таких пільгових ставках збільшення сплати зборів для бюджетних установ ледве відповідало збільшенню фінансуванню бюджетної сфери в Україні на той час (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=3998>). – 2018. – 17.05*).

### **Діяльність науково-дослідних установ**

*24–26 вересня 2018 р. в Інституті геологічних наук НАН України відбудеться конференція «Проблеми літології осадових басейнів України та суміжних територій», приурочена до 100-річчя Національної академії наук України.*

Організатори заходу – Національна академія наук України, Український літологічний комітет, Інститут геологічних наук НАН України, Відділення морської геології та осадового рудоутворення НАН України.

Основні тематичні напрями конференції.

Загальні питання теоретичної літології:

- теорія літогенезу, седиментогенез;
- вчення про фації та формації;
- стадіальний, формаційний, басейновий, геодинамічний аналіз тощо.

Осадочні басейни України й суміжних територій: актуальні проблеми та нові дані.

Хімічна сировина в осадових утвореннях.

Методи дослідження осадових порід.

Літологія України й суміжних територій у персоналіях (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3984>). – 2018. – 10.05*).

\*\*\*

*Директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова в інтерв'ю українській редакції радіо «Свобода» розповіла про особливості трудової міграції в Україні: куди їдуть українські заробітчани й хто їх замінить на батьківщині.*

«Ми вважаємо, що в кожен конкретний момент часу за кордоном перебуває приблизно 2,5 млн українців на роботі», – зазначила демограф. Вона зауважила, що міграція завжди була для України дуже важливим компонентом ситуації на ринку праці, у тому числі за радянських часів. Це пов'язано з тим, що українці, на думку вченої, доволі мобільні, дуже кваліфіковані та згодні були виїхати.

Зважаючи на те що основним напрямом міграції громадян України нині є Республіка Польща, Е. Лібанова зазначила: «Зараз за паритетом купівельної спроможності в Україні середня зарплата близько 700 дол., у Польщі – 2 тис. 200 дол. Уповільнення міграції може статися тоді, коли зарплата українців становитиме 70–75 % від польського рівня».

Вона також розповіла, що місце українців, які виїхали на роботу за кордон, займуть азіати. «Це буде абсолютно інший етнос, з іншою культурою, з іншою релігією. Не факт, що наші люди готові до життя в поліетнічному етносі. Ми не поліетнічна, ми моноетнічна нація. Це шалений виклик для нашої влади і суспільства», – наголосила академік Е. Лібанова.

Ще одна проблема, пов'язана з виїздом кваліфікованої робочої сили з України, – це так званий «відплив мізків». «Ми сьогодні втрачаємо потенційних енштейнів», – сказала під час ефіру відома вчена (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/News/Pages/View.aspx?MessageID=4003>). – 2018. – 17.05*).

\*\*\*

*31 травня 2018 р. у Харкові за сприяння Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» відбудеться інформаційно-контактний захід проекту AERO-UA, профінансованого Європейською комісією в межах Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт-2020».*

Мета заходу – підвищити обізнаність української авіаційної спільноти про можливості співпраці з Європейським Союзом у галузі авіаційних досліджень.

Під час заходу висвітлюватимуться результати проекту AERO-UA, а також можливості, які надаватимуться проектом надалі. Експерти з провідних авіаційних організацій Європи представлять рекомендації щодо зміцнення співпраці між Україною і ЄС. Свою думку з цього приводу висловить і українська сторона.

Упродовж зібрання розглядатимуться можливості отримання фінансування на спільні науково-дослідні проекти в галузі авіації з європейських фондів (зокрема, конкурси програми «Горизонт-2020» та ініціативи Clean Sky 2). Буде також представлено європейські авіаційні асоціації та спільноти. Експерти розкажуть про те, як до них приєднається і яку користь можна від цього отримати.

Кожен учасник заходу отримає можливість встановити контакти з представниками європейської та української авіаційної громадськості, а також обговорити потенційне співробітництво.

Проект AERO-UA радо запрошує всіх зацікавлених у співпраці із зарубіжними партнерами в галузі авіаційних досліджень взяти участь у цьому інформаційно-контактному заході.

З програмою можна ознайомитися за посиланням: <http://goo.gl/GXFVXn> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3974>). – 2018. – 5.05).

\*\*\*

**24 травня 2018 р. відбудеться веб-семінар (вебінар) «Максимізація впливу в спільних науково-дослідних проектах» – четвертий із серії вебінарів проекту EaP+ у сфері наукових досліджень і розробок (RDI), розрахованої на дослідників, менеджерів проектів та осіб, що працюють у науково-дослідних й інноваційних проектах.**

Час проведення: з 10:00 до 11:30 (час – CET).

Теми, що розглядатимуться:

- Що означає максимізація впливу та з яких складових вона складається?
- Як створити ефективну стратегію максимізації впливу?
- Який зв'язок між максимізацією впливу й ефективністю експлуатації?
- Яким чином знання в цій сфері допоможуть при написанні заявок і досягненні успіху у проектах?

Щоб стати учасником вебінару, необхідно зареєструватися за посиланням: <https://www.eventbrite.co.uk/e/ea-p-impact-maximisation-in-ri-collaborative-projects-webinar-tickets-45229558828>.

Зареєстровані учасники отримають інформацію для участі в заході за кілька днів до вебінару.

Вебінар проводитиме С. Клессова – директор і старший консультант з питань інновацій у компанії Inno TSD (Франція). Основну увагу буде приділено максимізації впливу в науково-дослідній сфері – на прикладі програми Horizon 2020 (включно з прикладами реальних проектів).

Організатори також запрошують учасників з країн «Східного партнерства» до обговорення й надають їм можливість поділитися своїм досвідом з максимізації впливу в проектах Horizon 2020 і представити їхні приклади/випадки на веб-семінарі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3980>). – 2018. – 10.05).

\*\*\*

**Коли і з чого почалася історія Національного ботанічного саду (НБС) імені М. М. Гришка НАН України?** Якими науковими дослідженнями там займаються? Чому колекція рослин цього саду настільки цінна, що отримала свого часу статус національного надбання? Про це й багато іншого в інтерв'ю інтернет-виданню «The Village Україна» розповіли співробітники НБС ім. М. М. Гришка НАН України: провідний інженер відділу ландшафтного будівництва В. Остап'юк; провідний науковий співробітник відділу тропічних і субтропічних рослин доктор біологічних наук Р. Іванніков; завідувач відділу квітниково-декоративних рослин кандидат біологічних наук Ю. Буйдін.

«Сад розташований на історичній території, що має назву “Звіринець”, де за літописами розташовувалася заміська резиденція київського князя, одного з наступників Ярослава Мудрого. Ще в князівські часи тут були мисливські угіддя і був заснований Видубицький монастир, а навколо нього містилися поселення. Там, де зараз територія саду бузків, навіть на старих фотографіях кінця ХІХ – початку ХХ ст. можна побачити, що навколо монастиря є житлові будинки. Тут мешкали відомі люди. Наприклад, території відділу акліматизації плодкових рослин називають Караваївкою, бо тут була дача відомого лікаря Караваєва. З кінця ХІХ ст. на цій території розташований Свято-Троїцький монастир, – говорить В. Остап'юк. – У саду є три зони: науково-експозиційна, яку можна відвідувати; наукова, де вхід для відвідувачів обмежений; господарська. Майже щороку в нас з'являються нові ділянки. Наприклад, у 2012 р. відкрили корейський сад. У його підготовці брали активну участь корейські фахівці – щоправда, в екстремальних умовах, адже тоді випало ледь не півметра снігу. Також у нас відкрилися ділянки тибетської культури, зараз створюємо індонезійський сад. У деяких відділах ділянки створені, щоб відтворити природні умови на невеликій території, і розміщені вони за природно-географічним принципом. Наприклад, ділянки “Українські Карпати”, “Далекий Схід”, “Західний Сибір” та ін.

А ось корейський сад показує прийоми озеленення та асортимент декоративних рослин. Але найбільш популярні в нас – моносади. Це колекція рослин одного виду чи роду, як-от сади магнолій чи троянд. Зараз ми працюємо над тим, щоб створити електронну базу рослин».

«Наша колекція має статус національного надбання. Це означає, що вона становить величезну цінність для України. – підкреслює Р. Вікторович. – Коли наші попередники привозили рослини і збирали цю колекцію, мало хто замислювався для чого, а просто збирали. Тоді час такий був: щоб було, щоб людям показати. Тепер виявляється, по-перше, дуже багатьох рослин у місцях, з яких їх привозили, уже немає. Там стоять аеропорти, міста, розпахані поля. І ті рослини збереглися тільки в наших оранжереях. По-друге, ці рослини виявляються дуже цінними у фармакології, у косметології або як біологічно-активні добавки. Тобто вони мають такі властивості, яких

не мають рослини української флори. По-третє, ці рослини тепер уже не можна просто привезти – їх або немає в природі, або держави, усвідомлюючи їхню важливість, заборонили їх вивозити. Тому наша колекція надзвичайно цінна. Думаю, з часом буде усвідомлення цього на більш високому рівні, а не тільки академічному.

<...> Колекція рослин поповнюється. Ми обмежені в коштах, але можемо купувати рослини в магазинах України. Є ще обмін між ботанічними садами: ботсади по всьому світу публікують каталог – делектус – з переліком тих рослин, які в надлишку в ботанічному саду. Цими рослинами вони можуть поділитися з колегами. Ми щорічно публікуємо свій делектус й отримуємо делектуси від інших ботсадів з різних куточків світу».

«Відділ у нас досить великий, один з найбільших, – розповідає Ю. Буйдін. – На сьогодні маємо величезні колекції, які налічують понад 5 тис. видів, сортів, різновидів рослин. У нас є кілька профільних колекцій, які є основною характеристикою нашого відділу. Одна з найголовніших, яка має статус національного надбання України, налічує близько 700 видів і сортів. Держава підтримує цю колекцію, а ми намагаємося спрямовувати максимальні зусилля на її утримання. У нашому відділі є два види ділянок: закриті, на яких проводиться наукова робота й міститься основна колекція півоній, та експозиційна ділянка, на якій представлена десь третя частина цієї колекції для відвідувачів».

«На травневі вихідні (з 1 по 9 травня), коли починає цвісти бузок, у нас буває по 150 тис. людей. Максимум у день було 30 тис. відвідувачів. Цей період є проблематичним, бо дуже велике навантаження. Наприклад, навколо магнолій – а вони не дуже люблять втоптування ґрунту. <...> Є сумлінні відвідувачі, а є такі, що дозволяють собі зламати й понести додому. Але треба розуміти: щоб була змога приходити в ботсад наступного року, треба з повагою ставитися до рослин сьогодні», – наголошує В. Остап'юк.

Коли сад було відкрито для відвідувачів і яку площу він займає нині? Як створювалися його оранжереї та теплиці? Що таке квіткова мода і чи стежать за нею науковці? Які проблеми заважають установі розвиватися? Відповіді на ці запитання шукайте в повному тексті публікації: <http://www.the-village.com.ua/village/business/wherework/271229-de-ti-pratsyuesh-botsad> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3987>)). – 2018. – 10.05).

О. Карашук, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

**Бібліотечні інформаційно-аналітичні центри в забезпеченні ухвалення управлінських рішень (на прикладі СІАЗ НБУВ)**

У статті досліджено значення бібліотечних інформаційно-аналітичних центрів (на прикладі СІАЗ НБУВ) у забезпеченні ухвалення управлінських рішень. Доведено, що роль інформаційно-аналітичної діяльності швидко зростає, а продукована в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною, достовірною і відповідати потребам розвитку суспільства. Досліджено також основні напрями й перспективи інформаційно-аналітичної діяльності СІАЗ у процесі інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління.

*Ключові слова:* бібліотечні інформаційно-аналітичні центри, управлінські рішення, інформація, СІАЗ, інформаційна продукція, оперативне реагування.

У сучасному глобалізованому й технологізованому світі роль інформаційно-аналітичної діяльності швидко зростає, маючи на це об'єктивні причини. Насамперед зумовлено це розвитком різних процесів і явищ в економіці, політиці та й у суспільному житті взагалі. Нині діяльність будь-яких державних структур має велику потребу в прогнозованому розвитку. Універсальним засобом в інформаційному суспільстві для будь-яких прогнозів є саме аналітика.

Дослідження вчених-практиків, зокрема Ю. Курносова, підтверджує, що «події, які відбуваються сьогодні у світі, свідчать про настання серйозної кризи, що охоплює практично всі сфери суспільного життя. Причини її кореняться в тому, що більшість соціально значущих рішень у сучасних умовах приймаються без глибокого і всебічного аналізу їхніх наслідків». На думку В. Варенка, аналітика – це той універсальний засіб, який здатний швидко й ефективно змінити якість життя на краще та успішно зробить це за умови повсюдного використання [1, с. 10].

В умовах переходу до інформаційного етапу розвитку суспільства продукована в суспільстві інформація має бути якісною, оперативною і відповідати потребам розвитку суспільства. Якість нової інформації визначається адекватністю відображених процесів дійсності і зіставленні зі змістом напрацьованих раніше, перевірених практикою інформаційних ресурсів. Традиційно такі ресурси зберігаються в бібліотечних, архівних, музейних установах, а також у сховищах, базах даних установ і колективів, що займаються виробництвом інформації. Вони використовуються в суспільному виробництві інформації, у процесі навчальної діяльності та для інформаційних обмінів і використання на інформаційних ринках [2, с. 23].

Водночас розвиток інформаційно-аналітичних функцій обслуговування всіх категорій користувачів, у тому числі й органів державної влади, відбувається шляхом удосконалення традиційних форм роботи, «адаптації потрібної замовникам інформації (знань) у найбільш сприйнятному вигляді,



що дедалі частіше набуває ознак власного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту, створеного на базі структуризації великих обсягів інформації (знань)» [3, с. 11].

Вітчизняні дослідники приділяють значну увагу проблемі інформаційно-аналітичного забезпечення різних сфер суспільного життя. Наприклад, питання інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень розглядаються в працях Ш. Акаєва, А. Дегтяра. А. Морозов, В. Косолапов досліджують інформаційно-аналітичні технології підтримки прийняття рішень на основі регіонального соціально-економічного моніторингу. Науковці НБУ ім. В. І. Вернадського активно розробляють різні аспекти проблеми організації інформаційно-аналітичної діяльності, підвищення її ефективності. Зокрема, питання місця й ролі бібліотеки в суспільстві знань, проблеми вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій, ефективності використання інформації в інформаційно-аналітичній діяльності, введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек висвітлюються в працях В. Горового, Л. Костенко, Т. Гранчак, Л. Чуприни та ін. Окремо можна виділити праці Г. Артамонова, Д. Блюменау, Г. Гордукалової, І. Давидової, В. Ільганаєвої, Н. Кушнарєнко, А. Петрової, Е. Семенюка, Г. Сілкової, М. Слободяника, Н. Слядневої, М. Сороки, Л. Філіпової, де розглядаються такі важливі аспекти, як сутність і напрями еволюції інформаційно-аналітичної діяльності, її місце та значення в інформаційній і бібліотечній діяльності. У працях О. Ворошилова, С. Кулицького, Т. Симоненко, А. Шемаєвої досліджуються окремі проблеми інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек у суспільних підсистемах. У процесі бурхливої еволюції інформаційної сфери діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) НБУВ постійно вдосконалюється, про що йдеться в цій праці.

Інформаційно-аналітична діяльність – це особливий напрям інформаційної діяльності, пов'язаний з виявленням, опрацюванням, збереженням і поширенням інформації переважно у сфері управлінської, політичної й економічної діяльності. Тим не менше нині для сфери управління більш важливим є не стільки своєчасне ознайомлення з інформацією про проблему, подію чи явище, скільки аналіз матеріалу, що стосується розв'язання проблеми.

Сьогодні як ніколи, від чиновників на всіх рівнях вимагають поінформованих і обґрунтованих рішень. Отже, зростає попит на незалежні інформаційно-аналітичні дані та оцінки, розробки, висновки, пропозиції. Дедалі більше управлінців для покращення стану економіки й діяльності державного апарату звертаються до think tanks за кваліфікованою незалежною консультацією. На думку Д. Макганна, аналітичні центри іноді є гнучкими і кваліфікованими в вирішенні в обмежений час важливих, чутливих, критичних питань. Загалом діяльність аналітичних центрів дедалі

більше набуває глобального характеру. За висловом Д. Стігліца, аналітичні центри, щоб бути ефективними в нинішній політичній ситуації, мають «дивитися глобально і діяти локально» [8, с. 5].

Співпраця державних органів з неурядовими організаціями й незалежними аналітичними центрами є невід'ємним елементом демократичної політичної культури європейського зразка. Наявність налагоджених ефективно діючих каналів комунікації між органами влади та четвертою владою є запорукою послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству, відповідності національним інтересам [10]. Партнерство між незалежними неурядовими аналітичними центрами, з одного боку, й органами державної влади – з іншого, набуває безпрецедентної важливості сьогодні.

Аналітичні служби в наш час створюються з метою забезпечення інформаційного супроводу прийняття соціально значущих управлінських рішень у всіх вузлах інформаційної інфраструктури, де концентруються, переробляються потужні інформаційні потоки. Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись з науковою (виробництво нового знання) та управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю. При цьому найважливішою функцією інформаційної аналітики є виробництво нового знання на основі перероблення наявної інформації з метою оптимізації процесу прийняття управлінських рішень [11, с. 363–373].

Якщо розглядати неурядові аналітичні центри (далі – НАЦ), то можна констатувати, що їхня діяльність переважно здійснюється в політичній, соціальній і економічній сферах суспільного життя. Існують центри, які здійснюють дослідження одночасно в різних сферах (Український незалежний центр політичних досліджень, Міжнародний центр перспективних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова), а також центри, які є вузькоспеціалізованими за своїм профілем діяльності (Аналітичний центр «Академія», Центр політико-правових реформ) [9].

Разом з тим за нинішніх умов існування в процесі діяльності неурядових аналітичних центрів можна окреслити наявність серйозних проблем. До таких проблем і ризиків можна віднести:

- недосконалість правового поля діяльності неурядових аналітичних центрів;
- значна залежність від зовнішнього фінансування;
- спроби певних інститутів влади, політичних сил і потужних бізнесових структур зробити незалежні аналітичні центри засобом реалізації власних інтересів та цілей.

Можна виокремити перешкоди, які постають на шляху співпраці органів влади й різних неурядових аналітичних центрів. Тут можна визначити відсутність необхідних процедур, за допомогою яких владним структурам можна замовляти аналітику. Більшість представників

неурядового сектору в інформаційних структурах, як уже зазначалося вище, вважають саме відсутність коштів у державних структур для оплати праці НАЦ однією з основних перешкод, що на сьогодні обмежує можливості для їхньої ефективної двосторонньої співпраці з владою.

Окремо варто відзначити, що значну роль у співпраці з владою відіграє ще й суб'єктивний чинник. Неурядові аналітичні центри, які мають в органах влади осіб, причетних до їх заснування чи діяльності осіб, або просто «ефективних комунікаторів», мають вищі шанси бути залученими до співпраці, ніж ті, що не мають таких зв'язків [8].

Як зазначає В. Горовий, для подібних структур сьогодення диктує необхідність вирішення нових завдань, пов'язаних з необхідністю введення в суспільний обіг потрібного для подальшого розвитку знання, вироблення і впровадження методик ефективного використання в інтересах суспільства інформаційної продукції з глобального інформаційного простору, постійного вдосконалення власної інформаційно-аналітичної продукції тощо [4].

У дослідженні, яке було проведеного фахівцями Книжкової палати України, серед найбільших центрів, що здійснюють інформаційне забезпечення державних, урядових, законодавчих гілок влади й регіональних керівників, було відзначено аналітичні служби Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України. Серед потужних закладів, що готують аналітичну інформацію, також відзначили Національний інститут стратегічних досліджень, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова та Службу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ [5].

У структурі Адміністрації Президента України аналітичні матеріали переважно готують управління внутрішньої політики (відділ суспільно-політичного аналізу, відділ політичного менеджменту, відділ інформаційного забезпечення); управління економічної та соціальної політики (відділ макроекономічного аналізу); управління організаційної роботи та кадрової політики (відділ правового та інформаційного забезпечення). У складі Кабінету Міністрів України функціонують: відділ аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку Служби Прем'єр-міністра (сектор аналізу та прогнозування, сектор підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів); управління з питань місцевих державних адміністрацій та органів самоврядування (відділ з питань підготовки нормативних документів й інформаційно-аналітичної роботи); управління взаємодії з комітетами Верховної Ради України та громадськими політичними організаціями (відділ взаємодій з громадсько-політичними організаціями – сектор інформації, аналізу, прогнозу). Для забезпечення інформацією Президента України та Ради Національної безпеки й оборони шляхом проведення досліджень, аналітичного прогнозування та стратегічного планування як урядову інституцію було створено Національний інститут стратегічних досліджень. Інформаційно-аналітичне забезпечення Адміністрації Президента, Кабміну,

Верховної Ради, регіональних владних структур здійснюють також СІАЗ і Фонд Президентів України, що працюють у НБУВ [5].

На сьогодні СІАЗ виконує функції з оперативного реагування на певні зміни в політиці, економіці, соціальній сфері, а також прогнозування таких змін і надання рекомендацій щодо уникнення небажаних ситуацій як для держави в цілому, так і для окремої галузі. Діяльність служби, як одного з підрозділів головної бібліотеки України, має ряд переваг, головною з яких є доступ до величезних масивів інформації у фондах бібліотеки як спеціальної літератури, так і періодичної преси, у тому числі й провідних зарубіжних видань.

Головним джерелом оперативної інформації на сьогодні для співробітників СІАЗ є відбір інформації з електронних джерел. Це завдання виконує відділ електронної обробки інформації, який опрацьовує близько 1 тис. зарубіжних і українських веб-сайтів інформаційних видань та аналітичних проєктів. Окремо треба зазначити, що аналітики СІАЗ готують щоденний огляд оперативної інформації, який передбачає оперативний аналіз щоденної інформації політичного, економічного, соціально-культурного характеру тощо. Джерелами такої інформації є загальноукраїнські видання, регіональна преса, газети політичних партій, громадських організацій, інтернет-видання. Найбільш універсальними джерелами інформації є сайти інформаційних агентств, сайти електронних періодичних видань тощо. Однак при постійно зростаючих обсягах інформації головною проблемою під час підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів став відбір інформації. З причини того, що та ж сама інформація може бути представлена в різних джерелах, вона може бути неперевіреною, поверхневою, мати кон'юнктурний характер, а відомості, що містяться в ній, можуть бути застарілими. Тому при підготовці огляду аналітики обов'язково повинні враховувати характер видання, політичну спрямованість його власників тощо [6].

Зростаюче ж значення саме бібліотечних установ в інформаційному супроводі державних владних інститутів, суспільства в цілому обумовлено тим, що в бібліотеках протягом останнього десятиріччя спостерігалось найбільш помітне вдосконалення методів управління інформацією та введення її в активний обіг. Саме фахівці, які працюють у СІАЗ, аналізуючи інформацію та проводячи паралелі, мають можливість оперативно виводити закономірності й прогнозувати ситуацію як у країні в цілому чи в певному регіоні, так і в окремій галузі чи на підприємстві, бо мають для цього в своєму розпорядженні значні інформаційні ресурси. Треба також зазначити, що СІАЗ за роки своєї діяльності створив власний потужний інформаційний архів на електронних носіях, який успішно використовується як банк даних у повсякденній роботі та надає можливість оперативно й ефективно виконувати завдання замовників – виконавчої влади та суспільства [7, с. 155–158].

Загалом у процесі підготовки інформаційно-аналітичного продукту аналітики СІАЗ вирішують ряд завдань: збирають якомога більше інформації з визначеної проблематики; відфільтровують суб'єктивні чинники й другорядну інформацію; прогнозують подальший розвиток ситуації за різних умов; розробляють перелік стратегій реалізації рішення, визначають сукупності дій, необхідних для досягнення поставленої мети; додатково збирають інформацію з історії виникнення проблеми і її розвитку; проводять аналіз різних варіантів розв'язання проблеми та їх можливу взаємовиключеність або поєднання [7, с. 159–160].

Професійна діяльність саме таких інформаційних структур (як СІАЗ) є прогресивним й істотним доповненням уже існуючих традиційних форм роботи бібліотек, надає можливість економити сили й час замовнику, пришвидшує обіг інформаційних потоків, відкриває доступ до нових матеріалів. Адже чим швидше й більше якісної інформації впроваджується в усі сфери життя та господарювання, тим вищий науково-технічний, економічний, політичний і соціальний потенціал країни [7, с. 160].

На сьогодні СІАЗ має всі засоби й можливості підключитися до вирішення масштабних інформаційних завдань загальнодержавного значення: аналізу виконання урядових програм, систематизації й підготовки оглядової інформаційно-аналітичної продукції, пов'язаної із широким суспільним обговоренням проблем реформування всіх сфери життєдіяльності суспільства. Набутий практичний досвід інформаційно-аналітичної діяльності, як і підвищення науково-інформаційного рівня працівників служби уможлиблюють її участь як самостійного виконавця ще й у науково-дослідній роботі.

Таким чином, з розвитком електронних інформаційних технологій у бібліотечній сфері об'єктивно створюється можливість розвитку технологій бібліотечного обслуговування користувачів і в бібліотеці, і в умовах розвитку дискантних форм задоволення запитів користувачів. При цьому найбільш істотний вклад у розвиток цього обслуговування пов'язаний з розвитком форм аналізу змісту власних інформаційних фондів і ресурсів глобального інформаційного простору в інтересах замовника, з підготовкою інформаційно-аналітичної продукції, що полегшує користувачу орієнтацію в сучасних масивах електронної інформації, використання необхідного ресурсу в інтересах суспільної діяльності.

## Література

1. *Варенко В.* Інформаційно-аналітична діяльність : навч. посіб. для студентів ВНЗ / В. Варенко ; Нац. авіац. ун-т. – Київ : Талком, 2014. – С. 10.
2. *Горовий В.* Бібліотеки як сучасні центри української інформатизації / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2009. – Вип. 25. – С. 23.

3. *Горовий В.* Процес вдосконалення бібліотечного обслуговування користувачів у контексті впровадження електронних технологій / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2002. – Вип. 8. – С. 11.
4. *Горовий В.* Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992–2006): етапи становлення [Електронний ресурс] / В. Горовий. – Режим доступу: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf>. – Назва з екрана.
5. Інформаційно-аналітична діяльність в структурі інформаційної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pandia.ru/text/79/478/7327.php>. – Назва з екрана.
6. *Медведева В.* Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія / В. Медведева ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 180 с.
7. *Медведева В.* Шляхи вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення владних структур / В. Медведева // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2009. – Вип. 25. – 346 с.
8. Національна безпека і оборона [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category\\_journal/NSD90\\_ukr.pdf](http://old.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD90_ukr.pdf). – Назва з екрана.
9. *Олійник Є.* Роль аналітичних недержавних політологічних центрів України в розвитку політичної науки [Електронний ресурс] / Є. Олійник. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/671>. – Назва з екрана.
10. *Пугач А.* Взаємодія органів державного управління та неурядових організацій в Україні в системі інформаційно-аналітичної діяльності влади [Електронний ресурс] / А. Пугач. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur\\_2012\\_3\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2012_3_9). – Назва з екрана.
11. *Рудь І.* Оптимізація діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек / І. Рудь // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 363–373.

## До уваги держслужбовця

А. Колесніченко, наук. співроб. НБУВ  
А. Шумілова, мол. наук. співроб. НБУВ

### **Історія України в мемуарах, щоденниках українських державних, громадських, політичних, релігійних діячів і діячів науки й культури** (за фондами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, 1920–2017 рр.)

1. Андрієвський В. З минулого (1917-ий рік на Полтавщині) / В. Андрієвський. – Нью-Йорк : Укр. вид-во «Говерля», 1963.

Т. 1. – 1963. – 157 с.

Т. 2. – 1963. – 210 с.

A123032/Т. 1–2

2. Андрій (Сапеляк, Андрій Михайлович ; єп.-емерит УГКЦ ; 1919 – ?). Спогади владики-місіонера / А. Сапеляк (єпископ) ; [упоряд.О. Сапеляк] ; Нац. акад. наук України, Ін-т народознавства. – Львів, 2011. – 181, [16] с. : іл. Вc52090

3. Антоненко-Давидович Б. Д. На шляхах і роздоріжжях : спогади. Невідомі твори / Б. Д. Антоненко-Давидович. – Київ : Смолоскип, 1999. – 287 с.

Va592739

4. Антонович В. Б. [Мемуари]: автобіографічні записки / В. Антонович. – [Б. м.], [б. р.]. – 62 с. – (Окремі відбитки з т. 1 творів В. Антоновича, за ред.: К. Мельник-Антонович, М. Ткаченка).

Vo107653

5. Антонович М. Між двома світовими війнами : спогади : [у 2 ч.] / М. Антонович ; упоряд. О. Долгий ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Поліграфіст, 2003.

Ч. 1. – 2003. – 323 с. : фот.

Ч. 2 : На чужині. – 2003. – С. 325–538 : іл.

ФПУ № 2887/Ч. 1–2

6. Антонович О. М. Спогади / О. Антонович. – Київ ; Вашингтон : Місіонер, [1999]. – 389 с. – (Сімейний архів).

Vc33354

7. Білас Л. Р. Оглядаючись назад. Пережите 1922–2000 і передумане / Л. Р. Білас ; упоряд. Л. Білас ; ред. Я. Ісаєвич ; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2005. – 204 с.

Ва665005

8. Бірчак В. Карпатська Україна: спогади й переживання / В. Бірчак. – Ужгород : Гражда, 2007. – 200 с.

Ао265647

9. Василенко К. П. Статті, спогади, листування : в 2 ч. / К. П. Василенко ; упоряд. І. Г. Каліберда, Л. Д. Федорова ; відп. ред. В. О. Горбик ; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. – [Київ], 2002.

Ч. 1. – 2002. – 270 с. : іл.

Ч. 2. – 2002. – 368 с. – Бібліогр.: с. 302–303.

В345432/Ч. 1–2

10. Василенко М. П. Вибрані твори : у 3 т. / М. П. Василенко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2006.

Т. 3 : Спогади. Щоденники. Листування / упоряд. І. Б. Усенко [та ін.]. – 2008. – 720 с.

В349267/Т. 3

11. Вернадський В. І. Щоденники (1917–1921) = Дневники (1917–1921) / В. І. Вернадський ; Нац. акад. наук України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Рос. акад. наук, Арх. Рос. акад. наук ; [редкол.: О. С. Онищенко, акад. НАН України (голова) та ін. ; уклад.: С. М. Кіржаєв та ін.]. – Київ, 2011. – 327, [20] с. : іл. – (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського ; т. 9).

Вс54345

12. Винниченко В. Відродження нації: історія української революції. Март 1917 р. – грудень 1919 р. / В. Винниченко. – Київ : Дзвін, 1920.

Ч. 1. – 318 с.

Ч. 2. – 328 с.

Ч. 3. – 535 с.

Гнатишин А./№ 357/Ч. 1–3

13. Винниченко В. Відродження нації: історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.] / В. Винниченко. – Репр. відтворення вид. 1920 р. – Київ : Політвидав України, 1990. – (Бібліотека репринтних видань).

Ч. 1. – 348 с.

Ч. 2. – 328 с.

Ч. 3. – 542 с.

А122877/Ч. 1–3



14. Винниченко В. Щоденник / В. Винниченко ; Канад. ін-т укр. студій: Комісія УВАН у США для вивчення і публікації спадщини В. Винниченка. – Едмонтон. – 1980.

Т. 1 : 1911–1920 / ред., вступ. ст. і прим. Г. Костюк. – 1980. – 500 с. : іл.

Т. 2 : 1921–1925 / упоряд. О. Мотиль ; ред. Г. Костюк. – 1983. – 700 с. : іл.

Т. 3 : 1926–1928 / ред. Г. Костюк ; упоряд. текстів і прим. О. Мотиля. – 2010. – 624 с.

В345493/Т. 1–3

15. Вишнівський О. Й. (1890–1975). Спогади петлюрівського генерала / О. Й. Вишнівський ; упоряд. і ред. В. Рог. – Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2015. – 100 с.

Ао273245

16. Волошин А. Спомини: релігійно-національна боротьба карпатських русинів-українців проти мадярського шовінізму / Августин Волошин. – Філадельфія, Пенсильванія : Карпатський голос, 1959. – 56 с.

Р82136

17. Галаган М. М. З моїх споминів: (1880-ті – 1920 р.) / М. М. Галаган ; передм., комент.: Т. Осташко, В. Соловйова. – Київ : Темпора, 2005. – 656 с. : фот.

Вс40998

18. Галаса В. Наше життя і боротьба: спогади / В. Галаса ; Центр дослідж. визвол. руху. – Львів : Мс, 2005. – 270 с. – (Книга спогадів провідного члена Організації Українських Націоналістів).

Ва663907

19. Гальчевський Я. В. З воєнного нотатника: [мемуари] / Я. В. Гальчевський. – Київ : Діокор, 2006. – 191 с. – (Видання Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; т. 2).

Ва684674

20. Геройська Україна: ілюстровані спомини з України. – Winnipeg : Українська книгарня, 1920. – 67 с. : іл.

УНД/№ 925

21. Глинський В. Щоденник 1916–1920 рр. / В. Глинський ; підготов. тексту, передм., прим. М. Васильчука. – Коломия : Вік, 2010. – 111 с. : іл. – (Коломийська бібліотека ; вип. 4).

Ва752740

22. Гойченко Д. Д. (1903–1993). Красный апокалипсис: сквозь раскулачивание и голодомор: мемуары свидетеля / Д. Гойченко ; [науч. ред., коммент., послесл. П. Проценко]. – Изд. 3-е. – Киев : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. – 399 с. – (Мемуари).

Ва776661

23. Голушко Н. М. КГБ Украины. Последний председатель / Н. М. Голушко. – Донецк : Каштан, 2009.

Т. 1. – 512 с. – Библиогр.: с. 507–509.

Т. 2. – 504 с. – Библиогр.: с. 501–503.

В351928/Т. 1, 2

24. Гончар О. Т. Щоденники : у 3 т. / О. Т. Гончар ; упоряд., підгот. текстів, передм. В. Д. Гончар. – Київ : Веселка, 2002.

Т. 1 : 1943–1967. – 2002. – 456 с. : фот.

Т. 2 : 1968–1983. – 2003. – 607 с. : фот.

Т. 3 : 1984–1995. – 2004. – 608 с. : іл.

В346626/Т. 1–3

25. Гончарук Г. І. Мемуари професора / Г. Гончарук. – Одеса : Політехперіодика, 2015.

Кн. 1 : Зберегти і знайти себе. – 2015. – 186, [1] с. : фот.

Кн. 2 : Сутички з університетською елітою. – Одеса : Бахва, 2016. – 150 с. : фот.

Кн. 3 : Доленосний політехнічний. – Одеса : Астропринт, 2016. – 154 с. : фот.

Кн. 4 : Випробовування посадою. – Одеса : Астропринт, 2016. – 151 с. : фот.

В355865/Кн. 1–4

26. Горбовий М. І. Гуцули у Визвольній боротьбі: спогади січового стрільця Михайла Горбового / М. І. Горбовий ; упоряд., передне сл., прим., дод. Р. М. Коваль [та ін.]. – Київ : Холод. Яр ; Вінниця : Держ. картограф. ф-ка, 2009. – 472 с. : фот. – (Українська воєнна мемуаристика ; т. 4). – Бібліогр.: с. 356–357.

Ва714931

27. Горліс-Горський Ю. Ю. Холодний Яр: спогади осавула 1-го куреня полку гайдамаків Холодного Яру / Ю. Горліс-Горський ; [ред.-упоряд., передм., дод., прим. Р. Ковалю]. – 12-те вид., випр., допов. – Київ : Холод. Яр ; Вінниця : Держ. картограф. ф-ка, 2010. – 501 с. : фот. – (Видання Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; т. 1).

Ва738035

28. Григоренко П. Спогади / П. Григоренко ; пер. Д. Кислиця ; обкл. Л. Думич. – Детройт : Укр. вісті, 1984. – 751 с.

Ва628547

29. Григорієв Н. Спогади «руїнника» про те, як ми руйнували тюрми народів, а будували свою хату / Н. Григорієв. – Львів.

Т. 22. – 1937. – 262 с. – Альтернативна назва: Спогади «руїнника». Як ми руйнували тюрму народів, а як будували свою хату / Н. Григорієв. – Львів, 1938.

УНД № 673/Т. 22

30. Грушевський М. С. Щоденник (1888–1894 рр.) / Л. Зашкільняк (підгот. до вид., передм., упоряд., комент. і післямова) ; П. Сохань [та ін.] ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 1997. – 261 с.

Ва582149

31. Дзюба І. М. Спогади і роздуми на фінішній прямій / І. Дзюба ; вступ. ст. М. Г. Жулинського. – Київ : Криниця, 2008. – 926 с. : фот. – Бібліогр.: с. 900.

Ва709681

32. Дмитренко В. М. Полтава в окупаційний період (1941–1943): [спогади та свідчення очевидців] / В. Дмитренко. – Полтава : АСМІ, 2017. – 119, [16] с. : фот.

Ва816755

33. Довженко О. П. Сторінки щоденника (1941–1956) / О. П. Довженко. – Київ : Вид-во гуманітар. літ., 2004. – 384 с.

Ва661573

34. Довженко О. П. Щоденникові записи, 1939–1956 / О. Довженко ; [сост.: В. В. Забродин, Е. Я. Марголит ; редкол.: А. Н. Артизов и др. ; вступ. ст.: Т. М. Горяева и др.] ; Федер. арх. агентство (Російська Федерація) [та ін.] = Дневниковые записи, 1939–1956 / А. Довженко. – Харків : Фоліо, 2013. – 877, [8] с. : фот.

Вс54587

35. Довженко О. П. (1894–1956). Щоденникові записи, 1939–1956 / О. Довженко ; [уклад. С. В. Тримбач ; післямова О. В. Красовицького]. – Харків : Фоліо, 2015. – 717, [10] с. : іл.

Ва797210

36. Дорошенко Д. І. Мої спомини про давнє минуле (1901–1914 роки) / Д. І. Дорошенко ; ред. А. Троскот ; передм. К. Галушко. – Київ : Темпора, 2007. – 272 с. : іл.

Ва685944

37. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918) : [в 4 ч.] / Д. Дорошенко. – Львів : Червона калина, 1923–1924.

Ч. 1 : Галицька руїна 1914–1917 років. – 1923. – 102 с.

Ч. 2 : 3 початків відродження Української державності. Доба Центральної Ради. – 1923. – 96 с.

Ч. 3 : Доба Гетьманщини (1918). – 1923. – 122 с.

Ч. 4 : Під Директорією. На чужині (1919–1920). – 1924. – 100 с.

В355915/Ч. 1–4

38. Дяченко П. Г. Чорні запорожці: спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців Армії УНР [П. Ф. Болбачана] / П. Г. Дяченко ; ред.-упоряд. Р. Коваль. – Київ ; Вінниця : Стікс, 2010. – 448 с. : фот. – (Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; кн. 5).

Ва735613

39. Єфремов С. О. Щоденники. 1923–1929 / С. О. Єфремов ; упоряд. О. С. Путро [та ін.]. – Київ : газ. «Рада», 1997. – 834 с. – (Бібліотека газети «Рада») (Мемуари).

Ва586177

40. Иоффе Ю. Я. Один на один с системой: воспоминания и размышления бывшего вице-премьер-министра Украины / Ю. Я. Иоффе. – Луганск : Лугань, 1995. – 304 с. : ил.

Ва566231

41. Кістяківський О. Ф. Щоденник: 1874–1885 : у 2 т. / О. Ф. Кістяківський ; упоряд.: В. С. Шандра [та ін.] ; відп. ред. І. Л. Бутич ; НАН України, Археогр. коміс., Ін-т укр. археографії, Центр. держ. іст. арх. України в м. Києві, Укр. правнича фундація. – Київ : Наук. думка, 1994–1995. – (Правнича спадщина) (Пам'ятки політично-правової культури України) (Мемуари. Щоденники).

Т. 1 : 1874–1879. – 1994. – 645 с.

Т. 2 : 1880–1885. – 1995. – 583 с.

В339894/Т. 1–2

42. Книш З. На порозі невідомого (спогади з 1945 р.) / З. Книш. – Торонто, 1955. – 382 с.

Ва594915

43. Костюк Г. Зустрічі і прощання : спогади у 2-х кн. / Г. Костюк ; Ін-т літ. НАН України, Канад. ін-т укр. студій, Укр. вільна акад. наук (США). – Київ, 2008.

Кн. 1. – 2008. – 718 с.

Кн. 2. – 2008. – 512 с. : фот.

В350675/Кн. 1–2

44. Кравс А. За українську справу: спомини про III корпус У. Г. А. після переходу за Збруч / Ген. Антін. Кравс, кмдт III. корпусу У. Г. А. – Львів : Червона калина, 1937. – 99 с.

Ва771451

45. Кравчук Л. М. Маємо те, що маємо: спогади і роздуми / Л. М. Кравчук. – Київ : Століття, 2002. – 392 с.

Вс36881

46. Кук В. Українська скорбна мати : [спогади] / В. Кук, С. Шухевич ; Центр дослідж. визвол. руху. – Львів, 2009. – 43 с. : фот. – (Джерела до історії українського визвольного руху).

Р117212

47. Кучма Л. Д. После Майдана: записки президента 2005–2006. Киев – Конча-Заспа / Л. Д. Кучма. – Киев : Довира ; Москва : Время, 2007. – 688 с. – (Диалог).

Ва686584

48. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький ; Укр. наук. ін-т. – Варшава, 1932–33. – (Мемуари ; кн. 1) (Праці ; т. 6, 12).

Ч. 1. – 1932. – 287 с.

Ч. 2. – 1933. – 481 с.

УНД/№ 319/Ч. 1–2

49. Лук'яненко Л. Г. З часів неволі : у 4 т. / Л. Лук'яненко. – Київ.

Кн. 3 : Спогади і роздуми. – Київ : Світлиця ; Схід. проекція, 2009. – 448 с.

В352858/3

50. Лук'яненко Л. Г. Сповідь у камері смертника / Л. Г. Лук'яненко. – 2-ге вид., допов. – Київ : Преса України, 2006. – 142 с.

Ва675223

51. Луценко Ю. В. По обидва боки колючого дроту : розмова-повість / Ю. Луценко ; у записі М. Найема. – 2-ге вид. – Київ : А-БА-БА-ГА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. – 206 с. – (Мемуари).

Ва786087

52. Ляшко А. П. Груз памяти: Воспоминания: Трилогия / А. П. Ляшко. – Киев : Деловая Украина, 1997.

Кн. 1 : Путь выживания. – 1997. – 400 с.

Кн. 2 : Путь в номенклатуру. – 1997. – 543 с.

Кн. 3, ч. 1 : На ступенях власти. – 2001. – 391 с.

Кн. 3, ч. 2 : На ступенях власти. – 2001. – 525 с.

В341550/Кн. 1–3

53. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа ; ред. Ю. Олійник. – Київ : Темпора, 2003. – 608 с.

Вс38125

54. Макар В. Спомини та роздуми : збір. творів у 4 т. / В. Макар. – Торонто, 2001.

Т. 1 : Від Бистриці до Бугу (1911–1929). – 2001. – 448 с. : іл. – Бібліогр.: с. 419.

Т. 2, кн. 1 : Бойові друзі (кн. 1). – 2001. – 371 с. : іл.

Т. 3, кн. 2 : Бойові друзі (кн. 2). – 2001. – 512 с. : іл.

В346160/Т. 1–3

55. Малик В. К. Синя книга: щоденник (записки для себе). 1958–1998 / В. Малик ; [упоряд.: О. В. Сиченко, Н. О. Сиченко]. – 2-ге вид., без змін. – Полтава : АСМІ, 2011. – 272, [36] с. : фот.

Ва748057

56. Нестор Иванович Махно: воспоминания, материалы и документы / авт. вступ. ст. и сост. В. Ф. Верстюк ; отв. ред. В. А. Замлынский. – Киев : Дзвін, 1991. – 191 с.

Ва535946

57. Махно Н. [Воспоминания : в 3 кн.] / Н. Махно. – Репр. изд. 1929–1937 гг. – Харьков : Скорпион, 1998.

Кн. 1 : Русская революция на Украине (от марта 1917 г. по апрель 1918 г.). – 213 с.

Кн. 2 : Под ударами контр-революции (апрель – июнь 1918 г.) / под. ред., с предисл. и прим. тов. Волина. – 163 с.

Кн. 3 : Украинская революция (июль – декабрь 1918 г.) / под ред. т. Волина. – 184 с.

А123015/Кн. 1–3

58. Монкевич Б. Г. Похід Болбочана на Крим : спогади сотника Армії УНР та його бойових побратимів: [мемуари] / Б. Г. Монкевич ; ред.-упоряд. Р. Коваль. – Київ : Холод. Яр : Наш формат, 2014. – 268, [1] с. : фот. – (Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; кн. 7).

Ва784905

59. Назарук О. Т. Мемуари / О. Назарук ; упоряд., авт. передм. й післясл. М. Федунь. – Івано-Франківськ : [Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника], 2010. – 167 с. : іл. – Бібліогр.: с. 165.

Ва734876

60. Огієнко І. І. Моє життя: автобіографічна хронологічна канва / І. І. Огієнко. – Житомир : Полісся, 2002. – 120 с. : іл.

Ао262898

61. Олійник П. (отець). Зошити: Мемуари. Щоденники / П. Олійник ; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 1995. – 192 с.

Ва563594

62. Омелянович-Павленко М. В. Спогади командарма (1917–1920) / М. В. Омелянович-Павленко ; упоряд. М. Ковальчук ; голов. ред. Ю. Олійник. – Київ : Темпора, 2007. – 608 с.

Вс43785

63. Петрів В. Споми́ни з часів української революції: 1917–1921. У 4 ч. / В. Петрів. – Львів : Червона калина, 1927.

Ч. 1 : До Берестейського миру. – 1927. – 180 с. : портр.

Ч. 2. – 1928.

УНД №23/Ч. 1–2

64. Погребняк Я. П. Не преда́м забвению...: записки професіонального партійного работника / Я. П. Погребняк. – Київ : Летопись-XX, 1999. – 415 с.

Ва591676

65. Погребняк Я. П. Не преда́м забвению...: полит. мемуари / Я. П. Погребняк. – 3-е изд., испр. и доп. – Київ : АртЕк, 2011. – 383, [32] с. : фот.

Ва744705

66. Полонська-Василенко Н. Д. Спогади / Н. Полонська-Василенко ; упоряд., вступ. ст. та імен. покажч. В. Шевчука. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2011. – 592 с.

Вс51695

67. Потебенько М. О. Пошук істини: спогади Генерального прокурора / М. О. Потебенько. – Київ : Преса України, 2006. – 274 с. : фот.

Вс42741

68. Потебенько М. О. Спогади останнього Прокурора Української РСР / М. О. Потебенько. – Київ : Укр. центр духов. культури, 1997. – 127 с.

Ва578578

69. Руденко М. Д. Найбільше диво – життя: спогади / М. Руденко ; упоряд. Р. Руденко. – Київ : Кліо : Смолоскип, 2013. – 695, [16] с.

Вс55891

70. Руднев С. В. (1900–1943). Щоденник про Карпатський рейд : [з док. і матеріалів по історії партизан. руху на Україні в роки Великої Вітчизняної війни] / генерал-майор Герой Радянського Союзу С. В. Руднев ; [підгот. і біогр. нарис написав І. Слінько] ; Акад. наук УРСР, Коміс. по історії Вітчизняної війни. – Київ : Укрполітвидав, 1948. – 86, [2] с. : фот.

Коваль В. С. Ва425

71. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова ; упоряд. В. Сергійчук ; ред. М. Іщенко ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр українознавства, Центр. держ. архів вищих органів влади та упр. України, Центр. держ. архів громад. об'єднань України, Укр. вільна акад. наук у США. – Київ : Поліграфкнига, 2004. – 544 с.

Ва657349

72. Сакевич Даллас Є. Не вмирає душа наша. Доля сироти з українського голодомору : [автобіогр. розповідь] / Євгенія Сакевич Даллас ; пер. з англ. В. Романовський. – Київ : Світ успіху, 2011. – 183 с. – Пер. вид. : One Women ; Five Lives; Five Countries / Eugenia Sakevych Dallas. – Hollywood, 2001.

Ва742209

73. Самбурський К. І. Щоденники 1918–1928 рр. Гірка українська історія очима псаломщика з Гужівки / Костянтин Самбурський ; [упоряд.: В. Моренець, В. Шевченко ; наук. ред. В. Шевченко]. – Київ : Гнозис, 2015. – 1023 с. : фото. – Бібліогр.: с. 1023.

Вс62297



74. Сапеляк С. Хроніки дисидентські від головосіку: невольнича мемуаристика / Степан Сапеляк. – Київ : Смолоскип, 2003. – 263 с. : фот.  
Ва638785

75. Сидор-Чарторийський М. Від Сяну по Крим: спомини учасника III Похідної Групи-Південь / М. Сидор-Чарторийський. – Нью-Йорк : Говерля, 1951. – 223 с. : іл.  
Гнатишин А./№ 61

76. Сім спогадів Визвольної війни / ред.-упоряд. В. І. Моренець. – Київ : Медобори-2006, 2015. – 327 с. : іл. – (Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; кн. 8).  
Вс60347

77. Скоропадський П. П. (1873–1945). Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський ; упоряд. І. Гирич ; післям.: Я. Пеленський, І. Гирич, Г. Папакін. – Київ : Наш формат, 2016. – 474 с.  
Ва808405

78. Скоропадський П. П. (1873–1945). Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / П. Скоропадський ; пер. з рос. Елеонора Соловей. – Київ : Наш Формат, 2017. – 455, [1] с. – (Світоглядна література).  
Ва817319

79. Сліпий Йосиф (єпископ УГКЦ; 1892–1984). Спомини / Йосиф Сліпий. – Харків : Фоліо, 2017. – 251, [1] с.  
Ва812026

80. Йосиф (Йосип) Сліпий (Коберницький-Дичковський, Йосип; єпископ УГКЦ; 1892–1984). Спомини / Йосиф Сліпий ; за ред. о. Івана Дацька та Марії Горячої ; Укр. катол. ун-т, Ін-т св. Климента Папи, Ін-т екумен. студій. – Львів ; Рим : УКУ, 2014. – 607, [40] с. : іл. + 1 карта.  
Вс58288

81. Йосиф (Йосип) Сліпий (Коберницький-Дичковський, Йосип; єпископ УГКЦ; 1892–1984). Спомини: [спогади патріярха]: до 125-ліття від народж. / Йосиф Сліпий ; за ред. о. Івана Дацька та Марії Горячої ; [пер. з рос., італ. та англ. М. Горячої, Р. Скакун ; пер. з фр. Т. Дмитрик] ; Укр. катол. ун-т, Ін-т св. Климента Папи, Ін-т екумен. студій. – Вид. 3-тє, випр. і допов. – Львів ; Рим : УКУ, 2017. – 631, [41] с. : фот.  
Вс63032

82. Так творилося українське військо : 10 спогадів учасників Визвольної війни 1917–1920-х рр. / ред.-упоряд. Р. М. Коваль. – Київ ; Вінниця : Держ.

картограф. ф-ка, 2008. – 197 с. : фот. – (Видання Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; т. 3).

Ва693918

83. Танюк Л. С. Твори : в 60 т. / Л. Танюк. – Київ : Альтерпрес, [200–?]. – (Книгозбірня Леся Танюка).

Т. 20 (довідковий) : Щоденники без купюр. – 2012. – 580, [1] с. : фот.

Т. 30 (довідковий) : Щоденники без купюр. – 2014. – 526, [1] с.

В351114/20, 30

84. Тютюнник Г. М. Бути письменником : листи, щоденники, записники / Г. Тютюнник ; [передм., упорядкув. О. Неживого]. – Київ : Ярославів Вал, 2011. – 435, [2] с. : фот. – (Persona grata).

Ва750978

85. Григір Тютюнник: «Образ України – здавна й по сьогодні»: щоденники, записники / Тютюнник Г. ; передм., упоряд., прим., підгот. текстів, ред. О. І. Неживий. – Луганськ : Знання, 2005. – 262 с.

Ва664565

86. Тютюнник Ю. Революційна стихія. Зимовий похід 1919–20 рр.: спомини / Ю. Тютюнник ; упоряд. та авт. передм. О. Романчук. – Львів : Універсум, 2004. – 192 с.

Ва652031

87. Холодїй М. М. Шляхи долі (спогади ровесника епохи) / М. М. Холодїй. – Донецьк : Схід. видавн. дім, 2007. – 68 с. : фот.

Ва693447

88. Чикаленко Є. Х. Спогади: 1861–1907 / Є. Х. Чикаленко ; передм. В. Шевчук. – Київ : Темпора, 2003. – 416 с. : фот. – (Vita Memoriae).

Вс37727

89. Чикаленко Є. Х. Твори : в 7 т. / Є. Х. Чикаленко ; упоряд. М. І. Цимбалюк. – Київ : Рада, 2003. – (Бібліотека газети «Рада»).

Т. 1 : Спогади. 1861–1907. – 2003. – 432 с. : фот.

В346988/Т. 1

90. Чикаленко Є. Щоденник : у 2 т. / Є. Чикаленко. – Київ : Темпора, 2004. – (Vita Memoriae).

Т. 1 : 1907–1917. – 428 с. : фот.

Т. 2 : 1918–1919. – 463 с.

В348233/Т. 1–2

91. Чикаленко Є. Х. Щоденник. 1919–1920 / Є. Х. Чикаленко ; ред. В. Верстюк, М. Антонович ; Укр. вільна акад. наук у США, Істор. секція, НАН України, Ін-т історії України, Дослід. ін-т новіт. історії України (Філадельфія). – Київ ; Нью-Йорк : Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. – 639 с.

Вс40815; Ва665737

92. Чорні перемагають: спомини про прадідів козацтва 72-ї бригади / [ред.-упоряд. Р. М. Коваль]. – Київ : Іст. клуб «Холодний Яр» : Укр. вид. спілка ім. Юрія Липи, 2017. – 142 с. : фот. – (Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр») (Українська воєнна мемуаристика ; кн. 8). – Бібліогр. в кінці розд.

Ао274027

93. Цегельський Л. М. Від легенд до правди = From Legends to Facts: спомини про події в Україні зв'язані з Першим Листопадом 1918 р. / Л. Цегельський ; передм. Я. Дашкевич. – Львів : Свічадо, 2003. – 335 с. : портр.

Ва638919

94. Шандрук П. Сили доблесті: мемуари / П. Шандрук ; пер. з англ. М. Б. Бурмістенко ; авт. передм. Р. Смоль-Стоцький. – Київ : Вищ. шк., 1999. – 238 с.

Ва590390

95. Шелест П. Ю. Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»: спогади, щоденники, документи, матеріали / заг. ред. та вступ Ю. Шаповала ; упоряд.: Ю. Шаповал (голова) [та ін.]. – Київ : АДЕФ-Україна, 2011. – 1119 с.

Вс53006

96. Шемшученко Ю. С. Сквозь призму времени / Ю. С. Шемшученко. – Киев : Юрид. думка, 2008. – 448 с. : ил. – Библиогр.: с. 419–445.

Вс46421

97. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.: спомини і роздуми / М. Шкільник ; упоряд., [авт. вступ. ст.] В. Верстюк. – Київ : Кліо, 2016. – 511 с.

Ва804799

98. Шкільник М. А. (1891–1972). Як міг, боронив справедливість... Спогади про пережите під владою Австрії, Польщі, СРСР, Третього Райху / М. Шкільник ; за ред. Богдана Праха. – Львів : Вид-во Укр. катол. ун-ту, 2017. – 270, [1] с. : іл., фот.

Ва811211

99. Шульгин О. Україна і червоний жах: погроми в Україні / О. Шульгин ; пер. з фр.: О. Леонтович, М. Мулова-Войтовецька ; ред. Н. Пазуняк ; Ін-т дослідж. модерн. іст. України в США, Фундація ім. О. Ольжича. – Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. – 103 с.

Ва603635

100. Шухевич С. Моє життя: спогади / С. Шухевич ; вступ. слово В. Янева і «Слово» С. Шухевич-Строкон. – Лондон : Укр. видавн. спілка, 1991. – 619 с.

Вс50517

101. Ющенко В. А. 28 тижнів української історії / В. А. Ющенко. – Рівне : [б. в.], 2003. – 88 с., 12 арк. фот., портр.

Ва645405

102. Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / В. Ющенко ; літ. запис і упоряд. О. Зінченка. – Харків : Фоліо, 2014. – 511, [64] с. : фот.

Ва781721